

DE NOORDWIJK
VAN KROT TOT MANHATTAN
j.lievens, n.brasseur, a.martens

de grote stad
een geplande
chaos?

X

horizonreeks

nr. 29 — 1975-2

de grote stad :
een geplande chaos?

D/1975/0240/11

ISBN 90 6152 161 0

jozef lievens
nicole brasseur
albert martens

de grote stad:
een geplande chaos?

de noordwijk van krot tot manhattan

dauidsfonds-leuven

Onze bijzondere dank gaat uit naar Willy Hauwaert, die door zijn jarenlang onderzoekingswerk deze brochure heeft mogelijk gemaakt.

INHOUD

Inleiding	7
I. De grote stad : een geplande chaos?	9
II. De Brusselse Noordwijk	25
III. De Ten Noodse Noordwijk	54
IV. De Schaarbeekse Noordwijk	62
V. Inspraak in de gemeentedemocratie	88
Besluit	97
Beknopte bibliografie	99

INLEIDING

Zowat overal in onze samenleving moeten de menselijke waarden voor economische belangen wijken. Gewoonlijk denkt men hierbij aan de belangen van de industrie, aan de nadelige werkomstandigheden die hieruit voor de arbeider voortvloeien, aan de vervuiling, de overconsumptie en aan de kloof tussen armen en rijken. Minder bekend is echter de verwoesting die door economische belangen aan het stedelijk leefmilieu wordt toegebracht. Zij vloeit voort uit de jongste ontwikkeling van onze hoog ontwikkelde economie, die soms postindustrieel wordt genoemd: het zwaartepunt van het economisch leven verschuift hoe langer hoe meer van de industrie naar de tertiaire of dienstenverlenende sektor.

De grote stad is een bevoorrechte plaats voor de ontwikkeling van deze sektor. Zij wordt dan ook de inzet van een hevige belangenstrijd. Aan de ene kant staan de kapitaalkrachtigen: zij willen de woningen uit het stadscentrum weg om hun geld te kunnen beleggen in winstgevende zaken- en handelsgebouwen. Aan de andere kant zijn er de bewoners zelf, die hun stad willen behouden om er te wonen en te leven. Deze belangenstrijd verliep tot nog toe meestal in het voordeel van de financieel sterksten. Het resultaat is een chaos, in de hand gewerkt en gepland door de overheid.

De geschiedenis van de Brusselse Noordwijk zal aantonen welke afmetingen deze belangenstrijd kan aannemen. Duizenden mensen hebben dit stadsdeel moeten verlaten voor de bouw van een reusachtig zaken- en handelscentrum. Maar is het verhaal van de Noordwijk opzienbarend, het is bijlange niet het enige!

Deze brochure biedt het relaas van zo'n belangenstrijd, zoals hij door de inwoners van de Noordwijk en hun 'wijkwerkers' werd ervaren. Is hiermee duidelijk het standpunt aangegeven van waaruit deze geschiedenis werd geschreven, toch hebben de auteurs van deze brochure de grootst mogelijke objectiviteit nagestreefd. Hiervoor hebben ze een beroep gedaan op het jarenlang onderzoekingswerk van W. Hauwaert, dat hij eerstdaags in een lijvig dossier zal uitgeven onder de titel „Le plan Manhattan ou que crèvent les expulsés”.

In de volgende bladzijden worden niet alleen de achtergronden van deze geschiedenis uit de doeken gedaan. Er wordt ook duidelijk aangetoond welke belangen in het spel zijn, hoe deze de politieke beslissingen beïnvloeden en welke personen hierbij betrokken zijn. Om dit zo concreet mogelijk voor te stellen, worden alle personen, instellingen en partijen die in de Noordwijkgeschiedenis voorkomen,

bij hun naam genoemd. Het spreekt vanzelf dat de auteurs van deze brochure zich geen oordeel over de gehele politieke bedrijvigheid van deze personen, partijen of instellingen aanmatigen. De lezer dient zich dan ook te hoeden voor al te vlugge veralgemeningen.

De Noordwijkgeschiedenis is vóór alles zo boeiend, omdat men heel het proces van bewustwording, verweer en inspraak van de bevolking zich als het ware voor zijn eigen ogen ziet afwickelen. Dat de democratische inspraakkanalen in hoge mate verzand bleken te zijn en de uiteindelijke balans van de strijd niet zo gunstig uitvalt voor de bevolking, is te verklaren uit de zwakke positie van de inwoners van de Noordwijk: gastarbeiders hebben geen stemrecht en vormen dus geen interessant kiezerskorps; sommige politici van de Noordwijk laten ook de bejaarden gewoon links liggen, omdat ze geen bijdrage leveren tot de gemeentefinanciën. In het laatste hoofdstuk zal op dit duidelijk falen van de gemeentedemocratie worden ingegaan. Maar de wijze waarop de inwoners te werk gaan om hun stem tot op het hoogste beleidsvlak te doen doorklinken, kan tot voorbeeld worden gesteld voor andere, soortgelijke situaties, waarin misschien ook de lezer verkeert: niet alleen in de Brusselse agglomeratie wordt de ruimtelijke ordening op een chaotische wijze gepland!

December 1974

I. DE GROTE STAD : EEN GEPLANDE CHAOS?

De auto heeft de grote stad ingepalmd, die nu onbeperkt kan groeien. Stedebouwkundigen pogen haar woekering tegen te gaan, maar botsen op de grondspeculatie als spelbreker van een goede ruimtelijke ordening. De promotor spekuleert op grote schaal met gronden en gebouwen. Vooral het stadscentrum is winstgevend : de woningen moeten weg voor de bouw van wolkenkrabbers. Dit kan gebeuren op een volkomen wettelijke wijze. Zo komt ruimtelijke ordening vaak op de planning van een chaos neer. De bouw van woningen in het bijzonder wordt nog door andere factoren belemmerd. Vandaar de vele ongezonde woningen in België, de verkrotting van de binnenstad en de concentratie van de gastarbeiders in de krottenwijken.

Dit alles leidt tot de vervuiling van het woonmilieu. Op stedebouwkundig vlak kan deze vervuiling worden tegengegaan door stadskernvernieuwing : vernieuwing met de bulldozer is evenwel een slechte methode, zoals de Noordwijkvernieuwing leert. De bevolking komt immers door woningverbetering veel beter aan haar trekken. Tot besluit een beschrijving van de inwoners van de Noordwijk.

De auto als alleenheerser

De moderne grote stad is pas twee eeuwen oud. Zij is het gevolg van de industrialisatie, die een massale landvlucht naar de industriesteden veroorzaakte. Plattelandssteden groeiden in korte tijd uit tot grote steden en reusachtige agglomeraties. Londen was de eerste Europese stad die in 1800 de miljoenengrens overschreed. In één eeuw tijd groeide zij met 5,5 miljoen inwoners aan. In België ontstonden de agglomeraties Brussel en Antwerpen, die met hun samenballing van bevolking, verkeer, industrie, handel en diensten, bij de grote steden kunnen worden gerekend. Hun problemen zijn niet wezenlijk verschillend van de problemen van de kleine stad, maar er doet zich een schaalvergroting voor. Vandaar het typisch uitzicht dat de grote stad krijgt. De steden groeien voor het ogenblik

het sterkst in de derde wereld aan. Men voorziet dat, als de wereldbevolking tot stabilisatie of *nulgroei* zal zijn gekomen, we de aarde niet met 4, maar met 20 miljard mensen zullen delen. Daarvan zullen er 18 miljard in steden wonen, die zich in *megalopolen* zullen verenigen. Eén ervan zal zich over ons land uitstrekken naar het Ruhrgebied, de Randstad Holland en het industriële bekken van Noord-Frankrijk. Wat dit betekent, kunnen we ons in België met zijn kleine grote steden nauwelijks voorstellen. Maar in Tokio heeft de metro nu al een hele ploeg bedienden aangeworven, om de reusachtige mensenstroom op de spitsuren in de overvolle metrowagons te duwen. Is dit de grote stad waar we naar toe groeien?

Onder de vele factoren die de groei van de stad in nieuwe banen hebben geleid (denk aan de lift of de tram!), is de auto de belangrijkste. De stad kan zich voortaan onbeperkt uitbreiden, zover als de wagen kan rijden. De scheiding tussen stad en platteland valt weg. Maar hierdoor verandert ook het uitzicht van de stad. De auto, die 35 keer meer plaats inneemt dan een voetganger en 10 keer meer dan een gebruiker van het openbaar vervoer, maakt van de straat, die vroeger een gemeenschappelijke ontmoetingsplaats was, een loutere doorgangplaats. De automobilist kan zijn recht laten gelden zo snel mogelijk overal naar toe te rijden. Hierop zijn de oude steden niet voorzien. Dus worden de straten verbreed om opstoppingen te voorkomen. Tunnels worden gegraven en viadukten gebouwd. Maar deze gemakkelijke verkeersverbindingen lokken de autostroom nog meer aan.

Hoe comfortabel dit individueel vervoer ook is, toch is het geen weldaad. De wagen neemt ongeveer 20 % van de stedelijke vervuiling voor zijn rekening. We ruiken het van zodra we onze neus durven buitensteken. Hij is een zware belasting voor trommelvliezen, longen en zenuwen. De voetganger moet bedacht zijn op een hels verkeer, dat hem op steeds kleinere voetpaden verdringt. En waar de wagen niet kan rijden, wil hij staan, groenvoorzieningen worden geasfalteerd voor parkeerplaatsen. Dat het *Europakruispunt* in het hart van de Brusselse agglomeratie een parkeerruimte is, is daar een sprekend voorbeeld van (zie schets *De Noordwijk in de Brusselse agglomeratie*, p. 101).

De toename van het autopark, in de laatste 5 jaar met 8 %, heeft de overheid gedwongen het verkeer naar het centrum te kanaliseren in enkele *invalswegen*, *verkeersgrachten* of *verkeersdoorbraken*. Deze vielen in het begin samen met bestaande verkeersaders. Maar als deze ontoereikend blijken, worden invalswegen dwars doorheen woonwijken getrokken. Zij brengen de doodsteek toe aan de bebouwde zone die ze doorkerven. Zo'n nieuw ontworpen invalswegen zullen de ruggegraat vormen van de vernieuwde Brusselse Noordwijk. Een tweede oplossing bestaat erin het verkeer naar de stad op de stadsring op te vangen, ter plaatse *afvloeiingsparkings* te bouwen en van daaruit het openbaar vervoer naar het centrum uit te bouwen. Deze oplossing lijkt misschien heel vanzelfsprekend. Toch zal ze met veel moeite van de overheid moeten worden afgedwongen, zoals de Noordwijkgeschiedenis zal leren. Uiteindelijk ligt de

oorzaak hiervan in de mentaliteit van „ieder zijn wagentje”, waardoor het openbaar vervoer tot een bijrol is gedoemd.

Stedebouw in strijd met de woekering

Sinds de industriële omwenteling heeft men dan ook gepoogd verscheidene modellen te ontwikkelen, opdat de aangroei van de grote steden niet in het wilde weg zou verlopen. De Engelsman *Howard* (1898) stelde voor deze groei op te vangen in *tuinwijken* en *-steden* buiten het centrum. Hierdoor verloor de stad haar kompaktheid en levendigheid, terwijl de tuinsteden tot *slaapsteden* verwerden. In een wijde straal rond de grote stad is van platteland geen sprake meer. Ondertussen heeft men ingezien dat de uitbreiding van de stad volgens dit model op een dood spoor loopt. Inderdaad, de aangroeiende grote stad zal de tuinsteden in een nog bredere concentrische kring opsorpen, zodat zij tenslotte worden omringd door dezelfde grote stad die zij hadden willen ontvluchten.

De architecten die in 1933 in Athene een *Handvest van de moderne architectuur* hebben opgesteld om een oplossing te zoeken voor de verbroekeling van de grote stad, wilden de stad opsplitsen in afzonderlijke zones voor de vier hoofdfuncties: wonen, werken, ontspanning en verkeer(!). Ook in de volgende decennia bleken architecten geen greep te krijgen op de problematiek van de moderne grote stad. Typisch zijn de futuristische stadsvisioenen van een van verkeer dreunende stad, waarin de vliegtuigen liefst op ieder dak landen, of van een stad vol neonreklames in Las Vegas-stijl. Andere stedenbouwers tekenden bekoorlijke stadsplannen (Chandigarh in Indië, Islamabad in Pakistan en Brasilia in Brazilië), waar ze de technische verworvenheden van onze eeuw uittestten. Iemand als Le Corbusier heeft de verdienste te breken met de idylle van de terugkeer naar de kleine stad. Zijn stad biedt het uitzicht van een reusachtig park vol torengebouwen. Onze grote steden hebben echter weinig met de ontwerpen van Le Corbusier gemeen: esthetische argumenten komen bij de planning van onze steden meestal aan bod na de financiële.

Ook in ons land doet zich het probleem van de uitgroei van de grote steden gevoelen. Voor de Brusselse agglomeratie komt daar nog de kommunautaire problematiek bij. Het *Atelier de Recherche et d'Action Urbaines* (A.R.A.U.), een werkgroep van architecten, stedenbouwkundigen en sociologen, vindt de begrenzing van de Brusselse agglomeratie en de verbetering van haar woningpatrimonium vanuit stedenbouwkundig oogpunt volstrekt noodzakelijk. Deze opvatting komt overeen met de verzuchtingen van de Vlaamse randgemeenten. Maar het vraagstuk van de begrenzing van de Brusselse agglomeratie zal nooit volledig door politieke overeenkomsten tussen de twee taalgemeenschappen kunnen worden beslecht, zolang de grondspeculatie haar vrije gang gaat. De enige duurzame oplossing is een streng grondbeleid, waardoor de Brusselse agglomeratie levensvatbaar en aantrekkelijk wordt. Dit zou de

gemeenschappelijke bekommernis moeten zijn van Vlamingen en Franssprekenden.

Planologen, onder meer de vereniging *Mens en Ruimte*, stellen voor de verdere uitbreiding van de Brusselse agglomeratie naar buiten toe op te vangen op de ontwikkelingsassen Antwerpen-Charleroi en Gent-Luik, onderling verbonden door een autowegennet. Op deze assen kunnen de verstedelijkte kernen worden uitgebouwd : Mechelen en Nijvel op de eerste, Aalst en Leuven op de tweede. De zones tussen deze steden op de assen moeten worden behouden voor landbouw of recreatie. Wat buiten deze assen ligt, moet landbouwgebied blijven.

Grondspeculatie : de grote spelbreker

De grote spelbreker die een ruimtelijke ordening in de grote stad verhindert, is hiermee reeds aangegeven : de *grondspeculatie*. Zij is een rechtstreeks uitvloeisel van het liberalisme, zoals *Adam Smith* het reeds twee eeuwen geleden bepaald heeft : als de mensen hun eigen voordeel zoeken, dan zal er een natuurlijke harmonie ontstaan tussen alle vrije initiatieven die ze nemen. Hieronder verstond hij niet alleen arbeid, maar ook activiteiten met kapitaal en grond. Op de markt van vraag en aanbod zou volgens hem een harmonie tussen deze initiatieven tot stand komen. Tussenkomen van de overheid beschouwde hij als ongewenst. Zijn opvatting werd mogelijk gemaakt door de nieuwe sociale verhoudingen in de toenmalige samenleving. Vóór de opkomst van het liberalisme was de grond eigendom van kroon of stad. Partikulieren bezaten alleen het gebouw, maar waren door sociale plichten aan de eigenaar van de grond gebonden, die aldus ongewild voor de ruimtelijke ordening instond. Op het einde van het Ancien Régime verkochten vele vorsten en steden hun landerijen om hun schulden te delgen. In andere gevallen werd de grond door de Franse Revolutie afgenomen en in de handel gebracht. Rond 1850 zijn bijna alle gronden op de vrije markt.

Door grondspeculatie wordt echter stedenbouwkundige planning onmogelijk. Grond wordt een koopwaar, onderworpen aan het spel van vraag en aanbod. Grond is nochtans een zeer eigenaardig soort koopwaar. Hij is immers niet de vrucht van arbeid. Niet bewerkte grond (bouwgrond) is zelfs duurder dan verbeterde (landbouw)grond. Zijn waarde haalt hij niet uit zichzelf, maar uit zijn *bestemming* of *funktie*. Naarmate de activiteit, waarvoor men de grond bestemt, winstgevender wordt, stijgt zijn waarde. Gewiekste makelaars zullen daarom eigenaar pogen te worden van die gronden, waarvan een waardevermeerdering te verwachten is. In Brussel b.v. duikt vaak de naam op van C. De Pauw als er zo'n meerwaarde uit de grond kan worden geperd.

Niet alleen gronden lenen zich tot speculatie. Ook door koop en verkoop van gebouwen kan een aardige winst worden binnengehaald. Zo wilde de Amerikaanse vennootschap Sarma-Penney in 1971 haar opslagplaats op de Willebroekse Kaai in de Noordwijk

voor 159 miljoen aan de PTT verkopen. De vennootschap van de burgemeester van Buggenhout, De Landtsheer (Christelijke Volkspartij), ziet de kans dit gebouw vlug te kopen, waarna hij het aan de PTT tracht door te verkopen voor 210 miljoen fr., waarmee minister Anseele (Belgische Socialistische Partij) zich akkoord verklaart. Maar het aankoopkomitee van de PTT weigert, zodat de vennootschap „De Landtsheer” het gebouw 'slechts' voor 186 miljoen fr. kan doorverkopen. Wat hem evenwel nog 27 miljoen opbrengt!

Promotoren schuimen de grondmarkt af

Met de speculatie op gronden en gebouwen doet de *promotor* zijn intrede. Net zoals een partikulier die een huis wil bouwen, zoekt hij grond, architect en ondernemer, met dit grote verschil echter dat hij niet voor zichzelf bouwt. Hij verhuurt of verkoopt de gebouwen die hij optrekt om telkens opnieuw te beginnen. Hij maakt zich rijk door het te gelde maken van bouwwerken. Hij hoeft weliswaar niet altijd de grond te bezitten waarop hij bouwt. Hij kan hem in huur krijgen, om er gedurende een bepaalde tijd een bouwwerk op te zetten. Na het verstrijken van die periode komt de grond met het bouwwerk terug naar de eigenaar van de grond. Deze speciale soort huur noemt men *erfpacht*. In sommige gevallen is het zelfs zeer voordelig voor de promotor geen eigenaar te zijn van de grond waarop hij wil bouwen. Zo hoeft hij niet te zorgen voor de wederhuisvesting van de onteigende eigenaars of uitgezette huurders. Sociale en financiële problemen vallen dan aan de gemeente toe.

Het erfpachtstelsel werd in Brussel door P. Vanden Boeynants (Parti Social Chrétien) gelanceerd. In beginsel is dit het aangewezen middel om grondspeculatie tegen te gaan. Want de gemeente, die eigenaar blijft van de grond, kan aldus op lange termijn een politiek van grondbeleid voeren. Maar in zijn toepassing is dit stelsel soms erg nadelig voor de gemeente. De promotoren slagen er vaak in zeer lage huurvoorwaarden te bedingen. Voor henzelf wordt het een vette kluit, voor de gemeentekas een financiële adering. Geen wonder dat de immobiliëvennootschappen op korte tijd grote winsten maken. De vennootschap van C. De Pauw werd in 1953 met een kapitaal van 4 miljoen gesticht. Vijftien jaar later is dit kapitaal, na talrijke naamveranderingen, tot 665 milj. fr. aangegroeid. Deze vennootschap zullen we in de Noordwijk terugvinden onder de benaming *Compagnie der Promotie* (C.D.P.): de vennootschap en haar bezitter dragen dezelfde letters bij de afkorting van hun naam!

Met grond is veel winst te maken, alhoewel deze niet steeds de vrucht is van grondspeculatie. De grond leidt immers tot twee soorten winst. De eerste is *absoluut* en hangt af van de normale waardevermeerdering van de grond. Doordat hij schaars is en de bevolking er steeds meer wil van gebruiken, stijgt de vraag ernaar, en dus ook de prijs. Een tweede soort winst, *differentiële* winst genoemd, wordt geboekt wanneer de grond een bestemming heeft of krijgt die zijn waarde vermeerderd.

Deze differentiële meerwaarde kan op de eerste plaats afhangen

van de toevallige *ligging* van de grond. De onteigende gronden nabij het drukke K. Rogierplein (in het Sint-Joost-ten-Noodse gedeelte van de Noordwijk) werden in 1967 opgekocht tegen 57.000 fr./m². Die bij de Antwerpse Steenweg (handelsstraat van de Brusselse Noordwijk) in 1967 tegen 7.400 fr./m², terwijl die bij de onbelangrijke Jollystraat in het Schaarbeeks gedeelte van de Noordwijk tegen 3.000 fr./m² (zie het *grondplan van de Noordwijk*, p. 102).

Er is ook een differentiële waardevermeerdering mogelijk wanneer de grond in waarde stijgt door de uitdrukkelijke *bedoeling* die men met deze grond heeft. Zo gaat de waarde van de Noordwijkgrond pijlsnel naar omhoog omdat hij een nieuwe functie krijgt als drager van het *Manhattanplan*. De stad Brussel heeft in 1970 voor de huizen van de Antwerpse Steenweg 12.681 fr. betaald, wat op een aanzienlijke stijging neerkomt tegenover de aankooprijks van 1967. Deze stijging is zeker niet aan de huizen zelf toe te schrijven, want de staat ervan verslechtert!

De binnenstad bloedt leeg

Niet alle gronden komen in aanmerking voor een winstgevende bestemming. Deze in het hart van de grote stad, ontmoetingsplaats van mensen, ideeën en produkten, lenen zich er bij voorkeur toe. Zo zal in Brussel de Noordwijk deel uitmaken van het handels- en zaken-centrum, dat van het Brouckèreplein over de A. Max- en E. Jacquemainlaan tot in de Noordwijk zal worden uitgebreid. Het centrum wordt een jachtterrein bij uitstek voor de kapitaalkrachtige, die er gebouwen zal neerzetten die weinig oppervlakte per arbeidsplaats innemen en hoge huurgelden opbrengen: banken, verzekeringen, agentschappen, administratie, kranten, gespecialiseerde handelszaken en dienstverlenende bedrijven. Daarmee is het dagelijks ritme van de binnenstad vastgelegd: opstoppingen op de spitsuren, druk verkeer en parkeerproblemen tijdens de werkuren, daarna de leegte. Er blijven alleen een aantal huisbewaarders over. De administratieve wijk in de Brusselse binnenstad biedt 's avonds een doodse aanblik, de wijk van de Wet- en Belliardstraat lijkt 's nachts een woestijn. Sinds de vorige eeuw is de bevolking in het Brusselse centrum, begrensd door de vijfhoekige kleine ring, van 160.000 tot 51.000 gedaald. Uit een huis-na-huis onderzoek is het A.R.A.U. tot het verbijsterend resultaat gekomen dat slechts een kleine 40% van de Brusselse binnenstad nog gemengde zone is, d.w.z. woongebouwen waarin kleine handelszaken of kantoren zijn ondergebracht. Als de overheid geen maatregelen treft, zal deze toestand nog verergeren. Het is immers zoveel voordeliger kantoorgebouwen te verhuren dan woningen.

De *ontvolking* van de binnenstad is de eindfase van een lang proces van speculatie. In de vorige eeuw uitte zij zich in het zo dicht mogelijk volbouwen van woonwijken, die bij gebrek aan licht en ruimte *sloppen* werden. In 1886 telde men 400 sloppen in de Brusselse agglomeratie. Maar de 'bescheiden' grondspeculatie van vorige eeuw, tot voor kort nog in de smalle steegjes van de Noordwijk aan

te wijzen, wordt na de tweede wereldoorlog afgelost door een groots opgezette speculatie, steunend op de spankracht van gewapend beton. Ditmaal wordt de winst gezocht door in de hoogte te bouwen. Allerlei op winst gerichte instellingen pogen aldus een stukje grond te bemachtigen in het centrum, om er kantorenflatgebouwen in te planten. Woongelegenheden verdwijnen. Het volkse stadsleven wijkt voor het standingleven op internationaal niveau. De bovenmatige concentratie van deze instellingen in het centrum leidt tot een wolkenkrabberswoud in het hart van de grote stad. Symbool hiervan is het Newyorkse rotseiland Manhattan. Maar het Europese Manhattan is niet ver meer af: zo wordt de vernieuwde Noordwijk voorgesteld.

Ruimtelijke ordening of geplande chaos?

Pas sinds 1962 worden de stedenbouw en de ruimtelijke ordening bij wet geregeld, alhoewel nog grote tekorten aan deze wet vasthangen: zo is b.v. een nationaal plan voor ruimtelijke ordening niet voorzien. Definitieve streekplannen, door minister De Saeger (CVP) met provincies gelijkgesteld, zijn nog niet klaar; gewestplannen nog maar voor de kleine helft. Wel zijn er al duizenden *Bijzondere Plannen van Aanleg* (BPA). Een BPA bepaalt de ruimtelijke ordening van een gedeelte van de gemeente. Omdat er vaak nog geen algemene richtlijnen bestaan voor de gehele ruimtelijke ordening van de gemeente, het gewest of de streek, kan een BPA alle richtingen uitgaan. De bezwaren die de burgers tijdens het *openbaar onderzoek*, na de *voorlopige goedkeuring* en vóór de *definitieve goedkeuring* door de gemeenteraad, tegen het BPA mogen inbrengen, worden in de meeste gevallen nauwelijks aangehoord. En wanneer tenslotte het *Bestuur van de Stedenbouw* de definitieve goedkeuring door de gemeenteraad bij *Koninklijk Besluit* (K.B.) bekrachtigt, dan zijn aldus vaak onder de dekmantel van *openbaar nut* partikuliere belangen wettelijk gemaakt. Want het spreekt vanzelf dat grondspeculanten op goede voet zullen pogen te staan met de gemeenteoverheid en het Bestuur van de Stedenbouw. Door 'vriendjespolitiek' op plaatselijk vlak scheidt de wet op de ruimtelijke ordening veelal ruimtelijke wanorde. Wettelijk wordt aldus een chaos gepland en wordt de grote stad een *geplande chaos*. Britse promotoren weten dit drommels goed. Met goedkoop Belgisch leengeld zullen ze in de eerste jaren 40 wolkenkrabbers bouwen op de plaats van aardige huizenrijen in de Brusselse agglomeratie!

Maar niet altijd 'vriendjespolitiek' ligt aan de basis van ruimtelijke wanorde. Soms mist het gemeenbestuur deskundigheid tegenover de handige promotoren of is de gemeenteschuld door financieel wanbeleid zo zwaar, dat het gemeentebestuur wel in de armen van de promotoren wordt gedreven. Zo zal de schuld van de gemeente Schaarbeek bijna oplopen tot één miljard. De vennootschap C.D.P. zal buitengewone gunsttarieven krijgen als zij wil bouwen op Schaarbeek. Wanneer het kontrakt vervalt, zal de gemeente Schaarbeek de Noordwijkgronden, die ze zo moeizaam heeft onteigend „voor openbaar nut“, aan andere bouwheren doorverkopen om uit de

schulden te geraken. In Sint-Joost-ten-Node krijgt men voortdurend de indruk dat het de vastgoedmaatschappijen Manhattan Center en LOTIMO zijn die de lakens uitdelen. Geen wonder : Sint-Joost zit op een ogenblik financieel zozeer aan de grond, dat minister van Binnenlandse Zaken Van Elsanle (CVP) zelf voorstelt het ateneum van de gemeente over te nemen, dat wegens geldgebrek niet meer kan worden onderhouden. In de stad Brussel is de financiële toestand gezond. Maar ook hier krijgen de promotoren de vrije teugel. De vennootschap C.D.P. krijgt voor een zacht prijsje een terrein dat een goudmijn is. En het bouwbedrijf Amelinckx krijgt dadelijk zijn zin, als het de in het BPA voorziene sokkel weigert te bouwen.

Ook België heeft zijn woningvraagstuk

Zijn de woningen dan gedoemd uit de grote stad te verdwijnen om plaats te ruimen voor flatgebouwen en invalswegen? De huidige ontwikkeling van de grote stad lijkt in deze richting te gaan. Maar tuinwijken buiten de grote stad blijken evenmin een afdoende oplossing te bieden voor haar leefbaarheid. Als enige mogelijkheid om de stad leefbaar te houden rest de zorg voor het woningpark in de grote stad zelf. Doch *woningbouw* is niet zo renderend als de bouw van kantoren en parkings, als industriële en openbare werken. Zo wordt de woningbouw stiefmoederlijk behandeld. Met cijfers gestaafd : van 1968 tot 1972 is de *niet residentiële* bouwbedrijvigheid met 88 % gestegen, terwijl de bouw van woningen met amper 28 %. Dit betekent dat onze welvaartssamenleving een overvloed aan kantoren en autowegen voortbrengt, maar niet in staat is de 440.000 gezinnen in krotwoningen en de 870.000 gezinnen in ongezonde verbeterbare woningen op een behoorlijke wijze te huisvesten! Inderdaad, volgens het *Nationaal Instituut voor de Huisvesting*, een staatsinstelling belast met het bestuderen van de Belgische huisvestingsproblemen en het zoeken naar oplossingen, leeft één derde van de Belgische bevolking in een ongezonde woning.

Daarom is de staat van 1919 af zelf als woningbouwer opgetreden. Dat doet hij door aan de *Nationale Maatschappij voor de Huisvesting* (N.M.H.) kredieten toe te kennen. De N.M.H. geeft deze dan op haar beurt aan plaatselijk erkende bouwverenigingen voor volkshuisvesting. Maar ook de *volkswoningen*, die in 1972 reeds 30 % van alle gebouwde woningen uitmaken, vermogen niet aan de vraag naar gezonde woningen te voldoen. En wel om twee redenen.

De *eerste* reden is dat de volkshuisvesting ten prooi valt aan het *vraag-en-aanbod-spiel* van onze economie. De bouwnijverheid neemt immers een sleutelpositie in : iedere besteding in de bouwsector brengt automatisch bestellingen in andere bedrijfstakken mee. Daarom zal de overheid in een tijd van *laagconjunctuur* veel volkswoningen bouwen om heel de economie op dreef te helpen. Bij *hoogconjunctuur* remt de staat de bouw van volkswoningen af : te veel bestellingen jagen immers de lonen en prijzen omhoog. Vandaar dat de bouw van woningen achterop raakt : op de eerste plaats wordt het kapitaal liever geïnvesteerd in meer renderende takken van de

bouwnijverheid; vervolgens is door de grondspeculatie de grond in de stad vaak te duur geworden voor woningbouw; en tenslotte wordt de bouw van volkswoningen afhankelijk gemaakt van de conjunctuur. Dit betekent dat *de bouw van woningen puur economisch wordt bekeken* en niet inspeelt op de werkelijke noden van de bevolking.

Het Belgisch woningvraagstuk heeft nog een *tweede* oorzaak, die vooral in het licht werd gesteld door de *Nationale Aktie voor Bestaanszekerheid* (N.A.B.Z.), een vereniging die 70 bestaande organisaties die werken voor de minstbedeelden overkoepelt. Met een staf van specialisten poogt zij de bevolking bewust te maken van de problemen van de marginale groepen en dringt zij bij de overheid op wettelijke maatregelen aan. Deze vereniging heeft aangetoond dat het Belgisch huisvestingsbeleid *eenzijdig is toegespitst op afbraak en nieuwbouw*. Deze valt zo duur uit, dat de mensen met het grootste woningprobleem, de bewoners van ongezonde woningen, de hoge huurprijs niet kunnen betalen. De N.A.B.Z. stelt daarom voor de oude woningen systematisch te verbeteren. *Woningverbetering* is volgens deze vereniging immers vijfmaal goedkoper en gaat sneller dan nieuwbouw. Het grootste argument voor woningverbetering is dan ook van sociale aard: er zijn in België 1.310.000 gezinnen die ongezond wonen. Zij behoren tot de economisch zwakken van het land en kunnen dus met hun inkomen alleen de huurprijzen van oude woningen aan! De N.A.B.Z. heeft uitgerekend dat deze 1.310.000 gezinnen slechts 2% van de totale huisvestings-toelagen van de staat krijgen. 93% gaan naar de meer gegoede klassen. Dat het Belgisch huisvestingsbeleid spaak loopt, blijkt volgens de N.A.B.Z. reeds uit volgende cijfers: in 1972 werden in België nog geen 1000 woningen met staatssteun verbeterd, in Groot-Brittannië echter op één jaar meer dan 260.000!

In 1973 werden door de minister van Openbare Werken Califice (PSC) in België vijf stadskernen voor verbetering uitgekozen, o.a. de Brusselse *Marollenwijk*. Maar dit zijn slechts blikvangers. Bij de N.M.H. ontbreekt de wil om systematisch oude woningen te verbeteren. Woningverbetering gaat vooralsnog uit van het partikulier initiatief. In de Brusselse agglomeratie is de gemeenschap *Anawim* (Hebreeuws woord voor „de armen van Jahwe”) hiervoor bekend. Zij huurt oude huizen om die te herstellen en onder te verhuren aan gastarbeidersgezinnen.

Hiermee is het algemeen kader van het huisvestingsprobleem in de Noordwijk geschetst. Dat een aantal inwoners van deze wijk in ongezonde huizen woont, houdt tevens in dat hun inkomen te laag is om in dure volkswoningen een onderkomen te zoeken. Het afbreken van hun huis lost hun woningprobleem dus helemaal niet op, want zij zullen nu een ongezonde woning zoeken in andere wijken. Het probleem van deze mensen wordt alleen verplaatst.

Krotten voor wegwerpbewoners

De grote stad kan gemakkelijk in verschillende woonzones worden

onderscheiden. De *gegoede klasse* van de bevolking verlaat de binnenstad. Zij gaat zich in tuinvijken ver van het drukke stadscentrum vestigen. Rond het centrum blijven de oude woonkernen over. Door het wegtrekken van de jonge, actieve bevolking geraken zij stilaan in verval en worden ingenomen door gastarbeiders. Zo vindt men in een ringzone van anderhalve kilometer rond het Brusselse centrum oude woonwijken waar *het minder goegede deel* van de Belgische bevolking en de gastarbeiders leven (zie schets van *De Noordwijk in de Brusselse agglomeratie*). Deze laatste worden tot deze woonwijken aangetrokken door de lage huur van de oude huizen, maar zij worden er ook toe gedwongen. Belgische eigenaars verhuren immers zelden nieuwe woningen aan gastarbeidersgezinnen. Zo is de gemeente Sint-Joost-ten-Node al voor een derde door gastarbeiders bevolkt, in Schaarbeek wonen meer dan 25.000 vreemdelingen en op het ogenblik dat de vernieuwing van de Noordwijk werd goedgekeurd, was 36 % van de Noordwijkbevolking buitenlander. De woningen in deze ringzone worden dikwijls door hun eigenaar verwaarloosd. Er gebeuren geen herstellingswerken zodat ze geleidelijk aan verkrotten. Soms wordt deze *verkrotting* opzettelijk in de hand gewerkt, hetzij door partikulieren, hetzij door de overheid zelf, om aldus hele huizenblokken onbewoonbaar te kunnen verklaren, af te breken en er nadien winstgevende buildings te kunnen optrekken. De lagere loongroepen die in deze ringzone wonen, hebben geen enkele woningzekerheid meer. Het recht op wonen is hier sterk bedreigd.

Slachtoffer hiervan is op de eerste plaats de *gastarbeider*. De overheid bekommert zich meestal niet om zijn huisvesting. In de volkswoning is hij al evenmin welkom, want de gemeentepolitici gebruiken deze volkswoningen vaak voor het vastpinnen van hun kiezerskorps. De overheid zorgt ook niet, zoals dit al in andere landen gebeurt, voor een begeleiding van de gastarbeider in onze leefgewoonten en wooncultuur. De huiseigenaar moet willens of onwillens deze begeleiding op zich nemen, met alle moeilijkheden van dien. Zoals de gastarbeider op de arbeidsmarkt als „wegwerparbeider” wordt behandeld, zo voelt hij zich op de woningmarkt een *wegwerpbewoner*. Toch hebben hier en daar partikuliere organisaties met de jaren initiatieven genomen om de gastarbeiders te onthalen in hun nieuw woonmilieu. In de Noordwijk bestaat al lang zo'n onthaaltraditie, wat ten dele de grote gehechtheid van de gastarbeiders aan de Noordwijk verklaart.

De vervulling van het woonmilieu

Door de grondspeculatie, de afroming van het centrum voor hoogbouw, de verkrotting van de volkswijken rond het centrum en de invalswegen verliest het woonmilieu van de grote stad zijn menselijke afmetingen. Dit kan men op de eerste plaats *letterlijk* opvatten: om de grond maximaal te benutten, worden de woningen in de hoogte gebouwd, ook al hebben Engelse onderzoeken aangetoond dat slechts 20 % van de mensen werkelijk een flat wil. De oude inwoners van de Noordwijk, kleine middenstanders of arbeiders, die vaak

een werklokaal bij hun huis hadden aangebouwd, zullen dan ook weigerachtig staan tegenover de volkswoningblokken. Kollektieve voorzieningen, zoals ontmoetingsruimten, zijn schaars. Groenvoorzieningen zijn onvoldoende aanwezig. Toen de eerste wederhuisvestingsbeloften aan de 11.000 inwoners van de Noordwijk werden gedaan, konden zij al vermoeden dat de vernieuwing van hun wijk ten koste van hun woonmilieu zou geschieden. Zij zouden het grootste deel van de wijk moeten ontruimen voor invalswegen en flatgebouwen, om zelf te worden „ingeblikt” op het resterende stuk grond.

Maar het woonmilieu in de grote stad verliest ook zijn menselijke afmetingen in de *psychologische* zin van het woord. De mens voelt er zich niet meer thuis: „zijn” stad wordt lelijk, afstotelijk. Als stedenbouwkundigen steen en been klagen dat de estetik van de grote stad teloorgaat, dan is dit niet enkel een noodkreet tot kunstenaars. Alleen waar de mens zich geborgen voelt, kan hij iets mooi vinden, kan hij van iets houden, of dit nu zijn gezin is, school of woonmilieu. Maar welke inwoner van de grote stad voelt zich nog thuis in zijn stad? Van zodra hij de kans ziet, vlucht hij naar toeristische „rustplaatsen” of het buitenhuisje. En wie gedwongen is in de grote stad te blijven, kompenseert de onaantrekkelijkheid van zijn woonmilieu door een overdaad aan binnenhuiskomfort of door tv-verslaving. Sommigen nemen ook daar geen genoegen meer mee en vluchten in wat wij al te vlug als *misdadigheid* veroordelen.

Vereenzaming en overspanning vertolken dezelfde malaise. Doch als men de reclamebladen leest van de promotors die in de afgebroken Noordwijk hun steenmassa's neerkwakken, waant men zich in het aards paradijs van het jaar 2000. Of zijn we al beland in de wereld die R. Bradbury beschrijft in zijn boek *Fahrenheit 451*: een wereld van afgestompte mensen met een ingekrompen bevattingsvermogen?

De schoonmaak van oude woonkernen

Op een bepaald ogenblik denkt men eraan de oude woonkernen een nieuw uitzicht te geven. Dit heet in stedenbouwkundige taal *stadsvernieuwing of stadskernvernieuwing*. Er bestaan twee wijzen om een oude woonwijk te vernieuwen: enerzijds door *afbraak en nieuwbouw*, anderzijds door *verbetering* van de bestaande woningen.

De eerste vorm is een vernieuwing met de bulldozer. Er wordt een einde gemaakt aan de geschiedenis van lang gegroeide vriendschapsbanden en aan de gehechtheid van de inwoners aan hun wijk. De onteigeningen, afbraakwerken en het aanleggen van een nieuwe infrastructuur (*de wegenis*) kosten zoveel dat de gemeente niet uit de rode cijfers komt als ze enkel nieuwe woningen bouwt. Om de vernieuwing rendabel te maken, moeten meer winstgevende bouwwerken worden ingeplant. Vandaar de intrede van flatgebouwen, parkings en handelscentra op de plaats van de vroegere woonwijk. Soms wordt de woningbouw volstrekt bijkomstig. Deze eerste soort stadskernvernieuwing gebeurt om economische redenen, hetzij ter-

wille van de economische expansie (dit is het argument van Brussel om de Noordwijk te vernieuwen), hetzij om de gemeentekas uit haar deficit te helpen (dit is het argument van Schaarbeek). Dat de inwoners hiervan het slachtoffer zijn, moge reeds hieruit blijken: in de vernieuwde Noordwijk worden meer parkings dan woningen gebouwd. De woningen krijgen slechts één vijfde van de bebouwde oppervlakte of *vloeroppervlakte*.

De tweede soort stadskernvernieuwing vertrekt van het bestaande wijkleven en heeft tot doel dit te bevorderen door de materiële infrastructuur te verbeteren. Dit betekent dat de eigenaars niet alleen premies krijgen om hun huis op te knappen, maar dat ook de wijk wordt verfraaid door aanleg van parken, speelpleinen, ontmoetingsruimten, enz...

Het Manhattanplan tussen propaganda en werkelijkheid

Als voorbeeld van de eerste soort vernieuwing, vernieuwing-met-de-bulldozer, kan de Noordwijk worden gesteld. Deze wijk ligt op het grondgebied van de gemeenten Sint-Joost-ten-Node en Schaarbeek en van de stad Brussel. Zij wordt begrensd door de Kleine Ring, het Noordstation en het kanaal Brussel-Willebroek (zie schets van *De Noordwijk in de Brusselse agglomeratie*). *Strukturen*, een groep architecten en stedenbouwkundigen, stelde een vernieuwingsplan op voor ongeveer de helft van de Noordwijk. Dit plan kreeg vlug de bijnaam *Manhattanplan* en het gedeelte van de Noordwijk dat zou vernieuwd worden, werd *Manhattanwijk* genoemd. Dit Manhattanplan vormt één geheel, maar bestaat uit drie afzonderlijke Bijzondere Plannen van Aanleg per gemeente. Zij werden samen bij Koninklijk Besluit op 17 februari 1967 bekrachtigd.

De Manhattanwijk werd ontworpen volgens de opvattingen van Stockholmse architecten uit de jaren 1920-1930. Zij berust op drie beginselen (zie *Het Manhattanplan*, p. 103).

Het eerste beginsel is de volledige *scheiding tussen auto- en voetgangersverkeer*. Het grote autovolume in de Manhattanwijk (er zijn 16.500 parkeerplaatsen voorzien) kan slechts worden verwerkt als de wagen ongehinderd in een minimum van tijd ter plaatse kan komen. Daarom krijgt hij de volledige beschikking over de begane grond. Dit veronderstelt de afwezigheid van voetgangers. Deze laatsten zullen zich verplaatsen op de sokkel die rond iedere building wordt gebouwd, naar het model van de flatgebouwen op het Brouckère- en Rogierplein. Hij is tussen 5 en 13 m hoog en wordt onderling verbonden door voetgangersbruggen, waarvan zich ook de brandweerwagens kunnen bedienen.

Het tweede beginsel is de wijk op het *kruispunt* te bouwen van twee *invalswegen*, zodat zij toegankelijk wordt voor het verkeer dat uit de vier windstreken naar de agglomeratie komt. Deze 60 m brede verkeersassen zullen worden aangesloten op de Europese auto-wegen. De eerste met die van Amsterdam-Parijs, de tweede met die van Londen-Istamboel.

Het derde beginsel is de *vestiging van werk- en woongelegenheden*

in dezelfde wijk. Hiermee wil de overheid een dubbele slag slaan : enerzijds de pendelarbeid naar de agglomeratie opvangen (in 1972 reisden dagelijks 210.000 Vlamingen naar Brussel), anderzijds nieuwe werkgelegenheden scheppen. Zo zijn er in de Manhattanwijk 5350 woningen voorzien voor 13.500 mensen. Cijfers over nieuwe werkgelegenheden variëren van 20.000 tot 125.000. Volgens de heer Monsch die een officiële studie heeft gemaakt voor de uitvoering van het Manhattanplan, zouden er in 1974 175.000 mensen in de Noordwijk wonen, werken of zaken komen doen. In de slotfase zouden er dit 475.000 zijn. Als men dit met de werkelijkheid eind 1974 vergelijkt, lijken deze getallen eerder door propagandadan door wetenschappelijke doeleinden ingegeven : eind 1974 wonen en werken in de Manhattanwijk iets meer dan 5000 mensen!

Om al deze wonende en werkende mensen onderdak te geven, moet er uiteraard dicht en hoog worden gebouwd. Vandaar dat er 80 buildings tussen 18 en 162 m in de Noordwijk zijn gepland. Elf ervan zijn hoger dan 100 m. Brussel neemt er 54 voor zijn rekening, Sint-Joost 18 en Schaarbeek 8, die dit kleine aantal weliswaar kompenseert door op de Schaarbeekse rand van het Manhattanplan een 'vuurtoren' te bouwen van 162 m.

De inwoners betalen het gelag

De gevolgen van zo'n stadskernvernieuwing liggen voor de hand : de kosten lopen zo hoog op, dat zelfs de met staatstoelage gebouwde volkswoningen huurprijzen moeten vragen die de vroegere inwoners niet kunnen opbrengen. De volkswoningen berekenen immers hun huurprijzen (tot 1974) op 4,25 % van de totale kostprijs. Bovendien gaat de bouw van die volkswoningen zo traag vooruit, dat de inwoners na hun uitzetting en gezien hun laag inkomen weer in oude en ongezonde woningen hun intrek moeten nemen.

Sociologen voorzien dan ook op lange termijn een concentratie van deze inwoners in uitgebreide krottenwijken. Deze voorspelling kan misschien voorbarig lijken, maar de enquête die de wijkwerkers in 1972 hebben afgenomen van 114 gezinnen vóór en na hun verhuis wijst in die richting : ondanks het feit dat deze gezinnen 500 fr. meer moeten betalen, is bijna hetzelfde percentage (37 %) opnieuw in een ongezonde woning terechtgekomen.

Wellicht zou dezelfde enquête iets beter uitvallen na 1972, bij de voltooiing van de eerste volkswoningen. Maar om die te kunnen betrekken, hebben een aantal inwoners een huurtegenemoetkoming bij de Kommissie van Openbare Onderstand (KOO) moeten aanvragen. Een stadskernvernieuwing die voor de inwoners eindigt bij de KOO is in ieder geval misgelopen! De geschiedenis van de drie gemeenten die in het Manhattanplan zijn betrokken, zal alvast duidelijk maken hoe de inwoners van de drie gemeenten op een verschillende manier slachtoffer worden van deze vernieuwing-met-de-bulldozer.

Is woningverbetering uit den boze?

Een voorbeeld van stadskernvernieuwing die van het bestaande wijkleven uitgaat, is het *tegenplan* van het Atelier de Recherche et d'Action Urbaines. Het werd opgesteld in 1972, op een ogenblik dat reeds heel wat in de Noordwijk was afgebroken (zie *Het tegenplan van het A.R.A.U.*, p. 104). De grondgedachten ervan zijn: opgeven van de twee invalswegen, verbetering en uitbreiding van de bestaande huizenblokken, uitbreiding van de groenzones door aanleg van nieuwe parken en een groengordel tegenover de Willebroekse Kaai. De reeds opgetrokken torengedebouwen worden behouden. De braakliggende terreinen bestemt het A.R.A.U. gedeeltelijk voor een zakencentrum maar wil dit tot beperkte afmetingen terugbrengen. Zo kan dit een geïntegreerd geheel vormen met de huizenblokken errond.

Het tegenplan van het A.R.A.U. benadert het eerste vernieuwingsplan dat in 1960 werd opgesteld door de groep *Strukturen*. Dit plan voorzag alleen de vernieuwing van de ongezonde kern van de wijk. Deze kern strekt zich over een 10-tal ha uit tussen de Antwerpse Steenweg, het Zennedal, de Frère-Orbanstraat en de Rogierstraat (zie *Het grondplan van de Noordwijk*). Maar de overige huizenblokken waren meestal gezond of gemakkelijk verbeterbaar.

Daarvan bestaan wetenschappelijke bewijzen. In 1967-1968 werd onder leiding van prof. Lemerclinier een enquête gehouden over de Schaarbeekse huizen. Deze studie komt tot het besluit dat de Noordwijk haar slechte naam te wijten heeft aan het onverzorgde uitzicht van haar gevels. De meeste huizen zijn volgens die enquête van binnen nochtans goed onderhouden. Dit wordt bovendien bevestigd door het feit dat het Bestuur van de Huisvesting (ministerie van Openbare Werken) kort vóór de goedkeuring van het Manhattanplan weigert de Noordwijkhuizen in de drie gemeenten onbewoonbaar te verklaren. Nochtans, de gemeenten hebben er alle baat bij huizen die moeten worden afgebroken, onbewoonbaar te verklaren: zo krijgen zij afbraakpremies, terwijl zij aan de bewoners van een onbewoonbaar verklaard huis verhuis-, huur- en installatietoelagen kunnen geven als die zich nadien in een gezond verklaard huis vestigen.

De drie gemeentebesturen zullen het tegenplan van het A.R.A.U. naast zich neerleggen en het oorspronkelijk Manhattanplan doorvoeren, het koste wat het wil. Na de goedkeuring van het Manhattanplan (de drie BPA's) op 17 februari 1967 zullen de huizen snel achteruitgaan omdat ze toch tot afbraak zijn gedoemd. Hierop zullen de drie gemeentebesturen zich achteraf beroepen om hun beslissing van 1967 goed te praten. Een sanering van de Noordwijk door woningverbetering hebben zij nooit in overweging willen nemen. Er waren in de Noordwijk te grote financiële belangen in het spel!

Wie biedt het minst?

Vooraleer met de geschiedenis van het Manhattanplan van wal kan worden gestoken, moet nog in 't kort de oude wijk worden voorge-

steld. Een nauwkeurige studie over de Noordwijkbevolking en haar samenstelling werd nooit ondernomen. Volgens de wijkpolitie en de wijkparochie Sint-Rochus woonden in 1967 7500 mensen in de Brusselse Noordwijk, 2000 in de Schaarbeekse en 1250 in de Sint-Joost-ten-Noodse. Dit brengt het geheel op ongeveer 11.000. Hier zijn de talrijke inwijkelingen na 17.2.1967 niet bijgerekend. De Brusselse Dienst voor Stedebouw gewaagt evenwel van 8000 inwoners, terwijl de Monschstudie slechts spreekt van 7000. De overheid zal steeds pogen dit getal te minimaliseren. Zo lijkt het wederhuisvestingsprobleem ook niet zo nijpend. Schepen De Rons (CVP) citeert het getal 4500 voor de Brusselse Noordwijk. Schepen Vanden Boeynants geeft hetzelfde getal aan voor heel de Manhattanwijk. Zijn opvolger, schepen De Saulnier (PSC), zal het nog bonter maken : hij spreekt van 3649 inwoners in 1967!

Achter deze cijfers schuilt ook een bepaalde opvatting over de wijk : bij het citeren van deze lage cijfers geeft de overheid als commentaar dat de Noordwijk niet alleen kwantitatief, maar ook kwalitatief in verval is geraakt. De wijk zou volgens hen vollopen met „recidivisten en sociaal onmogelijke gevallen”. Dit is echter een eenzijdige voorstelling, zoals een korte schets van de geschiedenis van de Noordwijk kan duidelijk maken.

De Noordwijkgeschiedenis in een notedop

Vorige eeuw nog was de Noordwijk met de Groendreef een sjeke uitgangsbuurt, waar Napoleon zich een feestelijk vuurwerk heeft laten welgevallen. En de Antwerpse Steenweg was in de eerste helft van de 19de eeuw een landweg tussen korenvelden, waarvan alleen de Antwerpse Poort beroemdheid genoot : daar werden Napoleon en Willem I feestelijk ingehaald.

Rond 1880 bereikte de economische uitbreiding van Brussel de Noordwijk met de Zenne als industriële as. Kleine industrieën kwamen er zich vestigen, zoals de brouwerij Caulier, die in 1965 zou sluiten. De Antwerpse Steenweg werd een bloeiende handelsstraat. Van 1928 af ligt de dreiging van afbraak op de wijk. De middenstandsbedrijven kwijnden langzaam weg en de bemiddelde arbeiders gingen elders hun brood verdienen. Hun lege plaatsen werden van 1962 af door gastarbeiders ingenomen.

In 1969 blijven er nog weinig jonge Belgische gezinnen over. Bijna de helft zijn gastarbeiders, meer dan een derde zijn bejaarden op het ogenblik dat het Manhattanplan wordt goedgekeurd. Kortom, een bevolking die over het levensminimum beschikt maar zich geen grote welstand kan veroorloven. Dat ziet men aan de woningen (een woning is de ruimte die door een gezin wordt ingenomen; dit kan zowel een appartement als een heel huis zijn). Ook het woord *gezin* dient zo ruim mogelijk te worden opgevat : hiermee wordt om 't even welk huishouden bedoeld dat onder één dak samen woont. Welnu, in de Noordwijk heeft meer dan de helft van de woningen geen eigen toilet en 13 % beschikt niet over stromend water.

Het verdwijnen van de actieve Belgische bevolking heeft echter

nog niets afgedaan van het volkse karakter van de wijk. Over heel Brussel zijn de twee wekenlange *braderiefeesten van de Antwerpse Steenweg* bekend, ingericht door het comité van de handelaars. Gesticht in 1880 zou dit comité bij de eerste onteigeningen de rol van contactcomité toebedeeld krijgen.

In de loop van de jaren heeft zich in de Noordwijk een hele onthaaldienst voor vreemdelingen ontwikkeld. Kinderen van gastarbeiders krijgen er inhaallessen en P. Steels stelt in zijn jeugdtehuis een waaier van speel- en hobbymogelijkheden ter beschikking. Na viermaal andere lokalen te hebben moeten zoeken voor zijn jeugdtehuis, heeft hij zich nu definitief in Molenbeek gevestigd. Verder zijn er heel wat activiteiten voor Belgische en vreemde jongeren, waarin ook een vrijgestelde van de *Federatie Buurtwerk* van het ministerie van Nederlandse Kultuur betrokken is. Deze initiatieven zullen eerstdaags gebundeld worden in de vereniging zonder winst-oogmerken *Noordwijkjeugd* onder voorzitterschap van Roza Schoofs. Deze jeugdactiviteiten geven aan de Noordwijk een toekomst die de band zal moeten vormen met de oude Noordwijk. Uit deze oude Noordwijk is ondertussen al heel wat verloren gegaan, zoals de vroegere wielrenners-, duiven-, biljart- en fanfarevereniging.

En dan is er nog de actieve Sint-Rochusparochie, die bijzondere inspanningen doet voor de derde leeftijd. Onder wijlen pastoor Swinnen werd een tweedehands meubel- en klederwinkel geopend, die een sociale dienst mede helpt bekostigen. In 1960 opende deze sociale dienst een zitdienst voor individuele hulpverlening. Gezien de talrijke gastarbeiders in de wijk is daar mettertijd een dienst voor tewerkstelling bijgekomen. En toen de eerste onteigeningen en uitzettingen plaatsvonden, werd een gespecialiseerde dienst voor de huisvesting opgericht onder leiding van Nicole Brasseur. De drie maatschappelijke werksters voor individuele, tewerkstellings- en huisvestingsproblemen zijn zich met de jaren onafhankelijk van de parochie gaan opstellen, om de sociale dienst voor een zo ruim mogelijk publiek toegankelijk te maken. Zo voelden de andersgezinden, o.m. de mohammedaanse gastarbeiders, geen drempelvrees om in deze private sociale dienst hun probleem voor te leggen.

Om het hoofd te kunnen bieden aan de steeds talrijker wordende uitzettingen, deed de *sociale dienst voor de huisvesting* een beroep op een uitgebreide ploeg vrijwilligers, stagiairs van de sociale hogeschool en gewetensbezwaarden. In de loop van de jaren werden hier in totaal 9 gewetensbezwaarden tewerkgesteld. Zij zagen in deze dienst een uitstekende kans om de bevolking op een andere wijze weerbaar te maken dan door het grijpen naar de wapens. Zij zijn immers de overtuiging toegedaan, dat de inwoners het best verdedigd zijn als zij als één man staan achter eenieder die door een mogelijke tegenstander wordt bedreigd. Dit eist echter een onverbreekelijke solidariteit, die moet worden „opgebouwd”. In de Noordwijk kregen de gewetensbezwaarden de gelegenheid dit gemeenschappelijk bewustzijn „op te bouwen”. Zij zullen hiervoor, samen met de gehele ploeg van de private sociale dienst voor de huisvesting, een eigen methode ontwikkelen. Deze methode heet *opbouwwerk*.

II. DE BRUSSELSE NOORDWIJK

De geschiedenis van de stadskernvernieuwing in de Brusselse Noordwijk begint eigenlijk al in 1867.

Schepen Vanden Boeynants poogt de sociale gevolgen van het Manhattanplan door overleg weg te werken, maar in 1970 komt de bevolking openlijk in verzet. Haar strijd voor wederhuisvesting lijdt echter schipbreuk in 1971. Een jaar later wordt het tegenplan van de hand gewezen. Wanneer in 1973-74 de eerste vervangingswoningen klaarkomen, blijkt de Noordwijkvernieuwing voor de bevolking een mislukking te zijn geworden. En ook het resterende deel van de Noordwijk blijft door het Manhattanplan bedreigd.

1. Het voorspel (1867-1967)

Het begon een eeuw geleden

In 1867 werd de Zenne in het Brussels stadscentrum overweld om de aanleg mogelijk te maken van de prestigieuze Noord-Zuid-lanen (A. Max-, J. Anspach- en M. Lemonnierlaan), ook al moest daarvoor een hele volksbuurt worden afgebroken. De overwelling werd echter niet doorgetrokken in de Noordwijk, waar de charme bleef voortleven van een schilderachtige Zenne met haar vele pittoreske bruggetjes. Toen in 1922 de Brusselse Noordwijk van Molenbeek werd afgekocht, kon het stadscentrum met Laken, eveneens Brussels grondgebied, worden verbonden. Van 1928 af zijn er al plannen. Architect Bourgeois stelt voor de E. Jacquainlaan doorheen de Noordwijk te verlengen en rond deze nieuwe verkeersas de wijk te vernieuwen. Met de overkoepeling van de Zenne in 1958 is de Noordwijk „rijp” voor vernieuwingsplannen.

De groep *Strukturen* komt met een eerste plan voor de dag in 1960. Het voorziet de afbraak van de zieke kern van de Brusselse Noordwijk. Schepen Vanden Boeynants is echter van oordeel dat dit plan de belangen van de stad niet helemaal dient. Het wordt dan ook niet aanvaard.

De hoge roeping van Brussel

Maar welke zijn de belangen van de stad Brussel? Tot dan toe was de liberaal-katolieke meerderheid van de onuitgesproken gedachte uitgegaan dat de hoofdstad er niet op de eerste plaats voor bewoning was. Had zij als centrum van de politiek en de zakenwereld geen hogere roeping? Vandaar dat de volkswoningen in Brussel ver ten achter bleven op het landgemiddelde, ondanks de herhaalde inspanningen van de socialisten en vooral van R. Leblanc (PSC) om het gemeentebestuur hiertoe te bewegen. Laatstgenoemde zou de *Nationale Aktie voor Bestaanszekerheid en Menselijk Wonen* stichten, om de problemen van de minst gegoeden, in het bijzonder de inwoners van ongezonde wijken, beter te kunnen behartigen.

Rond 1960 vindt hij enig gehoor bij schepen De Rons (CVP), die tevens voorzitter is van de bouwvereniging voor volkshuisvesting *De Lakense Haard*. Deze belast architect Vanbeginne in 1960 met het ontwerpen van volkswoningen op de plaats van een oude dekorwinkel op de Antwerpse Steenweg. Zijn plan vindt grote bijval, niet het minst terwille van zijn vooruitstrevende gedachten: gemeenschappelijke voorzieningen in de twee onderste verdiepingen, appartementen met vier slaapkamers en een groene ruimte vóór het complex. Maar zijn plan botst op het veto van het Bestuur van de Stedebouw dat de mogelijkheid wil behouden de vernieuwing van de wijk ten westen van de Antwerpse Steenweg uit te breiden. Een tweede plan voor volkswoningen bij de Harmoniestraat wordt in 1960 goedgekeurd. De onteigeningen zouden echter meer dan 10 jaar aanslepen, hoofdzakelijk om conjuncturele redenen.

De vernieuwingsplannen schieten vlugger op dan de plannen voor volkswoningen. In 1965 zou het Schaarbeekse Henincqplan zijn goedgekeurd had de stad Brussel het niet afgewezen. Schepen Vanden Boeynants wil immers zelf het initiatief nemen voor een groots opgezet vernieuwingsplan voor heel de Noordwijk. Hij slaagt erin minister van Openbare Werken De Saeger (CVP) voor deze idee te winnen. De minister roept de drie gemeenten samen, die entoesiast met het Manhattanplan van de groep *Strukturen* instemmen. Ook de oppositie is ervoor gewonnen. De kommunisten, die nadien het plan hevig zouden bestrijden, spreken zelfs van „het economisch nut” van het Manhattanplan.

Een kant-en-klaar plan

Toch verloopt de bespreking van het Manhattanplan niet van een leien dakje. Socialisten, kommunisten en R. Leblanc eisen waarborgen dat de inwoners van de Noordwijk eerst weer zullen worden gehuisvest. Schepen van financiën De Rons, die de pas tot eerste-minister benoemde schepen Vanden Boeynants vervangt, is formeel: de allereerste fase zal bestaan in de bouw van semi-sociale woningen voor onteigende eigenaars en volkswoningen voor uitgezette huurders. Wanneer hij bovendien de verzekering geeft dat er „ter plaatse zeer goedkope woningen met een minimum aan comfort en

toegankelijk voor een arbeidersinkomen zullen worden gebouwd", is de oppositie gerustgesteld: schepen De Rons, die bekend is voor zijn grondige kennis van zaken, legt zo maar geen lichtvaardige verklaringen af.

Over de stedenbouwkundige waarde van het plan wordt nauwelijks van gedachten gewisseld: het plan is reeds kant en klaar vóór het ter bespreking wordt voorgelegd. Welk oppositielid zou nog wijzigingen durven aanbrengen, laat staan de herziening vragen van zo'n ingewikkeld en door specialisten opgesteld plan? De enige kritiek die de kommunisten maken, betreft dan ook niet het plan zelf, maar wel de vraag hoe de omgeving aan het plan kan worden aangepast: „Zullen de belendende wijken het verkeer van de Manhattanwijk kunnen slikken en hoe zullen zij met de 13 m hoge sokkel worden verbonden?" Hierop kan schepen De Rons niet antwoorden: „Dit behoort tot de bevoegdheid van de andere gemeenten", die aldus goedschiks of kwaadschiks bij het plan betrokken worden, ook al wordt hun niet om hun advies gevraagd! Op de 23 ingediende bezwaren kan de schepen al evenmin ingaan „aangezien zij maar partikuliere belangen vertegenwoordigen".

Het kant-en-klaar plan wordt dan ook, op twee onthoudingen van de kommunisten na, met eenparigheid van stemmen goedgekeurd en bij Koninklijk Besluit op 17 februari 1967 bekrachtigd.

2. Eerste fase: van overleg naar tegenstand (1968-1970)

Wie niet bijtijds vertrekt, valt zonder licht

De volgende maanden is het weer R. Leblanc die op de bouw van volkswoningen hamert. Nu blijkt echter geen enkele bouwvereniging voor volkshuisvesting appartementen beschikbaar te hebben. Hun wachtlijsten vertonen al meer dan 5000 inschrijvingen. Alle hoop moet dus worden gesteld op de vlugge bouw van volkswoningen in de wijk zelf. De Lakense Haard wil na het wegvallen van het Vanbeginne-ontwerp zeven blokken ten noorden van de Willem Demolstraat op stapel zetten. Hiervoor zouden de inwoners van één blok uit hun huis worden gezet. De intussen opgetrokken nieuwbouw zou nadien aan de inwoners van volgende huizenblokken een onderkomen kunnen bieden. Half oktober 1968, nauwelijks een maand na de terugkeer van schepen Vanden Boeynants, krijgen de inwoners van dit huizenblok, 95 in totaal, een opzeggingsbericht. Alhoewel voor de bouw van volkswoningen bedoeld, komt de uitzetting toch hard aan. Vooral omdat de stad alleen het lot van eigenaars en huurders in overweging wil nemen, ook al zijn 80 van de 95 getroffen inwoners onderhuurders!

Een gepensioneerd ambtenaar van de stad wordt naar de wijk gestuurd om de „sociale problemen van de uitgezette inwoners op te lossen". Zijn taak bestaat er echter in de inwoners bijtijds uit hun huis te krijgen. Hij wil hen ook in de mate van het mogelijke helpen, maar zijn mogelijkheden zijn niet groot. De uitgezette inwoners stromen dan ook naar de private *sociale dienst voor de huisvesting* toe.

Deze private sociale dienst krijgt dadelijk van het stadsbestuur een lijst van leegstaande appartementen op de Antwerpse Steenweg. Bovendien besluit de stad onder bepaalde voorwaarden een verhuispremie van 5000 fr. aan de uitgezette inwoners te geven.

Maar wat de stad het meest aan het hart ligt, blijkt op 31 november, wanneer zij de elektriciteitsleidingen laat afbreken in de Herrystraat en de resterende inwoners in allerijl naar de eerste de beste woning die zich aandient, moeten vertrekken.

Onweerswolken over de wijk

Maar er dreigen nieuwe onweerswolken. In de eerste helft van 1969 moeten twee huizenblokken ten noorden van het Sint-Rochus-Voorplein worden ontruimd, in totaal 211 inwoners. Deze ontruiming heeft niets meer te maken met de vervangingswoningen van de Lakense Haard. Het is ditmaal P. Descamps, voorzitter van de Parti pour la Liberté et le Progrès (PLP), die er een internationaal informatiecentrum wil bouwen voor de 120.000 Europese fabrikanten van bouwmaterialen. Er zou ook een luxehotel worden aan toegevoegd.

Ook de raad van beheer van de Université Libre de Bruxelles (U.L.B.), onder voorzitterschap van H. Simonet (Parti Socialiste Belge), wil in de Manhattankoek bijten. Hij voorziet er de bouw van een ziekenhuis van 1500 bedden, samen met een hotel. Zo kunnen de zakenlui tijdens hun bezoek in de Manhattanwijk de kans te baat nemen om zich ondertussen zonder tijdverlies geneeskundig te laten onderzoeken. H. Simonet vergeet echter de inwoners van de Noordwijk, die vele uren in hun polykliniekje op de Antwerpse Steenweg moeten aanschuiven! Wordt de vestiging van de U.L.B. in de Manhattanwijk met groot omhaal aangekondigd, toch kan er geen enkele datum van aanvang of einde van de werken worden vooropgesteld. Wel staat vast dat 78 huizen moeten worden ontruimd.

Ook burgemeester Cooremans (PLP), voorzitter van de bouwvereniging voor volkshuisvesting *de Brusselse Haard*, laat het oog vallen op de Noordwijk om er drie blokken volkswoningen op te trekken.

Maar eenmaal de mensen uit hun huizen gezet, laten P. Descamps, H. Simonet en L. Cooremans het afweten, tenminste voor de onmiddellijke toekomst... die al vijf jaar duurt.

Met een wereldhandelscentrum gezegend

Wie echter niet versaat, is schepen Vanden Boeynants. Nauwelijks van zijn val over Leuven hersteld, komt hij op de gemeenteraad pleiten voor de inplanting van een wereldhandelscentrum of World Trade Center (W.T.C.) in de Noordwijk. De voorzitter van het Antwerpse W.T.C. Van Heurck is scherp gekant tegen de inplanting van een W.T.C. in Brussel: alleen grote havensteden hebben er belang bij om de handelsinformatie uit de gehele wereld te concentreren! Maar de Brusselse schepen van Openbare Werken laat niet af: „Geen

enkele overweging zal me tegenhouden dit handelscentrum hier te krijgen." Waarmee de formele belofte van schepen De Rons, eerst vervangingswoningen te bouwen, tot de prullenmand wordt veroordeeld!

In twee maanden tijds speelt schepen Vanden Boeynants het klaar om het kontrakt met de vennootschap C.D.P. — op een onregelmatige manier — door de gemeenteraad te loodsen. Dit kontrakt bepaalt een erfpacht van 99 jaar. De stad zal 2,2 ha Noordwijkgrond onteigenen en verhuren aan de vennootschap C.D.P. Van 1969 tot en met 1972 moet de vennootschap jaarlijks 150 fr. aan de stad betalen, van 1973 af tot 1993 3,5 miljoen fr. Van 1993 af wordt deze som van 3,5 miljoen geïndexeerd. Het huurbedrag van 3,5 miljoen fr. vertegenwoordigt 2% van de waarde van de grond in 1968. Deze waarde wordt berekend op de gemiddelde aankoopprijs van 8000 fr. per m². De stad Brussel verbindt er zich bovendien toe de Oost-West-as voorlopig aan te leggen en voor de infrastructuur van de wijk te zorgen.

Weer zijn het de kommunisten die de scherpste kritiek op dit kontrakt leveren. Raadslid Van Geyt vindt het onaanvaardbaar dat de stad zelf tegen 7,5% moet lenen om de huizen in de Noordwijk aan te kopen en af te breken. Hij eist dan ook een verdrievoudiging van het huurbedrag. Schepen Vanden Boeynants wijst deze kritiek van de hand: „De stad geeft deze voordelige huurvoorwaarden om de economische expansie van Brussel in de hand te werken." Zijn partijgenoot Leblanc is het daar echter niet mee eens. Hij verwijt de stad een politiek van twee maten en twee gewichten te voeren: „Alles wordt voor het economisch belang van de stad geofferd, terwijl de inwoners geen enkele zekerheid hebben vóór eind 1972, wanneer de stad het laatste stuk grond aan de vennootschap C.D.P. ter beschikking moet stellen, één vervangingswoning te krijgen!" Doch de kommunisten en R. Leblanc zijn roependen in de woestijn. De socialisten voegen zich zelfs bij de liberaal-katolieke meerderheid om aldus te kennen te geven hoezeer zij de economische ontwikkeling van de stad genegen zijn. En nog vóór het ministerieel koördinatiecomité de gelegenheid heeft gunstig advies over het kontrakt uit te brengen, treden de bulldozers in volle werking.

Voortaan zou de stad Brussel tot de 50 wereldsteden behoren die met een W.T.C. „gezegend" zijn. En dan nog wel met 8 W.T.C.-torens tegelijk, 102 m hoog, steunend op 4 sokkels en met in het midden het kruispunt van twee grote Europese autowegen. Op het Brussels grondgebied zijn vier van de acht torens gepland, op het Schaarbeeks 3 en op het Ten Noods één. Het kan niet mooier.

Twee handen op één buik

Eerste-minister Eyskens (CVP), burgemeester Cooremans, de Antwerpse schepen Delwaide (CVP) en minister De Saeger krijgen dan ook op de eerste internationale W.T.C.-bijeenkomst in Brussel uitvoerige dankbetuigingen van de promotor toegezwaid om „de vlotte samenwerking die hij van de overheid heeft gekregen". Inder-

daad, niet alleen handelsvennootschappen worden in de eerste toren van het W.T.C. aangetroffen, niet alleen de Bank van Parijs en de Nederlanden die ook in andere immobiliëntransakties in de Noordwijk haar kapitaal belegt. Talrijke overheidsdiensten, waarvan de band met de internationale handel verre van duidelijk is (ministerie van volksgezondheid, middenstand, institutionele hervormingen enz...), verhuizen naar de eerste W.T.C.-toren. Voor haar showroom alleen al betaalt de provincie Brabant 5 miljoen fr. huurgeld aan de vennootschap C.D.P. Toch krijgt deze haar eerste toren ondanks de gulle steun van de overheid niet vol. Maar weerom is de stad Brussel bereid een handje te helpen. Vóór de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 besluit zij vlug een aantal lokalen voor 8 milj. fr. te huren, waarbij zij het veto van de provincie Brabant naast zich neerlegt. Drie jaar later zijn de gehuurde lokalen nog steeds niet betrokken. De dienst van stadseigendommen zal pas in 1976 naar het W.T.C. verhuizen, alhoewel aldus een verdieping in het Muntcentrum (eveneens door de vennootschap C.D.P. gebouwd) vrijkomt. De bouw van het Muntcentrum werd indertijd nochtans juist verantwoord met het argument dat de stadsdiensten dringend moesten worden gecentraliseerd in één building.

Geraakt de eerste W.T.C.-toren met moeite verhuurd, voor de bouw van de tweede zit de promotor helemaal in verlegenheid. Hij doet dan ook verscheidene pogingen om een huurder of een koper te vinden voor zijn tweede toren. Een eerste maal klopt hij bij minister van Openbare Werken De Saeger aan. Deze is bereid de tweede toren voor 660 miljoen te kopen, als hij het van minister Anseele gedaan krijgt de RTT-administratie daar onder te brengen. Maar minister Anseele, die allergisch is voor katholieke bemoeienis in zijn departement, weigert. Een tweede maal richt C. De Pauw zich persoonlijk tot minister Anseele, wat eveneens met een sisser afloopt: de tweede W.T.C.-toren zal dus geen RTT-toren worden. Ondertussen loopt de immobiliënvennootschap I.I.I., bekend voor zijn woekerwinsten op RTT-gebouwen, met de plannen van een RTT-toren in de Manhattanwijk weg en legt ze aan minister Anseele voor. Ditmaal kan de minister niet weigeren: in de vennootschap I.I.I. voeren socialistische de plak. Naast de katholieke W.T.C.-torens komt dus een socialistisch RTT-torengebouw.

Heeft C.D.P. het tegen I.I.I. moeten afleggen, toch heeft C.D.P. de langste arm bij minister De Saeger, die er in 1972 aan denkt zijn diensten te concentreren in de tweede toren van het W.T.C. Deze toren zou dan een gebouw van Openbare Werken worden. Nu is het de oppositie in de kamer van volksvertegenwoordigers die de minister van het plan doet afzien. Vooral L. Van Geyt (KP) en G. Clerfayt (Front Des Francophones) bestrijden dit plan, waardoor volgens hen „eens te meer het verlies van private vennootschappen door de gemeenschap wordt gedragen”. Tenslotte krijgt de promotor — op een onregelmatige manier — een miljard los van private spaarkassen, o.m. uit Antwerpen, voor de bouw van de tweede W.T.C.-building. Toch weet de promotor niet zeker of hij er één huurder zal voor vinden.

Een goudmijn voor een appel en een ei

Dit alles mag niet doen vergeten dat het mooiste geschenk de huurvoorwaarden van de stad blijven! Als men rekening houdt met een muntontwaarding van 6% in 1968 (nu bedraagt zij bijna 20%) en een waardevermeerdering van de Noordwijkgrond van 26% (differentiële meerwaarde terwille van het Manhattanplan), vertegenwoordigt het huurbedrag van 3,5 miljoen in 1993 slechts 0,033% van de reële waarde van de grond. De promotor betaalt dus bijna niets voor de huur van de grond: het ministerieel coördinatiecomitee zal dan ook een indexatie eisen van het huurbedrag van 1973 af. Maar zelfs geïndexeerd blijft het huurbedrag ver onder de reële waarde van de grond.

De klap op de vuurpijl komt als C.D.P., na vier jaarlijkse huurbetalingen van 150 fr., de erfpacht van de twee gebouwde torens en de derde nog te bouwen toren overdraagt aan Engelse, Zwitserse en Duitse vennootschappen. De Duitse vennootschap is een bouwonderneming verbonden met de grootste Duitse vakbond. Bij die overdracht maakt de vennootschap C.D.P. een zuivere winst van 280 miljoen fr. Geen wonder dat schepen Vanden Boeynants „door geen enkele overweging kon worden tegengehouden” om C.D.P. naar de Noordwijk te brengen!

Ondervraagd over deze winst verklaart schepen De Rons dat deze normaal is in ons kapitalistisch stelsel. Inderdaad, de architect-stedebouwkundige J. Aron had deze winst reeds in 1969 voorspeld. Maar hij had toen al de vraag gesteld of het W.T.C. niet veel meer te maken heeft met de schaamteloze verrijking van een private vennootschap dan met het economisch nut van de stad Brussel. Als de Noordwijk zo'n goudmijn is, waarom geeft de stad ze dan aan C. De Pauw voor een appel en een ei uit de hand?

De kronkelwegen van het economisch belang

Geregeld komen nieuwe feiten aan het licht, die een alsmaar groter vraagteken plaatsen achter het hele W.T.C.-project en de verantwoordelijkheid van de politici die in deze zaak betrokken zijn. In 1973 betaalde C.D.P. een huurbedrag van 158 fr. Schepen van Financiën De Rons was „vergeten” dat de stad Brussel van 1973 af 3,5 miljoen moest krijgen.

In november 1974 blijkt het Bestuur der Posterijen een tijdlang een optie te hebben genomen op 2 W.T.C.-torens voor een jaarlijkse huurprijs van 312 miljoen. En door de (vervalste?) handtekening van oud-minister Simonet zou de overheid nogmaals twee verdiepingen peperduur moeten afhuren van de Engelse trust, aan wie C.D.P. ondertussen een W.T.C.-toren heeft overgedragen. Deze trust heeft op zijn beurt gepoogd zijn participatie in het W.T.C. aan de oliesjeiks door te verkopen. Of moeten we braafjes geloven dat dit allemaal kronkelwegen zijn van het economisch belang van de stad Brussel?

Een Poolse landdag

De inwoners van de Noordwijk zien alleen de gevolgen van dit gesjacher met hun gronden en deze miljoenen van de gemeenschapsgelden : in 1969 regent het uitzettingen aan beide zijden van de Telefoonstraat en de inwoners voelen zich bedrogen. Schepen Vanden Boeynants wil de situatie opnieuw in handen krijgen. Hij benoemt het *feestkomitee* tot officieel *kontaktkomitee* onder leiding van J. Bascour. In overleg met het stadsbestuur zou dit komitee naar oplossingen moeten zoeken. Een tweede maatregel is het openen van een informatielokaal, dat ongelukkigerwijze op de openingsdag twee verschillende ontruimingsplannen uithangt.

De eerste wijkvergadering die het kontaktkomitee begin 1969 belegt, heeft echter weinig weg van het „overleg” dat de schepen door bemiddeling van het kontaktkomitee met de bevolking wil instellen. De vergadering lijkt eerder een Poolse landdag. De 400 aanwezigen nemen geen genoegen met de langere opzeggingstermijn die de stad wil geven. Zij eisen duidelijke afspraken vanwege het stadsbestuur en een verruiming van het komitee. Deze verruiming zou niet lang op zich laten wachten : enkele inwoners, waaronder A. Martens, worden in het komitee van de handelaars opgenomen.

Het groepsbesef wordt „opgebouwd”

Bindfiguur tussen het stadsbestuur en de handelaars, tussen de eigenaars en de huurders, tussen Belgen en vreemdelingen is pastoor Swinnen van de Sint-Rochusparochie. Hij krijgt van schepen van stadseigendommen Morelle (PSC) de toelating een aantal uitgezette inwoners in lege Noordwijkhuizen die reeds door de stad zijn opgekocht, te huisvesten.

De private sociale dienst voor de huisvesting ziet zich voor een dubbele taak geplaatst. Op de eerste plaats wil hij hulp verlenen bij het zoeken van een woning. Hiervoor houdt hij 's avonds een zitdienst waar de mensen één voor één hun problemen kunnen voorleggen. Kan de sociale dienst voor de huisvesting als partikuliere organisatie weinig oplossingen bieden, toch is deze zitdienst zeer belangrijk : er ontstaat een band van vertrouwen tussen de uitgezette inwoner en de maatschappelijke werkster. Juist met haar als vertrouwenspersoon zullen de inwoners een volgende stap zetten en naar de informatievergadering komen. Dit is de tweede taak van de sociale dienst voor de huisvesting : informatie verstrekken over de wettelijke verhuis-, huur- en installatietoelagen en over de mogelijkheden tot wederhuisvesting. Hiervoor moeten de inwoners echter tal van papieren invullen. Om de uitleg zo verstaanbaar mogelijk te geven, worden ze per taalgroep samengebracht.

Even belangrijk als deze uitleg is de solidariteit, die zich tijdens de zitdiensten en de informatiebijeenkomsten onder de inwoners ontwikkelt. Door te luisteren naar mensen met dezelfde moeilijkheden voelen ze zich niet meer aan hun lot overgelaten. Het gevoel van hulpeloosheid slaat om in zelfvertrouwen. Zij beginnen zelfs voor-

stellen te doen die voor heel de groep van nut zouden kunnen zijn. Deze kollektieve bewustwording leidt tot een gezamenlijke aktie. De uitgezette inwoners komen op het idee hun problemen aan het stadsbestuur zelf voor te leggen en vervangingswoningen te vragen.

De stad zwijgt in zeven talen

De sociale dienst voor de huisvesting moedigt deze aktie aan. Deze methode, „opbouwwerk” genoemd, zou hij voortaan stelselmatig toepassen om de inwoners uit hun hulpeloosheid te verlossen en mondig te maken.

Schepen Vanden Boeynants had de „mistevredenheid” van de inwoners echter voorzien en daarom het feestkomitee als buffer tussen de stad en de bevolking opgeworpen. De inwoners richten zich dan ook dadelijk tot dit kontaktkomitee, dat bereid is met hen een manifest op te stellen. Hierin wordt het stadsbestuur klaar en duidelijk verzocht eerst vervangingswoningen te bouwen.

Maar de stad zwijgt in zeven talen. Om deze eis nog meer kracht bij te zetten, wordt op een volgende bijeenkomst van het kontaktkomitee en de bevolking besloten een verzoekschrift tot het stadsbestuur te richten. Er tekenen 940 inwoners. Maar wanneer het kontaktkomitee op 21 juni 1969 het verzoekschrift aan de burgemeester wil overhandigen, botst het op een kordon gehelmde en gelaarsde politieagenten. Burgemeester Cooremans weigert bovendien het kontaktkomitee te woord te staan : „Het verzoekschrift moet eerst door de gemeenteraad worden onderzocht.”

De politie komt een handje helpen

Kort nadien komt schepen Vanden Boeynants persoonlijk naar het kontaktkomitee om over het manifest van gedachten te wisselen. Tot grote ontsteltenis van het kontaktkomitee deelt de schepen mee dat hij de politie zal laten kontroleren in welke omstandigheden de inwoners zijn gehuisvest. Nochtans, de stad had juist een ingenieur aangeworven voor deze taak! Het verzoekschrift acht de schepen niet representatief, omdat „slechts 184 van de 940 ondertekenaars in de wijk woonden op 17 februari 1967”. Pastoor Swinnen betwist deze zienswijze. Hoe kunnen de mensen die na deze datum een huis huren, op de hoogte zijn van het Koninklijk Besluit dat over de wijk is uitgevaardigd? „De eigenaar zal het hun zeker niet zeggen!” Schepen Vanden Boeynants krabbelt terug. Hij legt uit dat hij de eigenaars niet kan verbieden verder te verhuren, zoals hij de handelaars, die door de werken hun kliënteel zien verminderen, evenmin kan vergoeden. Beide maatregelen zouden de stad in konflikt brengen met de Raad van State : „Dit zou een precedent scheppen, waar men zich in andere gevallen zou kunnen op beroepen.”

Het kontaktkomitee is echter niet op zijn mond gevallen. „Als

de schepen zoveel belang hecht aan de Raad van State, waarom volgt hij dan niet het advies van de Raad van State op, om eerst de inwoners van ongezonde buurten opnieuw te huisvesten alvorens hun huizen af te breken?" „Wij hebben er geen schuld aan dat de plannen voor de volkswoningen zo traag opschieten", aldus de schepen, die handig de vraag weet te omzeilen waarom de stad niet eerst wacht op de voltooiing van deze volkswoningen.

Tot slot van het informeel gesprek belooft de schepen de handelaars voorrang te geven in de nieuwe handelscentra, op voorwaarde dat zij kapitaalkrachtig genoeg zijn. Het contactkomitee steigert: het probleem is juist dat de handelaars die de zwaarste verliezen lijden, de inspanningen niet meer kunnen opbrengen om te verhuizen naar de nieuwe handelscentra! Die „gevallen" verwijst de schepen liever naar de officiële sociale dienst van de stad, die „een bijzondere inspanning zal leveren voor de handelaars".

Pure vrijgevigheid voor een Grieks eethuisje

Zo heeft de Griek S., die met zijn vrouw en 5 kinderen sinds 1956 in België woont, de „bijzondere inspanningen" van de stad Brussel kunnen waarderen. Slachtoffer van een mijninstorting gaat hij zich in de Brusselse Noordwijk vestigen, waar zijn vrouw eind 1964 een huurkontraat van 10 jaar afsluit voor het openen van een Grieks eethuisje. Eind 1968 verkoopt de eigenares, in het kader van het Manhattanplan, haar huis aan de stad. Het gezin S. krijgt dadelijk een opzeggingsbericht van één jaar toegestuurd. Twee aanvragen tot schadevergoeding worden van de hand gewezen.

De heer S. wendt zich tenslotte tot de advocaat die aan de private sociale dienst is verbonden. Deze advocaat zou later een *wetswinkel* stichten voor kosteloos advies aan de mensen van de wijk. De wetwinkel wil aldus de drempelvrees overwinnen die de gewone man in de straat voelt tegenover de advocaat. Deze advocaat geeft de heer S. de raad een schadevergoeding te eisen van 377.000 fr. om zijn vroegere installatiekosten te dekken en met een nieuw eethuisje te kunnen beginnen. Het vonnis luidt: geen schadevergoeding en acht dagen na betekening van het vonnis moet het huis leeg zijn.

Een beroep op schepen Vanden Boeynants, die uiteindelijk een vergoeding had beloofd voor de getroffen handelaars, blijkt vruchteloos. In allerijl slaagt de sociale dienst erin het gezin vóór de opzeggingsdatum in een Anderlechts appartement onder te brengen. Eind 1972 kent de stad hem „uit pure vrijgevigheid" 48.000 fr. toe, wat overeenkomt met een vergoeding van twee jaar huur. Pas in oktober 1974 wordt het eethuisje afgebroken, alhoewel het 5 jaar eerder dringend moest worden ontruimd!

Een karrevracht beloften

Op de perskonferentie van 6 oktober 1969 zouden burgemeester

Cooremans en schepen Vanden Boeynants een officieel antwoord op het verzoekschrift geven. De schepen begint met een optelsommetje van het aantal uitgezette inwoners en komt tot 332. De schepen beweert verrast te zijn dat slechts één onder hen een volkswoning buiten de wijk heeft aanvaard: „ik had niet gedacht dat de inwoners zo gehecht zouden zijn aan hun wijk!” Tenslotte doet de schepen een karrevracht beloften, waarvan de belangrijkste zijn: de diensten die in de Noordwijk betrokken zijn, te coördineren; maandelijks met de wijkvertegenwoordigers de stand van zaken te bespreken; een timing van werken en uitzettingen mee te delen; in de officiële sociale dienst van de stad twee maatschappelijke werkers voor de Noordwijk te benoemen; de private sociale dienst voor de huisvesting te subsidiëren; de werken voor de woningblokken van de Harmonie, Lakense Haard en Amelinckx in de eerste helft van 1970 te beginnen en tot zolang niets meer af te breken; tenslotte de moeilijkheden van de handelaars geval voor geval te onderzoeken.

Ondanks al deze beloften is het contactkomitee verontwaardigd. Op de eerste plaats over het aantal uitzettingen. Er werden inderdaad slechts 332 opzeggingsbrieven verstuurd, maar de enquêtes van de private sociale dienst brengen het aantal uitzettingen op 1500: handelaars die hun cliënteel zien verminderen en elders een nieuwe zaak openen; eigenaars en huurders die het niet meer uithouden in het lawaai, het stof en het gevaar van de werken en die vanzelf vertrekken. Verontwaardiging ook omdat de schepen zijn collega's Morelle en De Rons tegenspreekt: de eerste weet in de verste verte nog niet wanneer met de bouw van de Harmonie kan worden begonnen. Negen jaar na de goedkeuring van het Harmonieplan zijn nog steeds niet alle huizen voor dit plan onteigend! Schepen De Rons van zijn kant durft geen enkele datum meer vooropstellen sinds de architecten van de Lakense Haard het oorspronkelijke plan „onmenselijk” vonden en „strijdig met goede stedenbouw”, terwijl het Bestuur van Stedenbouw en minister De Saeger geen afwijking of wijziging van het oorspronkelijke BPA duldden. En wat de Amelinckxblokken betreft, zij zijn zelfs nog niet aan hun aanbesteding toel

De alomtegenwoordige metro

Enkele maanden later blijken de meeste beloften al grotendeels te zijn geschonden. Zo doet de schepen begin 1970 de inwoners van de Simons-, Volks-, Telegraaf- en Schouwburgstraat een uitzettingsbericht geworden, ondanks zijn formele belofte eerst met de drie woningblokken te beginnen. De opzeggingsbrieven vermelden als reden: „metrowerken”. Daardoor staan 94 gezinnen op straat.

In de gemeenteraad komt het tot een heftige discussie. Er wordt opgemerkt dat de metro alleen langs de Kleine Ring en de Vooruitgangstraat zal worden aangelegd, maar niet door het centrum van de Manhattanwijk komt. In zijn antwoord vindt de schepen van Openbare Werken het lasterlijk over „uitzettingen” te spreken: „De betrokken inwoners werden al een half jaar geleden gewaarschuwd,

dus hoeven ze niet met geweld uit hun huis te worden gezet." Dat het centrum van de wijk wel degelijk voor de metrowerken moet worden ontruimd, legt hij als volgt uit: wegens de metrowerken op de A. Maxlaan zal het verkeer moeten worden omgeleid langs de E. Jacquainlaan. De ontsluiting van de E. Jacquainlaan in de Noordwijk is dus dringend geboden, maar aangezien deze laan nog niet wordt doorgetrokken tot in Schaarbeek, zijn een aantal wegomleggingen doorheen de oude wijk nodig.

Deze spitsvondig in elkaar gestoken redenering legt de oppositie het zwijgen op. Nadien zou blijken dat de graafwerken voor de metro grotendeels in ondergrondse galerijen geschieden, zodat de A. Maxlaan slechts gedeeltelijk werd opengelegd. De ware reden zou vlug aan het licht komen: de E. Jacquainlaan moest, volgens het kontrakt met de vennootschap C.D.P., worden verlengd. Op Allerheiligen 1971 wordt voor een slordige 30 miljoen een voorlopige viadukt over de Kleine Ring gebouwd, tot de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, die op deze plaats een building wil optrekken, zal eisen dat de viadukt weer wordt afgebroken.

Wie niet braaf is, krijgt geen centen

Op 10 maart 1970 overhandigen de leden van het kontaktkomitee een nota aan de schepen van Openbare Werken. Daarin worden de 11 beloften, die de schepen op 6 oktober 1969 had gedaan, kritisch gewogen en te licht bevonden: de koördinatie van de diensten die in de Noordwijk betrokken zijn, dient alleen voor het beter regelen van de uitzettingen, niet van de wederhuisvesting; de maandelijkse ontmoeting tussen de schepen en de bevolking werd na enkele keren stopgezet; bovendien was het geen overleg, maar een voorleggen van voldongen feiten; er wordt wel een timing gegeven van uitzettingen, maar de bouw van volkswoningen blijft uit; de officiële sociale dienst van de stad voert alleen de politiek van de stad uit; hij kent premies toe om het wegtrekken van de inwoners te vergemakkelijken, maar draagt niet bij tot de wederhuisvesting van de inwoners; de private sociale dienst van de huisvesting, die de inwoners ertoe brengt gezamenlijk van de stad vervangingswoningen te eisen, krijgt na 5 maanden al geen subsidies meer!

Kans op ijzelvorming

De schepen legt deze nota naast zich neer. Op het einde van de vakantie 1970 gaat een verzoekschrift rond tegen de nachtelijke heiwerken van het W.T.C. Reeds einde 1969 had men de schepen gevraagd de bouwwerken te doen besproeien tegen het stof, maar de schepen had daartegen ingebracht dat het besproeien tot ijzelvorming zou leiden en de werken vertragen. Ditmaal antwoordt hij niet eens. De inwoners zien als enige mogelijkheid de schepen uit te nodigen om ter plaatse de ongemakken van de W.T.C.-werken

aan den lijve te ondervinden. Het idee wint vlug veld om meteen heel het schepencollege naar de wijk uit te nodigen. De verkiezingen naderen en welke politicus durft tijdens deze periode aan een vraag van de bevolking voorbijgaan?

De schepen mee naar bed uitgenodigd

Een maand voor de gemeenteraadsverkiezingen komen de schepenen naar de wijk. De schepen van Openbare Werken weet dadelijk de handelaars van het contactkomitee voor zich te winnen, wanneer hij hun de eer geeft „aan de basis te liggen van deze grootse vernieuwing : zal de wijk geen streling zijn voor het oog? Geen sloppen meer, maar prachtige buildings, 2900 nieuwe volkswoningen, 25.000 nieuwe werkgelegenheden, kortom een unicum in België, zoniet in Europa"! En de grieven van de handelaars smelten helemaal weg als de schepen hun een schadeloosstelling belooft van twee jaar huur.

Maar de inwoners nemen het niet dat de voorzitter van het contactkomitee, J. Bascour, de schepen dankt in naam van de bevolking. „Waarom krijgt de vennootschap C.D.P. alle voordelen, de bevolking alle nadelen?" Als de schepen voorstelt een onderzoekskommissie op te richten om de milieuhinder van de W.T.C.-werken na te gaan, steken de inwoners hun misnoegen niet onder stoelen of banken : „Eer die is opgericht, zijn de werken al verlopen." Een vrouwtje uit de Telefoonstraat, dat al sinds vele weken geen oog meer had kunnen dichtdoen, roept de schepen toe : „Komt u maar eens in mijn bed slapen, mijnheer de schepen!"

De vergadering raakt opgewonden : „Als het erop aankomt iets voor de inwoners te doen, verschuilt u zich achter de slechte wetgeving. Waarom hebt u haar dan niet veranderd toen u eerste-minister was?" Anderen maken zo'n onbedekte toespelingen op de „vriendjespolitiek" van de schepen, dat hij woedend uitroept : „Wat gaat het u aan hoeveel miljoenen ik verdien, als ik van arbeiderszoon ben geworden tot wat ik nu ben!" Een andere inwoner van de wijk kan zich niet meer bedwingen : „Gangsterbende!" schreeuwt hij uit. Schepen De Rons, bleek van woede, verlaat op staande voet de vergadering.

De vergadering is nu vlug afgelopen. Het contactkomitee valt uit elkaar. De handelaars zijn tevreden gesteld en trekken zich terug. Albert Martens, die reeds de huurders vertegenwoordigde in het verruimde contactkomitee, richt met een aantal bejaarden en gastarbeiders uit de wijk een *plaatselijk aktiekomitee* op.

Het vuur van de Marollen slaat naar de Noordwijk over

Dit aktiekomitee sluit zich meteen aan bij *Menselijk Wonen*. Dit is een organisatie die ontstaan is uit de succesrijke „slag van de Marollen" (juli 1969), onder leiding van kapelaan Vander Biest, tegen de uitbreiding van het Justitiepaleis. Haar eerste doel is de bewoners

van ongezonde woningen bewust te maken van hun feitelijke woning-situatie en hen aan gezonde woningen te helpen. Deze woningen moeten meestal worden afgedwongen van de overheid. Vandaar de talrijke aktiekomitees die *Menselijk Wonen* ondersteunt. Tenslotte werken in deze organisatie ook een aantal huisvestingsspecialisten, die bij de overheid aandringen : 1. op systematische woningverbetering en behoud van de bestaande woonkernen; 2. op een radikale heroriëntering van het Belgisch huisvestingsbeleid, waarbij de bewoners van ongezonde woningen volstreekte voorrang krijgen.

De steun van *Menselijk Wonen* voor het plaatselijk aktiekomitee zou in de loop van de jaren van onschatbare waarde blijken te zijn. R. Leblanc, E. Plissart en L. Biebuyck hebben uit naam van *Menselijk Wonen* het plaatselijk aktiekomitee vaak vergezeld bij zijn ontmoetingen met politieke leiders om de verzuchtingen van de Noordwijkbevolking met technische argumenten te staven.

Terwijl het plaatselijk aktiekomitee inwoners van de Noordwijk groepeerde die na hun werkuren met de bevolking aktie voeren, werkt op de sociale dienst voor de huisvesting, onder leiding van maatschappelijk werkster Nicole Basseur, een ploeg medewerkers die meestal niet in de wijk wonen. Tijdens de dag worden zij „beroepshalve” met de individuele problemen van de bevolking gekonfronteerd.

Van het begin af komt er een volledige samenwerking tot stand tussen de sociale dienst voor de huisvesting en het plaatselijk aktiekomitee. Inderdaad, de individuele problemen van de inwoners kunnen slechts worden opgelost, indien deze bewust worden dat zij gezamenlijk, door politieke aktie in de brede zin van het woord, een oplossing van de overheid moeten afdwingen. In de praktijk is het werk van de sociale dienst voor de huisvesting en het plaatselijk aktiekomitee dan ook niet zo duidelijk te onderscheiden. Vandaar dat zij beide liever samen worden benoemd als *wijkwerkers*. Na het uiteenvallen van het kontaktkomitee zullen de wijkwerkers met verzochtschriften, open brieven, perscommuniqués en onverbloemde stellingnamen de drie gemeenten dwingen met open vizier te strijden. Het mislukte „overleg”, dat schepen Vanden Boeynants had willen instellen, slaat om in een harde maar opbouwende tegenstand.

3. Tweede fase : van wederhuisvesting tot tegenplan (1971-1972)

De vloedgolf spoelt de oppositie weg

De tweede fase begint met een nieuw gemeentebestuur. Op 11 oktober 1970 worden de socialisten in het schepenkollege opgenomen om „de vloedgolf van het FDF” in te dammen. Door deze vloedgolf worden de 3 enige raadsleden, die in de voorbije jaren een werkelijke oppositie hadden gevoerd, de moedigen Leblanc, Van Geyt en Dispy, uit de gemeenteraad weggespoeld. Mag er iets nieuws worden verwacht van de 3-partijen-koalitie, waarin de nieuwe sche-

pen van stads-eigendommen Pierson (PSB) enkele maanden voordien nog een lans had gebroken voor vervangingswoningen?

Men hoort evenwel een heel ander geluid na zijn ambtstoetreding. „De oude huizen stoten bouwlustige promotoren af”, aldus de schepen, die daarom zo vlug mogelijk wil afbreken. Leegstaande huizen in de wijk mogen niet meer worden bewoond en zullen dan ook zo vlug mogelijk onder de slopershamer verdwijnen. Voortaan zullen de huizen niet meer per rij of per blok worden afgebroken, maar afzonderlijk in alle huizenblokken tegelijk. Dit blijkt de ideale afbraakmethode te zijn, indertijd reeds door de Monschstudie aanbevolen: „Ongemerkt slopen, zodat de openbare opinie niet al te zeer wordt beroerd”. De wijk begint er als gruyèrekaas uit te zien.

Een parking voor de kinderen

Hierdoor wordt het dagelijkse leven hoe langer hoe onaantrekkelijker: overal puinhopen en afbraakwerken, een geliefd maar gevaarlijk speelterrein voor kinderen. De moeders van de wijk verenigen zich daarom in een komitee en verzoeken schepen Vanden Boeynants parken voor hun kinderen in te richten. De schepen van Openbare Werken gaat hier graag op in en belooft — uit beroepsmisvorming? — niets onverlet te laten om een parking aan te leggen. In ieder geval een veelbetekenende verspreking! Maar het duurt nog een dik jaar vóór de Brusselse gemeenteraad tot de aanleg van vier parken in de Noordwijk besluit. Uiteindelijk wordt alleen een braakliggend terrein bij de Helihavenlaan tot speelterrein ingericht!

De advocaat-schepen onfair bejegend

De nieuwe uitzettingen treffen onder meer het gezin V.C., 6 kinderen. Nadat de heer V.C. maandenlang met de wijkwerkers op zoek is gegaan naar een huis, wordt de gemeenteraad in een open brief om een oplossing verzocht. Schepen Pierson, die kort voordien in het dagblad *Le Monde* had gepleit voor de bescherming van de burger tegen de misbruiken van het gezag, vindt het hoogst verdacht dat de wijkwerkers dit geval op straat brengen. Ook vindt hij het, in het spoor van zijn kollega Vanden Boeynants, onfair over „uitzetting” te spreken, aangezien het gezin V.C. „toch tijd genoeg heeft gekregen om iets anders te vinden”. Maar om iedere oppositie in de kiem te smoren, deelt hij op de gemeenteraad mee dat het gezin V.C. de aanbiedingen van de Lakense Haard heeft geweigerd doch ondertussen al een andere woning heeft gevonden.

De oppositie is aldus om de tuin geleid, want de schepen vergeet erbij te zeggen dat de aanbiedingen van de Lakense Haard na de open brief werden gedaan en te klein of te duur waren. Tenslotte heeft het gezin V.C. ook die andere woning moeten laten voorbijgaan, omdat de KOO de huurprijs te hoog vond en daarom geen steun wilde verlenen, terwijl schepen Pierson de verhuispremie van de stad om financiële redenen geblokkeerd wenste te houden.

Weer zijn het de wijkwerkers die na hard zoeken een woning zullen vinden!

Dezelfde socialistische schepen weet het nog handiger aan boord te leggen met drie Marokkaanse gezinnen uit de Schouwburgstraat. Zij zijn onderhuurders van de vennootschap Sabemaf, die in deze straat een aantal huizen huurt van een wisselagent. In 1970 moest de Schouwburgstraat voor „metrowerken” worden onteigend. De vennootschap laat daarom haar huurkontraat op 31 december 1971 aflopen, maar kan het niet over haar hart krijgen de huur van de drie gezinnen op te zeggen: de eerste twee gezinnen hebben elk acht kinderen; samen tellen zij 5 gehandicapten; in het derde gezin zijn er zes kinderen. Omdat het huisvestingsprobleem van deze drie gezinnen de vennootschap Sabemaf uitzichtloos toelijkt, stelt zij hun voor, een verlenging van de onderhuur met de eigenaar zelf te bespreken.

De eigenaar laat echter zijn zaken behartigen door advocaat... Pierson. Anderzijds wordt de stad, die de huizen in de Schouwburgstraat zo vlug mogelijk wil opkopen, vertegenwoordigd door schepen... Pierson. Als advocaat van de eigenaar daagt meester Pierson Sabemaf voor de rechtbank „omdat zij de eigenaar verhindert zijn panden te verkopen aan de stad die ze zo vlug mogelijk zou willen afbreken”.

Het kan niet mooier: Sabemaf wordt veroordeeld de panden 8 dagen na betekening van het vonnis te ontruimen. Schepen Pierson zal dus de panden kunnen afbreken zonder zijn handen te moeten vuilmaken aan de uitgezette bewoners. Nogmaals zijn het de wijkwerkers die moeten opdraaien voor deze volkomen wettelijke gang van zaken. Na koortsachtig zoeken slaagt de ploeg wijkwerkers erin de drie gezinnen een andere woning te bezorgen.

De meid van de proletariërs

Toch biedt het jaar 1971 ook gunstige vooruitzichten. Het Nationaal Instituut voor de Huisvesting (N.I.H.) verklaart zich bereid de wijkwerkers uit te nodigen tot een rondetafelgesprek met een vertegenwoordiger van de minister voor Huisvesting en Gezin, G. Breyne (BSP), en de drie burgemeesters. R. Detrez zou deze vergadering voorzitten in naam van het N.I.H.

Aanleiding tot dit gesprek is de studie van Nicole Brasseur over de uitzettingen in de Noordwijk, die met de sociologieprijs van het N.I.H. wordt bekroond. Bij deze gelegenheid verklaart sekretaris-generaal Crappe dat men geen enquêtes hoeft te houden om te weten dat de uitgezette inwoners opnieuw in krotten zijn terechtgekomen. Om dit te verhelpen roept hij deze vergadering samen.

Zij heeft plaats op 21 juni 1971. Er worden zeven aanbevelingen gedaan, die voorzitter Detrez nadien in een perscommuniqué zou voorstellen als „eenparig goedgekeurde besluiten, die een late maar volledige oplossing bieden voor het Noordwijkprobleem”. De belangrijkste besluiten zijn: 1. een volledige onbewoonbaarheidsverklaring van alle Noordwijkhuizen, zodat de inwoners dadelijk de

wettelijke toelagen kunnen genieten; 2. oprichting van een werkgroep om de concrete huisvestingsproblemen van de inwoners te onderzoeken; 3. een evaluatievergadering met dezelfde deelnemers in oktober.

Het zou vlug blijken hoe volledig deze oplossing is. Minister Breyne weigert een algemeen onbewoonbaarheidsbesluit te treffen. Hij wil wel een omzendbrief over de wettelijke toelagen opstellen en de officiële maatschappelijke werkers van de drie gemeenten ermee gelasten deze brief uit te leggen aan de inwoners die in de onmiddellijke toekomst met uitzetting zijn bedreigd. Terzelfder tijd zou een vraaggesprek worden gehouden om de noden van deze inwoners te leren kennen. Daarom worden de drie gemeenten verzocht een lijst van deze inwoners naar het N.I.H. te sturen.

De gemeente Sint-Joost-ten-Node weigert. Zij heeft weliswaar al opzeggingen verstuurd naar een aantal inwoners van het huizenblok waarop het Continental Center moet komen, maar „de gemeente Sint-Joost heeft steeds haar huisvestingsproblemen opgelost. Waar moet het N.I.H. zich dan mee?” De gemeente Schaarbeek doet een lijst geworden van inwoners die al weg hadden moeten zijn. In totaal blijven er zeven gezinnen over, die in de maanden voordien al door de maatschappelijke werkster van Schaarbeek waren afgescheept. Zij zijn dan ook niet geneigd enig vertrouwen te stellen in het vraaggesprek dat zij komt afnemen. De stad Brussel stuurt in deze periode een opzeggingsbericht naar de inwoners van de Rogierstraat. Nochtans, de enquête die ze houdt betreft het huizenblok tussen de Volksstraat en de Marthastraat, waarvan de helft industriële gebouwen zijn. Maar aangezien de inwoners van dit huizenblok pas in 1972 bericht zullen krijgen dat ze hun huis moeten verlaten, doet zich hier geen onmiddellijke nood gevoelen.

De werkgroep dient in feite om de zeven besluiten één voor één te ontzenuwen. De gemeenten Schaarbeek en Sint-Joost verwerpen het voorstel van de stad Brussel een „interkommunale voor de wederhuisvesting van de Noordwijkbevolking” op te richten. En over de concrete problemen van de inwoners willen noch het N.I.H., noch de gemeenten praten. „Die moeten de boyscouts van de private sociale dienst en het aktiekomitee maar oplossen”, aldus R. Detrez, die verontwaardigd is dat men het N.I.H. durft vragen zich met zo'n problemen bezig te houden : „Wij zijn toch de meid van de proletariërs niet!”

De drie gemeenten van hun kant willen niet toegeven dat hun huisvestingsbeleid mank loopt. Het N.I.H., een instelling waar socialisten de hoogste posten bekleden, wil dan ook de drie gemeenten niet ontstemmen (ook hier zijn de socialisten aan de macht) en poogt de problemen in de doofpot te stoppen.

De gehouden enquêtes bieden een welkome gelegenheid. Op de evaluatievergadering van 24 januari 1972 — drie maanden na de afgesproken datum en zonder de burgemeesters! — wordt een echt rekwisitoor afgestoken tegen de wijkwerkers die „het probleem schromelijk hebben overdreven : er zijn slechts 40 gezinnen met uitzetting bedreigd en van deze 40 gezinnen heeft slechts één de hulp ingeroepen van de officiële maatschappelijke werkster! Proble-

men zijn er dus eigenlijk niet, en zo er zijn, zal de gemeente die gemakkelijk zelf oplossen!"

De bedoeling van het N.I.H. blijkt nog eens overduidelijk uit het onnauwkeurig en partijdig verslag dat naar de deelnemers wordt gestuurd. De wijkwerkers voegen aan dit verslag een rechtzetting toe, waarvan noch het N.I.H., noch de 3 gemeenten akte van willen nemen.

Champagne onder de doodsklok

Ondertussen wordt de eerste W.T.C.-building zo vlug opgetrokken dat hij bijna klaar is wanneer minister De Saeger de gelegenheid krijgt de eerste steen te komen leggen. Kort ervoor komen de inwoners van de wijk samen. Zij vinden dat ook hun stem in het kapittel van de hoge heren mag worden gehoord. Spandoeken worden klaargemaakt. De volgende dag is het de schepen van Openbare Werken zelf die pastoor Swinnen opbelt: „Ik, die zoveel voor uw kerk en school heb gedaan...”

De inwoners laten zich echter niet intimideren. Een 150-tal komen er opdagen op 22 juni 1971 om het trio De Pauw, Vanden Boeynants en De Saeger op te wachten. Spandoeken worden ontvouwd: „Waar zijn de beloofde volkswoningen?” Het klinken van de champagneglazen wordt overstemd door het gelui van de doodsklok. „Voor ons zijn het tranen in plaats van champagne”, zou het parochieblad van Sint-Rochus commentariëren. Ook een diplomaat uit het Verre Oosten komt aangereden. Hij ziet de betoging en gaat informatie inwinnen bij de wijkwerkers. „Als u niet binnenmag om te protesteren, dan protesteer ik door buiten te blijven,” aldus de diplomaat, die terug in zijn wagen stapt en wegrijdt.

Een afscheidsjubileum

Indien de inhuldiging van het W.T.C. met de doodsklok gebeurde, dan is het twee maanden later uitbundige feestvreugde voor het zilveren jubileum van pastoor Swinnen en kapelaan Mestdagh. Heel de wijk is op de been. Daarna stapt de fanfare op, om naar goede oude gewoonte onder een enorme tent de Bruegeliaanse Braderiefeesten in te zetten. Dit feest zou de bevolking bijblijven als het laatste hoogtepunt van de oude wijk. Een jaar later zou pastoor Swinnen aan een ziekte bezwijken, enkele maanden vóór het slopen van de Sint-Rochuskerk.

Een kwartje voor de minister

In het najaar van 1971 wordt de wijkbevolking uitgenodigd om de balans op te maken van haar actie. Het resultaat ziet er eerder pover uit: de handelaars hebben ten dele voldoening gekregen; maar schepen Vanden Boeynants heeft bijna geen enkele belofte

tegenover de inwoners gehouden. Op 7 november wordt een nieuw parlement gekozen. Is dit niet het geschikte ogenblik om hem aan zijn beloften te herinneren? Ook wordt besloten er bij minister De Saeger op aan te dringen kredieten voor de Lakense Haard ter beschikking te stellen. Enkele inwoners willen dit speels opvatten door nu en dan een 25 centiemstuk naar de minister op te sturen: „Zo wordt hij overtuigd van onze 'opbouwende' ingesteldheid." Maar geen van beiden antwoordt. Waarom zouden ze trouwens? De kiezer geeft beide staatslieden overschot van gelijk: de minister van Openbare Werken krijgt op de koop toe de bevoegdheid over de Brusselse huisvestingsproblemen, terwijl schepen Vanden Boeynants minister van Landsverdediging wordt.

De stadsautowegen: een twistappel

Hij wordt in het schepenkollege vervangen door schepen De Saulnier (PSC), die dadelijk wordt aangezocht door een rijtje nieuwe investeerders: de Bank van Brussel, het PTT-bestuur en de RTT. Alleen deze laatste zou de daad bij het woord voegen en naast het W.T.C. een eigen torengedebouwen optrekken. Maar wat de nieuwe schepen vooral bezighoudt, is de aanleg van de twee invalswegen, door politici en promotoren als „stadsautowegen" voorgesteld.

Toch is met de jaren een brede tegenstand gegroeid tegen deze autowegen. Het begon met de Molenbeekse burgemeester Machtens (PSB), die van minister De Saeger verbod kreeg volkswoningen te bouwen in het verlengde van de Oost-West-as. Zo ziet de burgemeester een zone van zijn gemeente verkrotten, alhoewel hij tot elke prijs „het misgelopen avontuur van de Noordwijk" wil voorkomen. Ook de Anderlechtse burgemeester Simonet (PSB) vrees voor de catastrofale gevolgen van het Manhattanverkeer in de agglomeratie. Tenslotte komen eind 1971 de architecten van een internationaal kongres over het woningprobleem, dat in die dagen te Schaarbeek zeer nijpend was, tot het besluit dat het Manhattanplan een misbaksel is. Zij doen dan ook een oproep tot de overheid dit plan samen met de bevolking te herzien en eerst vervangingswoningen te bouwen.

Een kind van de immobiliëneuforie

De stellingname van deze architecten steekt de inwoners van de wijk een hart onder de riem. Zijzelf hadden met de jaren wél ontdekt dat de wijk met de oude gezellige gevels, parkjes, speelpleinen en met het levendige Voorplein zoveel aangenamer was dan de grijze steenmassa's van beton en glas. En wat zou er van de volkswoningen te verwachten zijn, die door hun eigen architecten „onmenselijk" werden genoemd? Maar nu horen zij hun bedenkingen voor het eerst met technische argumenten gestaafd. De wijkwerkers nemen dan ook het A.R.A.U. onder de arm om een tegenplan uit te werken. Gewapend met dit tegenplan voelen zij zich sterk genoeg om de

drie gemeentebesturen en de minister van Openbare Werken de herziening van het Manhattanplan voor te stellen.

Het Brussels schepenkollege staat weigerachtig. Schepen Pierson geeft weliswaar toe dat het Manhattanplan in een „immobiliëneuforie” is tot stand gekomen, maar de stad is kontraktueel door de promotoren ertoe gedwongen de invalswegen en de sokkel te bouwen. Over de gevolgen van de invalswegen voor de agglomeratie geeft schepen De Saulnier toe nog niet te hebben nagedacht. Wat hem evenwel niet zou beletten op de volgende gemeenteraadszitting het tegenplan te beschrijven als „verstoken van iedere wetenschappelijke, sociologische of stedenbouwkundige grondslag. Een syntese van hoe het niet moet”.

Dolksteken of slagaders?

Ondanks herhaalde pogingen en een gulle kollekte van kwartjes zouden de wijkwerkers nooit bij de minister van Openbare Werken geraken. Deze is vastbesloten de stadsautowegen aan te leggen, die immers „geen dolksteken zijn in het hart van de stad, maar de slagaders van dit hart”. P. Vanden Boeynants, die er steeds slagaders had in gezien, ziet er onder druk van de openbare opinie in maart 1972 plots dolksteken in. Hij scheidt er zelfs mee op dat „zijn partij steeds tegen invalswegen naar het centrum is geweest”. Nochtans, hij had in 1970 in zijn verkiezingspamfletten laten afdrucken: „Dank zij schepen Vanden Boeynants en schepen De Rons zal Brussel de kans krijgen aan de voet van het W.T.C. het knooppunt te worden van de internationale autowegen.”

Minister De Saeger van zijn kant verklaart niet te worden beroerd door de druk van de openbare opinie. Hij blijft opteren voor een verbinding van het stadscentrum met de grote autowegen: „Wie anders dan de openbare opinie zelf, die zich overal zo snel mogelijk met eigen wagen wil verplaatsen, verlangt deze stadsautowegen?” Begin mei 1972 is de minister evenwel tot bepaalde toegevingen bereid. De aanleg van de grote ring rond de Brusselse agglomeratie krijgt voorrang, maar terzelfder tijd pleit de minister voor het doortrekken van de autowegen naar het stadscentrum. Toch wenst hij ze niet aan de gemeenten op te leggen: „Die moeten maar zelf uitmaken of ze die stadsautowegen willen.”

De bedreiging van de stadsautowegen wordt dus niet weggenomen van bepaalde wijken. De minister acht het echter voorbarig van „bedreiging” te spreken, „omdat er nog moet worden bepaald welke bestemming aan iedere wijk zal worden gegeven”. Inderdaad, de minister kan met één pennetrek een einde maken aan het buurtleven van een bepaald stadsdeel om dit vanuit zijn bureau „een andere bestemming te geven”. De Noordwijk is daar een treffend voorbeeld van. Maar varen de inwoners daar wel bij?

Reeds in 1971 hadden de wijkwerkers minister De Saeger willen spreken over de vervangingswoningen die maar uitbleven. De minister gewaardigde zich echter niet te antwoorden. In 1972 willen ze hem samen met het A.R.A.U. een tegenplan voorleggen. De wet bepaalt immers dat de minister van Openbare Werken op eigen initiatief een aanlegplan kan herzien. De toekomst van de Noordwijk berust dus in handen van minister De Saeger. Ditmaal stuurt de minister zijn kabinetsattaché R. De Backer (CVP) naar een wijkvergadering. Deze is vol goede wil. Hij wordt getroffen door de ernst van de uitzettingen, maar krabbelt terug als de bevolking de herziening van het Manhattanplan vraagt om een einde te maken aan de uitzettingen. Hij belooft de wijkwerkers en de drie gemeenten in vergadering bij de minister samen te brengen. Hij houdt woord. Maar wanneer één van de drie gemeenten (Brussel?) haar veto stelt tegen de aanwezigheid van de wijkwerkers, gaat ook die kans voorbij.

Achteraf zouden de wijkwerkers van R. De Backer vernemen dat schepen De Rons, die zes jaar tevoren het toekennen van premies „een lapmiddel” had genoemd, een tweede premie overweegt voor de uitgezette inwoners die later naar de volkswoningen in de wijk willen terugkeren. Bovendien belooft de schepen geen enkele inwoner meer uit te zetten vóór de voltooiing van deze woningen. Een herziening van het plan werd in dit onderonsje van minister en gemeenten evenwel niet te berde gebracht. R. De Backer belooft daarom een speciale vergadering met de minister te beleggen.

Deze vergadering heeft plaats op 10 juli 1972. De wijkwerkers worden evenwel niet uitgenodigd! Alleen de gemeentebesturen van Brussel en Sint-Joost mogen over de toekomst van het Manhattanplan van gedachten wisselen. Zij zijn het roerend eens met de minister dat het plan moet worden behouden. De stadsautowegen zullen voortaan als brede lanen met aanplantingen, zonder tunnels of viadukten, worden opgevat.

De minister blijkt ongenaakbaar voor de wijkwerkers. Toch willen zij er niet voor spek en bonen bij zitten en vragen hem een laatste maal het tegenplan te mogen voorleggen. Het antwoord dat de minister door bemiddeling van zijn kabinetschef P. Lefèvre doet geworden, komt als een genadeslag aan: „De herziening zou zeer moeilijk en langdurig zijn en tenslotte moeten de gemeenten daar zelf over beslissen.” Zo heeft de minister zijn verantwoordelijkheid afgewenteld op de gemeenten, die het plan evenmin kunnen herzien „gezien de aangegane kontrakten met de promotoren”. Geïnterpelleerd over zijn politiek t.a.v. de Noordwijk, zal de minister er nochtans niet voor terugschrikken de volksvertegenwoordigers om de tuin te leiden met de verklaring: „Ik heb de problemen van de inwoners van de Noordwijk al met hun afgevaardigden besproken.”

Een eerbiedig misverstand

Over de beslissing van de gemeenten bestaat overigens weinig twijfel. In het najaar 1972 regent het weer uitzettingsberichten, ondanks de belofte van schepen De Rons. De wijkwerkers richten zich tot de pers om deze woordbreuk aan te klagen. Schepen De Rons wil dadelijk dit „misverstand” goedmaken en dringt er bij zijn kollega De Saulnier, die „de timing van de werken wil eerbiedigen”, op aan om de uitzettingstermijn te verlengen tot de opening van het Harmonieblok. Waar is de coördinatie die schepen Vanden Boeynants destijds had beloofd? Of geldt die niet voor de hooggeachte schepenen?

4. Derde fase : voor wie de dure volkswoningen (1973-1974)?

Een slakkegangetje...

De onteigeningen voor de Harmonie gaan nog steeds een slakkegang op het ogenblik dat schepen Vanden Boeynants de bouw van het Harmonieblok voor de eerste helft van 1970 in het vooruitzicht stelt. Pas in de tweede helft van 1970 worden de laatste huizen onteigend. In een van die huizen woont het Grieks gezin D. Nog vóór het huis in het bezit van de stad is gekomen, is de bulldozer de voorgevel aan het inbeuken. De politie wordt erbij geroepen en kan verder onheil beletten. De heer D. is echter garagehouder en het is niet zo gemakkelijk dadelijk ergens anders een garage te vinden. Midden juni 1971 wordt hij uit zijn huis gezet: hij vindt op het laatste nippertje een appartement in Schaarbeek, is echter verplicht de wagens die hij moet repareren op straat te parkeren, wat hem enkele processen-verbaal kost.

Even vóór de gemeenteraadsverkiezingen eind 1970 beginnen de werken. Schepen van stadseigendommen Morelle neemt deze gelegenheid te baat om de ingeschrevenen hun verdieping te laten kiezen. Maar nauwelijks is de storm van de verkiezingen voorbij, of er treedt met de nieuwe schepen Pierson volledige windstilte in.

De barensweeën van de nieuwe bewoners

Ondertussen brengen de wijkwerkers de ingeschrevenen van het Harmonieblok in kleine groepjes bijeen. Zo leren ze elkaar kennen, nemen het initiatief gelijkaardige woningblokken te bezoeken en komen door gesprek tot de bevinding dat ze weinig zekerheid hebben in de Harmonie te worden opgenomen. Weer wordt naar het beproefde middel gegrepen: een verzoekschrift wordt tot schepen Pierson gericht om hem te vragen wie in het Harmoniecomplex wordt toegelaten en onder welke voorwaarden. De schepen belooft eerstdaags de definitieve lijst op te maken. Maar een half jaar later is taal noch teken van schepen Pierson te bespeuren.

De uitzettingen gaan ondertussen zonder ophouden voort, wat

de onzekerheid van de bewoners nog vergroot. Om aan deze onzekerheid een einde te maken, delen de ingeschrevenen aan schepen Pierson mee dat ze bij hem de definitieve lijst zullen komen afhalen en het stadhuis zo lang bezet zullen houden tot zij voldoening krijgen. Op 20 maart 1972 botsen een twintigtal ingeschrevenen andermaal op een politiekordon. Vier afgevaardigden worden door de dienst van stadseigendommen ontvangen, maar de schepen is afwezig! De ingeschrevenen zijn verbolgen. Zij stellen dadelijk een open brief op, waarin al hun stappen en ontgoochelingen worden opgesomd. De klap op de vuurpijl komt echter wanneer de burgemeester vóór de namiddagzitting van de gemeenteraad verbiedt deze brief aan de raadsleden te overhandigen.

Toch geeft schepen Pierson, tegen alle verwachting in, gehoor aan deze open brief. Enkele dagen later krijgen de ingeschrevenen een inschrijvingsnummer van 10 cijfers. Naderhand blijkt dit enkel de kronologische volgorde van hun inschrijving weer te geven, niet de definitieve toelating tot een Harmoniewoning! De ingeschrevenen wenden zich nogmaals tot de schepen, die opnieuw weigert de lijst van de toewijzingen en de huurvoorwaarden kenbaar te maken. Het enige wat de schepen wil meedelen, is dat de Harmonie eind 1972 zal voltooid zijn. Maar terzelfder tijd vraagt de schepen de ingeschrevenen naar hun belastbaar inkomen van het jaar 1971, wat er volgens de wet op wijst dat het Harmonieblok pas in 1973 zou worden voltooid!

De ingeschrevenen geven lucht aan hun mistevredenheid: „Kan er dan op geen enkele belofte van de overheid meer staat worden gemaakt?” Om zich niet meer te laten beetnemen, besluiten ze een afvaardiging te zenden naar iedere gemeenteraadszitting. De gevolgen blijven niet uit: schepen Pierson ziet zich gedwongen eindelijk de huurvoorwaarden mee te delen. Zo kost b.v. een appartement met drie slaapkamers 3350 fr., vermeerderd met de helft van deze som voor allerlei lasten.

De wanklanken van de Harmonie

De ingeschrevenen zijn ontsteld. Schepen Morelle had veel goedkopere appartementen beloofd: een appartement van drie slaapkamers zou volgens hem 2400 fr. kosten, wat toen reeds op scherpe kritiek werd onthaald. Want 75% van de wijkbewoners betaalden indertijd minder dan 1500 fr. huur voor hun appartement! Waar moeten de gezinnen met meer dan vier kinderen naar toe? Tenslotte: als de stad de huur berekent volgens de normen van de erkende bouwvennootschappen, waarom onthoudt ze de bewoners de voordelen, met name de huurvermindering, die de erkende bouwverenigingen geven?

Om deze huurvermindering te bepleiten, vragen de ingeschrevenen een nieuw onderhoud bij schepen Pierson aan. Deze weigert een wettelijke huurvermindering toe te staan. Hij wil alleen met zijn kollega Brouhon (PSB) van sociale werken een huurtegemoetkoming vanwege de KOO voor „moeilijke gevallen” bestuderen.

De ingeschrevenen voelen zich opnieuw bedrogen : „Zijn zij dan behoeftige mensen, die enkel aan een betere woning kunnen geraken door 'kliënt' te worden van de KOO? Is dit, vanuit sociaal oogpunt bekeken, geen faillietverklaring van deze hele stadskernvernieuwing?" Schepen Brouhon poogt de huurtegemootcoming van de KOO te vergoelijken : de KOO zal ieder „moeilijk geval" apart beschouwen en de wijkwerkers zullen tot regelmatige vergaderingen worden uitgenodigd om de huurtegemootcomings te bespreken. Maar de enige vergadering waarop de wijkwerkers worden uitgenodigd, brengt geen tastbare verbetering mee voor de ingeschrevenen. Enig lichtpunt is dat de wijkwerkers na lange palavers inzage krijgen van de definitieve lijst van de toewijzingen.

De ark van Noë vaart een eigen koers

In maart 1973 trekken de eerste inwoners van de Noordwijk in het Harmoniegebouw. De eerste geluksvogels zijn de inwoners van het Sint-Rochus-Voorplein, waaronder het plaatsvervangend gemeenteraadslid van P. Vanden Boeynants, D. van Impe. Zij moesten het Voorplein toen in alle haast ontruimen, alhoewel een jaar later alles nog braak ligt!

Eind juni zijn bijna alle appartementen betrokken : 143 gezinnen, waaronder 16 % vreemdelingen, in een ultramoderne ark van Noë, uit de zondvloed van de uitzettingen gered. De wijkwerkers beleggen dadelijk een vergadering met de nieuwe Harmoniebewoners, om het groepsbewustzijn dat tijdens de voorbereidende vergaderingen en akties was gegroeid, in de nieuwe woonsituatie verder te doen ontwikkelen. Dit groepsbesef blijkt springlevend. Het enthousiasme van de nieuwe Harmoniebewoners kent geen grenzen : er wordt een waslijst opgesteld van voorstellen die men aan de stad zal doen. Onder impuls van de wijkwerkers wordt een voorlopig komitee gekozen, dat kort nadien reeds in de benedenzaal van het Harmoniecomplex zijn eerste werkvergadering plant.

Dit loopt echter niet van een leien dakje. Het stadsbestuur stelt een veto tegen de aanwezigheid van het plaatselijk aktiekomitee : „Als u het plaatselijk aktiekomitee uitnodigt, dan verhuren wij de benedenzaal aan een winkelier." Ook schepen Brouhon laat zich niet onbetuigd. De benedenzaal is immers bestemd voor de officiële sociale dienst van de stad en voor het kontaktcentrum van de KOO. Deze zaal valt dus onder zijn bevoegdheid. Hij eist dan ook dat het *huurderskomitee* van de Harmonie eerst toelating vraagt. Ook wil hij voortaan op de hoogte worden gehouden van de activiteiten van het huurderskomitee. De voorzitter van het huurderskomitee, L. Chaltin, opent de vergadering met de „pijnlijke" vraag of de *private sociale dienst voor de huisvesting* zich niet moet terugtrekken. „Anders krijgen we de stad meteen tegen ons." De maatschappelijke werkster, Nicole Brasseur, is daartoe bereid : „De tijd is trouwens gekomen dat de Harmoniebewoners zelf het roer in handen nemen." In dezelfde vergadering wordt besloten een huurderskrantje uit te geven.

De melkkoe van de stad

Maar het gaat de huurders niet voor de wind. Enkele maanden later krijgen ze een huurkontraat en -reglement te ondertekenen, waarin de huur „voorlopig” wordt genoemd, de gemeentediensten de toelating krijgen vrij in de appartementen te komen en de huur meteen wordt geïndexeerd. Het huurderskomitee besluit onmiddellijk de huurders te vragen niet te tekenen. Sommige leden maken van hun hart geen moordkuil: „In het eerste huurkontraat met de vennootschap C.D.P. wordt de huurprijs niet geïndexeerd tot 1993, wij krijgen meteen indexatie. De huur van C.D.P. wordt berekend op 2 %, de onze op 4,25 %. Zijn wij dan de melkkoe van de stad om voor de promotors miljoenen te grabbel te gooien?” De Harmoniebewoners tonen zich bijzonder strijdvaardig. De meerderheid tekent niet en aan de wetswinkel van de private sociale dienst wordt gevraagd een nieuw huurkontraat op te stellen.

Op een volgende vergadering deelt de voorzitter mee dat hij van een ambtenaar heeft gehoord dat de stad de Harmonie heeft willen verkopen aan een promotor. De verkoop is echter niet doorgegaan, omdat de promotor alleen de grote appartementen wilde kopen, terwijl het voor de stad alles of niets was. Als het komitee dit hoort, steekt een storm van verontwaardiging op: „Nu wordt het duidelijk waarom ons huurkontraat voorlopig is. De stad behoudt de mogelijkheid een dikke winst op te strijken met de verkoop van de Harmonie en de promotor kan de huurprijs zo opdrijven, dat we weer op straat staan. De jarenlange strijd voor een behoorlijke vervangingswoning kan dan weer van voor af aan beginnen!”

De huurdersvakbond laat verstek gaan

De volgende vergaderingen volgen elkaar op met de regelmaat van een klok. Er wordt druk over een nieuw huurkontraat gediskussieerd. Eind 1973 wordt een definitief huurdersbestuur gekozen met evenredige vertegenwoordiging van Belgen en vreemdelingen, jong en oud. Het Sinterklaasfeest is een eerste hoogtepunt in de bijenkorf die de Harmonie geworden is. Bejaarden maken het vieruurtje klaar, jongeren spelen poppenkast voor de kinderen en het bestuur verwelkomt de Brusselse politici. De show wordt echter gestolen door een prachtige militaire slee, die een stralende mevrouw Vanden Boeynants aanvoert.

De aanwezigheid van de politieke partijen, die azen op de gunst van de Harmoniebewoners, voorspelt echter niet veel goeds. Voortaan zit aan de activiteiten van de bewoners een politiek reukje: een „pensenkermis” wordt door schepen Vanden Boeynants bekostigd en ook schepen Van Halteren wil de bijeenkomsten van de bewoners patroneren. De socialistische schepenen van hun kant hebben een vaste voet in de Harmonie met de sociale dienst van de stad Brussel en het contactcentrum: daar kunnen alle Harmoniebewoners, van welke leeftijd ook, bij een kop koffie en het kaartspel hun persoonlijke problemen kwijt. Als de stad alles voor ons doet,

vragen de Harmoniebewoners zich af, waarom dan nog eigenlijk een komitee? De belangstelling voor een eigen „huurdersvakbond”, zoals L. Chaltin het oorspronkelijk had gewild, vermindert zienderogen. De voorzitter en zijn sekretaris willen zich niet meer met een nieuw huurkontraat bezighouden „om persoonlijke redenen”. Onder-tussen krijgen de huurders een derde indexatie en het komitee roert niet.

Tijdens een wijkvergadering in het voorjaar van 1974 zijn de Harmoniebewoners niet mild voor hun komitee. Waarom laten de voorzitter en de sekretaris plots verstek gaan? Een verzoekschrift wordt in het Harmoniegebouw rondgegeven om de voorzitter reken-schap te vragen. Zijn antwoord is ontwijkend en lijkt eerder op een ontslag. De huurders zijn verslagen : als hun eigen komitee hen al in de steek laat... En met de zomer 1974 smelt het entoesiasme om een huurdersvakbond, op weg naar zelfbeheer, uit te bouwen, als sneeuw voor de zon.

Een povere slotbalans

Intussen zijn al enkele verdiepingen van het eerste Amelinckxblok op de Helihavenlaan betrokken. De prijzen bedragen tot 150.000 fr. meer dan schepen Vanden Boeynants in 1969 had beloofd. Een onbeduidend percentage inwoners van de Noordwijk blijkt op deze verdiepingen te wonen. Nochtans, dit hadden de semi-sociale woningen moeten zijn die de handelaars en eigenaars van de wijk zouden opvangen. Een bewijs te meer van de mislukte Noordwijkvernieuwing? Toch had de stad zich bijzondere inspanningen getroost om het bouwbedrijf Amelinckx in staat te stellen lage prijzen te vragen. Zo heeft zij de grond goedkoop verkocht en heeft zij het bouwbedrijf van de verplichting ontslagen de in het BPA voorziene sokkel van 40 miljoen aan te leggen.

In 1973 komen ook de eerste vijf blokken van de Lakense Haard eindelijk van de grond. Dit is het ogenblik voor de wijkwerkers om de ingeschrevenen van de L.H. in groepjes bijeen te brengen. Weer begint het proces van wederzijdse kennismaking, bestuderen van de plannen, bezichtiging van andere woningblokken en de vraag naar meer informatie. Druppelsgewijs bekomen zij inlichtingen : de huurprijs komt overeen met de cijfers die schepen De Rons in 1970 had gegeven. De ingeschrevenen zijn opgelucht : de ontvullende Harmonieprijzen staan bij velen nog fris in het geheugen. Het eerste blok opent in april, het laatste begin 1975, in totaal 481 appartementen. De nieuwe blokken kunnen gezinnen met 6 kinderen opnemen, er is geen systematische indexatie van de huurprijs en als erkende bouwvereniging kan de L.H. een huurvermindering aan grote gezinnen toekennen.

De grote vraag blijft echter wie in de L.H. zal worden toegelaten. De ingeschrevenen richten een verzoekschrift tot schepen De Rons om hem in de wijk uit te nodigen voor een algemene informatievergadering. De schepen weigert zonder enige reden aan te geven. Na hard aandringen worden de wijkwerkers tenslotte op 26 februari

1974 in zijn kabinet ontvangen. De definitieve lijst van de toewijzingen kan de schepen niet geven, „omdat alles op ponskaarten staat”. Hij wil wel de criteria geven volgens dewelke de selectie gebeurt : eerst komen de uitgezette Brusselaars, in het bijzonder de Brusselse Noordwijkbevolking van vóór 1967. De schepen is zeer pessimistisch : hij heeft slechts 37 aanvragen die aan deze voorwaarde voldoen. Dan komen bewoners van krotwoningen, bewoners met financiële of sociale problemen, bewoners van ongezonde buurten en op de vijfde plaats de Schaarbeekse en Ten Noodse Noordwijkbevolking van vóór 1967.

In april 1974 trekken de eerste gelukkigen in de mooie appartementen van de Lakense Haard. De wijkwerkers, die nog steeds geen inzage krijgen van de definitieve lijst, doen een steekproef. Slechts een minderheid van de bewoners blijkt uit de Brusselse Noordwijk van vóór 1967 te komen, wat schepen De Rons inderdaad had gevreesd. De Lakense Haard zou de Noordwijkbevolking nochtans ter plaatse zeer goedkope woningen aanbieden „met een minimum aan comfort en toegankelijk voor een arbeidersinkomen”. Zo heette het in 1967. Hoe komt het dat slechts 37 inwoners van de Noordwijk (cijfer dat de schepen op 26 februari 1974 had medegedeeld) tenslotte de toegang hebben gevonden tot de Lakense Haard? Het spreekt echter in het voordeel van schepen De Rons dat hij geen enkele diskriminatie heeft gevoerd tegenover gastarbeiders : zelfs talrijke Schaarbeekse en Ten Noodse gastarbeidersgezinnen van vóór en na 1967 vinden een onderkomen in de L.H.

Het samenwonen van zoveel nationaliteiten gebeurt niet zonderrijvingen. De private sociale dienst voor de huisvesting sluit daarom zijn deuren om in november 1974, nu bijna alle inwoners uit de Brusselse Noordwijk gezet zijn en Nicole Brasseur haar taak beëindigd ziet, een buurthuis te openen bij de nieuwe blokken. Onder leiding van Jeanne Willems zal dit buurthuis de groepsvorming onder de nieuwe bewoners pogen te bevorderen. Tegelijkertijd zal met de inwoners van het resterende deel van de Noordwijk gewerkt worden voor het behoud en de verbetering van deze woonzone, waarop de dreiging rust van een mogelijke uitbreiding van het Manhattanplan en van de verlenging van de E. Jacquainlaan.

5. Vierde faze : sloppen zonder eind? (1974-?)

Als de vos de passie preekt...

Dat de volkswoningen te duur zijn voor de bewoners die ze eigenlijk zouden moeten krijgen, is één van de hoofdzorgen van de nieuwe minister voor Brusselse Aangelegenheden, P. Vanden Boeynants. De kabinetsattaché van de minister, die de wijkwerkers ontvangt om de Noordwijkproblemen te bespreken, zou hieraan toevoegen dat de minister de Noordwijk een voorbeeld noemt van „een slechte stadskernvernieuwing” en dat hij in de toekomst „een tweede Noordwijk” wil voorkomen. Eind oktober toont de minister zich bijzonder openhartig. Hij geeft toe dat de overheid door het verzet

van de inwoners bewust is geworden dat stads-kernvernieuwing met behoud van de oude woningen nodig is „ondanks alle vergissingen die wellicht al zijn begaan en waarvoor ik trouwens een gedeeltelijke aansprakelijkheid aanvaard”. De minister pleit bovendien voor „wijkpakten”, waardoor de inwoners betrokken worden bij de plannen over hun wijk.

Anderzijds wil de minister een grote lening „Brussel 1980” uitschrijven om van Brussel een stad met Europese allure te maken en een politiek van grondbeleid te voeren. Eind september drijft de minister het nog verder : hij wil voortaan bouwaanvragen voor hoge buildings verbieden „om de mens opnieuw zijn plaats te geven in het stadscentrum waar tot nu toe staal en beton wild omhoogschoten en waar de expansie van de kantoorruimte verantwoordelijk is voor een steeds belangrijker wordende ontvolking”.

Hoe bemoedigend deze verklaringen ook zijn, toch is het oppassen geblazen! Zowel minister Vanden Boeynants als zijn kabinetshoofd P. Lefèvre zijn lid van de *W.T.C.-Club of Brussels*, waar politiek en zakenwereld beste vriendjes zijn. In 1972 liet P. Lefèvre namens de minister van Openbare Werken weten dat de hoop op een herziening van het Manhattanplan maar best kon worden begraven. P. Vanden Boeynants was toen trouwens persoonlijk, als minister van Landsverdediging, voor het Manhattanplan in de bres gesprongen bij minister De Saeger en bij de gemeenten die ten dele de pluspunten van het tegenplan hadden moeten onderschrijven. In 1968 liet hij als schepen van Openbare Werken het plan onverbidde-lijk uitvoeren, ondanks de vroegere formeel gedane belofte de inwoners eerst opnieuw te huisvesten. In 1965-1966 was hij één van de grote gangmakers van het Manhattanplan, dat hij ophemelde als „een weldaad voor de toekomst van Brussel”. Als hij in 1974 dezelfde toekomst „bedreigd en ontmenselijkt acht”, waarom is hij dan in 1968 bewust voorbijgegaan aan de ontmenselijking, die zich door zijn toedoen en voor zijn eigen ogen in de Manhattanwijk voltrok?

Mag van de minister, zijn nieuwe kollega voor Brusselse huisvesting Van Aal (PSC) en staatssecretaris voor de Brusselse ruimtelijke ordening De Winter (Partij voor Vrijheid en Vooruitgang) een nieuwe politiek worden verwacht? Er zijn feiten die deze hoop niet wettigen. Ondanks zijn verklaring over „wijkpakten” wil minister Vanden Boeynants geen stappen doen bij de Brusselse gemeenteraad om de inwoners van de Noordwijk een eigen stand te geven op de tentoonstelling over de Brusselse stedenbouw, die tot in december 1974 in het W.T.C. plaatsheeft. Schepen De Saulnier ontzegt de inwoners het recht hiertoe, „want het gemeentebestuur is de enige wettelijke vertegenwoordiger van de bevolking”. En minister van Openbare Werken Defraigne (PLP) heeft al plannen klaar liggen om nieuwe torengedebouwen langs de E. Jacquainlaan binnen de Brusselse vijfhoek in te planten. Het heeft er bovendien de schijn van dat hij geen politiek van woningverbetering wenst te voeren!

De Noordwijkgeschiedenis in miniatuur overgedaan

De wijkwerkers hebben dan ook, liever dan de nieuwe plannen van minister Vanden Boeynants toe te juichen, acht precieze vragen gesteld over de toekomst van de wijk, de wederhuisvesting van de resterende inwoners en de invalswegen. Zal de minister met zijn beide medewerkers ditmaal klare wijn schenken?

De geschiedenis van de Noordwijk is immers nog niet aan haar eindpunt toe. Begin 1974 krijgen de inwoners van de Arbeidsstraat (buiten het Manhattanplan) een opzeggingsbericht vanwege de *Bouwvereniging voor Volkshuisvesting in de Brusselse Agglomeratie*, die in deze straat ongeveer een halve eeuw geleden volkswoningen had gebouwd. Vorige jaren had deze bouwvereniging laten weten dat ze de huizen zou opknappen. Maar in 1974, jaar waarin zowat overal over woningverbetering als goedkopere, snellere en meer geliefde oplossing wordt gesproken, heet het plots: „De huizen zijn te oud om nog te worden hersteld.” Zetten de sloppen zich dan buiten het Manhattanplan zonder eind voort?

De wijkwerkers houden dadelijk een enquête, beleggen een vergadering met de inwoners om tenslotte bij de bouwvereniging nauwkeurige informatie in te winnen. Zij vernemen dat de eerst uitgezette inwoners in de nieuwe blokken van de Lakense Haard zullen terecht kunnen; de andere bewoners zullen ter plaatse kunnen blijven tot in de Arbeidsstraat nieuwe woningen zullen zijn gebouwd. De bouwvereniging wil echter geen informatie meer verstrekken aan de wijkwerkers: de inwoners moeten zich maar rechtstreeks tot haar richten. Het contact tussen de bouwvereniging en de wijkwerkers springt voorgoed af wanneer deze laatsten haar vragen de Vlaamse inwoners van de Arbeidsstraat in het Nederlands aan te schrijven. Enkele maanden later trekken de inwoners van de eerste schijf in de Lakense Haard. Of de geschiedenis van de Noordwijk in miniatuur overgedaan, maar ditmaal zoals het had moeten gebeuren.

III. DE TEN NOODSE NOORDWIJK

De geschiedenis van de Ten Noodse Noordwijk begint met de vernieuwing van het Rogierplein. Zij draait rond de bouw van het Manhattan Center, beëindigd in 1971, en van het Continental Center, waarvan de werken nog een aanvang moeten nemen. De huisvestingsproblemen in Sint-Joost zijn niet zo groot, omdat de inwoners druppelsgewijs uit hun huis werden gezet en meestal een vervangingswoning kregen. Deze vervangingswoningen zijn echter vaak zo ongezond, dat er een ernstig vraagteken achter de Ten Noodse wederhuisvestingspolitiek kan worden gesteld.

Een onaanvechtbaar plan

Sint-Joost-ten-Node, waar hotels en bordelen een vreedzaam bestaan naast elkaar leiden, begint nog vóór het Manhattanplan met de vernieuwing van de Noordwijk. Op het Rogierplein bouwt A. Smets, financieel aangemoedigd door de gemeente, het *Internationaal Rogiercentrum*. De hoogte van deze building zal richtinggevend zijn voor het Ten Noodse Bijzonder Plan van Aanleg. De gemeenteraad is dadelijk voor dit ontwerpplan gewonnen. Hij vindt het plan stedenbouwkundig geslaagd en vooral zeer rendabel. Het openbaar onderzoek, voorzichtigheidshalve in de vakantieperiode ingesteld, levert dertien bezwaren op die burgemeester Cudell (PSB) van de hand wijst met de ene bedenking: „Het partikulier belang moet voor het openbaar nut wijken.” De gemeenteraad spreekt zich dan ook, met eenparigheid van stemmen, uit voor het plan dat volgens de burgemeester volstrekt „onaanvechtbaar” is.

Een verrukkelijk Manhattan Center

Kort na de goedkeuring van het BPA op 17 februari 1967 heeft de groep *Strukturen* reeds grootse plannen klaar voor een building, genaamd *Manhattan Center*. Promotor is de vennootschap *Manhattan Center*, voorgezeten door P. Descamps. In de Raad van Beheer zijn de Franse vennootschap *Bernard-Lévy* en de Belgische maatschap-

pijen *L'Ecluse* en *Chemins de Fer et Entreprises* vertegenwoordigd. Deze laatste, gecontroleerd door de Generale Bank, zal ook de W.T.C.-toren in Sint-Joost optrekken. Gebouwd in de vorm van een omgekeerde F, bevat het Manhattan Center eigenlijk drie torengebouwen: een hotel van grote standing, een luxehotel en een complex van luxueuze appartementen en kantoren. Er is ook nog een sokkel met volledig ingerichte drugstore en night-club, eveneens beheerd door PLP-voorzitter, senator en minister van state Descamps.

Op 25 juni 1969 wordt de eerste steen gelegd in aanwezigheid van de hoge heren van de drie traditionele partijen: G. Cudell, E. Leburton (PSB), P. Vanden Boeynants en P. Descamps, die in de zakenwereld de beste vrienden blijken te zijn. De socialistische burgemeester van Sint-Joost, G. Cudell, gaat er zelfs prat op dat „alle promotoren die risico's durven nemen in zijn gemeente behoorlijk worden beloond”. Bedoelt hij hiermee de promotor J.-B. L'Ecluse, die enorme voordelen kreeg voor de bouw van de Madoutoren en zijn handelscentrum in de ondergrond van het Rogierplein?

Ook P. Descamps wordt niet in de steek gelaten wanneer hij in financiële moeilijkheden geraakt. De burgemeester verklaart zich bereid het hotel van grote standing zelf te bouwen. Hiervoor gaat de gemeente een goedkope lening van 830 miljoen fr. aan bij de staat. Zo wordt dit partikulier initiatief zonder enige sociale draagwijdte door de socialistische burgemeester met staatsgeld gered. Maar daarmee is de kous niet af.

Twee maanden later geeft de socialistische burgemeester het hotel van grote standing in erfpacht aan de Zwitserse promotor L. Lévy. De huurvoorwaarden die de gemeente stelt, zijn zeer gunstig voor de Zwitser: zo valt b.v. de erfpacht na dertig jaar op 1000 fr. De klap op de vuurpijl komt wanneer de gemeente een nieuwe tegemoetkoming doet: de Zwitserse financier krijgt de grond te koop voor 117 miljoen, terwijl de erfpacht wordt beperkt tot het hotel alleen. De oppositie reageert heftig: „Hoe kan de gemeente voor 117 miljoen een terrein verkopen dat haar zes jaar voordien 146 miljoen heeft gekost? Zo speelt ze de differentiële meerwaarde van die grond kwijt, alhoewel het Rogierplein één van de drukste knooppunten is van de agglomeratie! Verliest de gemeente aldus niet het beheer van de grond? Wordt aldus een politiek van grondbeleid niet onmogelijk, wat de socialistische partij steeds heeft voorgestaan?” Maar het schepenkollege is doof aan dit oor.

Ondertussen heeft L. Lévy al de kans gezien een flinke winst te maken met het onderverhuren van het hotel van grote standing aan de Amerikaanse *Sheraton-hotelketen*. Deze hotelketen is een filiaal van de multinationale onderneming *International Telephon and Telegraph* (I.T.T.), welbekend om haar Chileense intriges.

De onderhandelingen met de Zwitserse financier gaan onverpoosd verder. Er worden nieuwe huurvoorwaarden opgesteld die zo vernuftig en spitsvondig zijn, dat raadslid Dradin (PSC) verklaart: „Met de beste wil ter wereld, ik kan niet meer volgen!”

Op 8 december 1971 wordt de meiboomplanting in het Manhattan Center gevierd. De kinderen van de Noordwijk worden bij deze gelegenheid uitgenodigd om een geschenk van het Kerstmannetje

van het Manhattan Center in ontvangst te nemen. Maar komt daar niet, tot grote ontzetting van de Ten Noodse policewomen, een Sinterklaas uit de Noordwijk een vlugschrift uitdelen: „Dank U voor het speelgoed, maar wij zouden liever een huis hebben om in te wonen en parken om in te spelen.” De aanwezigheid van de kontesterende Sint gooit roet in het eten van de feestvierende politici, die stoere politiejongens laten aanrukken. Maar de Sint is al verdwenen. Blijven over de vooraanstaande socialisten Cools, Leburton, Cudell, Machtens en Vermeylen (BSP), om de verwezenlijking van de PLP-voorzitter toe te juichen.

Deze verwezenlijking wordt in de brochure van het Manhattan Center beschreven als „het verrukkelijke leven in het Manhattan, het leven van het jaar 2000, het leven dat zich op het ritme van de wereld laat leven”. Op de afbeelding ziet men een weelderig aangelegde lusttuin op de sokkel van het Manhattan Center. Minister van Nationale Opvoeding Vermeylen kreeg de eer een jury voor te zitten om het beste ontwerp voor deze tuin te bekronen. Maar de bekroonde ontwerper zag zich gedwongen de sokkel met mozaïek en boompjes in kunststof te verfraaien, terwille van de bezoedelde lucht, het tekort aan zon en de geringe draagkracht van de sokkel: levend groen zou er wegwijnen!

De bewoners betalen het gelag

Ook nog andere prominenten zingen de lof van het Manhattan Center. Minister van Economische Zaken Simonet (PSB) stelt zelfs het Manhattan Center tot voorbeeld van hoe de Brusselse hotels zich zouden moeten aanpassen aan de internationale zakenwereld. De vakbond van de Brusselse hotelhouders is het hiermee hoegenaamd niet eens: „Is Brussel dan afgeschreven voor toeristen of eenvoudige bezoekers? En waarom moeten de kleine hotelhouders hun modernisering zelf bekostigen, terwijl de internationale hotelketens telkens de staatssteun wegdragen?”

Burgemeester Cudell wordt eveneens op de korrel genomen. Hij heeft in de pers laten verschijnen dat de Ten Noodse hotels verouderd zijn. De hotelhouders laten zich dit niet gezeggen en nodigen de pers uit om een kijkje te komen nemen in hun hotel. Deze spreekt de burgemeester vierkant tegen: achter de oude gevels hebben de hotelhouders een ernstige inspanning geleverd om hun zaak te moderniseren. Maar zij verliezen dagelijks klanten door het lawaai en het vuil van de werken aan het Rogierplein! Burgemeester Cudell poogt zich te verantwoorden: „Ik bedoelde alleen dat de reeds afgebroken hotels verouderd waren. De pers zal een redaktiefout hebben begaan!” Om zijn goede wil te tonen, nodigt hij de hotelhouders uit hun hotel met gemeentehulp te moderniseren, voor zover dit althans met het BPA strookt. Maar dit voorziet alleen de afbraak...

Hetzelfde probleem rijst ook op voor handelaars en eigenaars. Zij weigeren hun zaak te moderniseren, omdat daar toch geen rekening mee wordt gehouden bij de onteigening. Maar aangezien die

nog lang op zich kan laten wachten, geraakt hun handelszaak of huis snel vervallen.

Op 10 mei 1972 leggen de wijkwerkers met het A.R.A.U. een plan voor om de bestaande woningen te behouden en te verbeteren en de invalswegen op te heffen. De burgemeester is niet ongevoelig voor kritiek op het Manhattanplan, dat hij in 1966 nochtans „onaanvechtbaar” noemde. De sokkels moeten volgens hem niet rond alle buildings worden gebouwd, „gezien de kwalijke ervaringen die men ermee heeft opgedaan in het buitenland”. Ook verklaart hij zich tegenstander van stadsautowegen in de Noordwijk, die hij liever wil omdopen tot „brede lanen met aanplantingen”. Het A.R.A.U. merkt echter op dat met die naamverandering het probleem niet wordt opgelost. Integendeel, ook deze lanen veronderstellen een aansluiting op de grote autowegen. Doch de burgemeester wil niet van een herziening horen. Hij verklaart alleen een gedeeltelijke herziening te willen aanvragen om het aantal woningen in het BPA met meer dan duizend te kunnen vermeerderen.

De kruisweg van het Continental Center

Deze gedeeltelijke herziening is een handige zet van de burgemeester! In feite is zij niet op de eerste plaats bedoeld voor de bouw van meer woningen, waarvan tot op heden nog geen spoor is aan te treffen. Maar zij werd dringend aangevraagd door de vastgoedmaatschappij *Société Immobilière et de Lotissement*, afgekort LOTIMO. Deze vennootschap wenst het rendabele *Internationaal Rogiercentrum* uit te breiden tot een huizenblok links vóór het Noordstation, onder de benaming *Continental Center*. In het BPA van 17 februari 1967 is op dit huizenblok een gebouw voorzien waarvan de voorgeschreven ruimte en het volume volgens LOTIMO te klein zijn. Daarom wil zij een herziening van het BPA. Zij is zelfs zozeer op deze herziening gesteld, dat zij bereid is alle gelden voor onteigening en afbraak aan de gemeente voor te schieten. Ook voor Sint-Joost komt de aanvraag van LOTIMO gelegen. Sinds het Manhattan Center is er geen schot meer gekomen in de uitvoering van het Manhattanplan. De gemeente wil dan ook zonder meer een herziening van het plan aanvragen, ook al brengt die herziening LOTIMO 18.000 m² extra vloeroppervlakte op, wat op een maximale meeropbrengst van 50 miljoen neerkomt.

Sinds de wet van 26 juli 1971 moet de agglomeratieraad advies uitbrengen over herzieningen van vroegere aanlegplannen. Hier waait een nieuwe wind. Schepen van Ruimtelijke Ordening Moureaux (Parti Libéral Démocrate et Pluraliste) wil gedaan maken met „het verknoeien van de stad door technokratische en geheime beslissingen, die bepaalde promotoren abnormale voordelen in de hand spelen”. Hij wil de strijd aanbinden „tegen het nabootsen van de Amerikaanse stedenbouw, waardoor de architecturale en historische rijkdom van de Europese steden verloren gaat”. Het Manhattanplan noemt hij het voorbeeld bij uitstek hoe het niet moet. Om nieuwe Manhattans te vermijden wil hij de bevolking (studiegroepen, wijkcomitees)

betrekken bij de beslissingen. Vandaar b.v. zijn uitnodiging tot de wijkwerkers om aan de tentoonstelling over de stedenbouw in de Brusselse agglomeratie van november 1974 af deel te nemen.

Het is dan ook niet te verwonderen dat de agglomeratieraad een ongunstig advies uitbrengt over de aangevraagde herziening. LOTIMO is evenwel dadelijk bereid 20 miljoen in de gemeentekas van Sint-Joost te storten als vergoeding voor de extrawinst die uit de herziening zou voortvloeien. Maar schepen Moureaux houdt het been stijf. Hij vindt 20 miljoen een veel te laag bedrag en vindt het onaanvaardbaar dat de sokkel rond het Continental Center amper vijf meter breed is. Van groenaanleg kan in zo'n geval geen sprake zijn en de bezettingsdichtheid van het Continental Center brengt de geplande woningcomplexen errond in het gedrang.

Het tweede ongunstig advies dat schepen Moureaux wil uitbrengen, lokt hevig protest uit op de oppositiebanken. De socialisten betwisten de schepen het recht „zich tot censor van het grondbeleid van de gemeenten op te werpen”. De kristendemokraten van hun kant breken een lans voor fairplay tegenover de promotoren. Fairplay of wat schepen Moureaux bestempelt als „verblindende, nalatigheid en stilzwijgende toestemming van de overheid”? Twee maanden later dient Sint-Joost opnieuw een aanvraag in, die nogmaals een negatief advies krijgt, omdat zij geen rekening houdt met de opmerkingen van de schepen. De gemeente slaagt er niettemin in door G. Cudell, die intussen tot minister van Brusselse Aangelegenheden is bevorderd, de herziening te laten goedkeuren en aldus het negatief advies te omzeilen.

Reden te over voor de nieuwbakken minister om de goedkeuring met een zuurkoolparty te vieren. Hij spreekt er zijn voldoening over uit dat „de kruisweg van het Continental Center een einde heeft genomen”. Terwijl zuurkool en champagne de magen van de feestelingen vullen, staan echter de bulldozers klaar om de laatste woningen van het huizenblok, waarop het Continental Center moet verrijzen, tot puin te herleiden. Waarmee voor het gezin B. een nieuwe statie in hun kruisweg begint.

De kalvarie van een uitgezet gezin

In het nummer 17 van de Koolbrandersstraat woont het Marokkaans gezin B. Reeds in 1971, wanneer de eerste geruchten over de afbraak van hun huizenblok worden gehoord, zijn de ouders op zoek naar een andere woning. De gemeente belooft hun een lijst van lege appartementen ter beschikking te stellen, die naderhand slechts één adres blijkt te bevatten: een vervallen appartement op de vierde verdieping, wat de ouders met hun vijf kleine kinderen niet kunnen aannemen. In november 1972 horen zij, in een drankgelegenheid van de wijk, burgemeester Cudell een speech afsteken die eindigt met de vaak gehoorde uitspraak: „In Sint-Joost heb ik alle inwoners opnieuw gehuisvest.” De ouders B. spitsen de oren en vragen door bemiddeling van de wijkwerkers aan de burgemeester of hij dan ook niet in hun geval voor een woning kan zorgen. Intussen is de burge-

meester minister geworden, te gewichtig om zich nog met het probleem van het gezin B. in te laten.

Midden 1973 doet de heer B. een oproep tot burgemeester Mardulyn, die hem verwijst naar LOTIMO. De andere huurders van nummer 17 zijn onderwijl al verhuisd en laten hun appartementen aan het vocht en de muizen over. Wanneer LOTIMO niets van zich laat horen schrijft het gezin B. met vier andere gezinnen een gezamenlijke brief naar minister Cudell, die nu verantwoordelijk is voor de huisvesting van de hele agglomeratie. Maar de minister geeft geen teken van leven. LOTIMO komt weliswaar een vervangingswoning voorstellen, die echter door en door vochtig is en door een ander aanlegplan wordt bedreigd. De wijkwerkers geven het gezin B. de raad te weigeren. Eind februari beginnen de bulldozers de huizen af te breken rond de woning van het gezin B., dat op de rand van de overspanning raakt.

Ten einde raad wenden de wijkwerkers zich tot schepen Moureaux. Deze had kort tevoren positief geantwoord op de oproep van de Schaarbeekse burgemeester Nols om zijn uitgezette bewoners ter hulp te komen en had daarom een optie genomen op een aantal oude huizen in de Hoeve- en Liedekerkestraat te Sint-Joost. De eigenlijke aankoop zou pas kunnen plaatshebben als minister van Binnenlandse Zaken Close (PSC) er zijn goedkeuring zou aan hechten. Want in de wet is niet duidelijk aangegeven of de agglomeratieraad deze bevoegdheid heeft. De minister antwoordt echter niet, wat de schepen als een stilzwijgende goedkeuring opvat.

Wanneer de wijkwerkers hem in februari de situatie van het gezin B. uitleggen, is hij meteen bereid de handen uit de mouwen te steken. Hij sluit een kontrakt met Anawim voor een bedrag van twee miljoen om de huizen in de Hoeve- en Liedekerkestraat te herstellen. Dit kontrakt is een juridisch waagstuk, want de schepen bezit deze huizen nog niet. Ook financieel is het een gok: de minister van Binnenlandse Zaken had de post huisvesting op de begroting van de agglomeratieraad tot een half miljoen beperkt. Daarom komen de schepen en Anawim overeen in de eerste fase slechts één appartement (voor het gezin B.) op te knappen.

Schepen Moureaux heeft echter buiten de waard gerekend. Het bericht dat de agglomeratieraad een uitgezet gezin uit de Ten Noodse Noordwijk opnieuw heeft gehuisvest, zet kwaad bloed bij minister Cudell. Want bewijst dit niet dat hij de problemen van zijn gemeente niet zelf kan oplossen? Daarom delft de minister een dossier op van de *Ten Noodse bouwvereniging voor goedkope woningen*, waarvan hij voorzitter is. Dit dossier voorzag de aankoop en afbraak van de huizen in kwestie van de Hoeve- en Liedekerkestraat, met het doel bejaardenflats te bouwen. Er is evenwel een onbewoonbaarheidsverklaring nodig om dit met staatssteun te kunnen doen. Zij werd echter niet op tijd bekomen en om deze reden had de Ten Noodse bouwvereniging van dit plan afgezien.

Ditmaal verklaart minister Cudell de huizen van de Hoeve- en Liedekerkestraat in een rekordtijd onbewoonbaar. De bouwvereniging richt zich vervolgens tot de eigenaar, die niet voor een moeilijke keuze staat. Wat is hij met de agglomeratieraad als koper, die

niet eens weet of hij mag kopen? De minister van Binnenlandse Zaken zou hierover pas op 28 juni 1974 bescheid geven. Zijn uitspraak luidt: „De huisvesting behoort niet tot de bevoegdheid van de agglomeratieraad.” Intussen zijn de huizen in kwestie al lang verkocht aan de Ten Noodse bouwvereniging en klaar om afgebroken te worden!

Alleen de burgemeester mag aan politiek doen

In een perscommuniqué betreurt schepen Moureaux deze bevoegdheidsbetwisting, waarvan een gezin het slachtoffer is. Hij kondigt aan dat hij het gezin ter plaatse over de nieuwe stand van zaken zal inlichten. G. Cudell, die zijn verkiezingscampagne had gevoerd onder het motto „Geen enkele politicus heeft in één jaar zoveel gedaan voor Brussel”, leest deze persmededeling. De morgen vóór de komst van schepen Moureaux brengt hij, opnieuw in zijn hoedanigheid van burgemeester, een bezoek aan het gezin B. en laat de vervallen verdiepingen van het huis fotograferen. Aan het gezin B. belooft hij een gezonde en goedkope volkswoning. 's Avonds is schepen Moureaux aan de beurt. Als hij hoort dat de burgemeester foto's in de pers zal laten verschijnen, laat hij ook zijn fotografen aanrukken om foto's te nemen van het herstelde appartement.

Terwijl beide politici elkaar met foto's te lijf gaan, beseffen de wijkwerkers dat zij weer op hun vertrekpunt staan: hoeveel beloften heeft het gezin B. al niet van de gemeente Sint-Joost gekregen? Zeker, de agglomeratieraad heeft zich misschien overmoedig getoond daar een initiatief te nemen waarover de wet vaag bleef. Maar het was, hoe dan ook, een moedig initiatief dat de Noordwijkbevolking ten goede zou komen! De wijkwerkers publiceren dan ook een perscommuniqué waarin zij aanstippen dat burgemeester Cudell in de voorbije jaren niet in staat is gebleken het gezin B. opnieuw behoorlijk te huisvesten en dat zij het dan ook betreuren dat het initiatief van de agglomeratieraad wordt gekelderd.

Dit perscommuniqué lokt een woede-uitbarsting uit bij de burgemeester die er nochtans prat op gaat zijn politiek te voeren in overleg met de wijkcomitees: „Met welk recht doet u aan politiek? Ik, die steeds mijn inwoners opnieuw heb gehuisvest, zal het lot van het gezin B. persoonlijk ter harte nemen.” Maar de drie aanbiedingen die de ouders B. achtereenvolgens krijgen, zijn stuk voor stuk vervallen, ongezonde of te dure woningen. Toch werden zij als vervangingswoning door de gemeenteoverheid gegeven aan gastarbeidersgezinnen, onder meer uit de Noordwijk!

Eind september begeeft de zoldering van het oude huis in de Liedekerkestraat waarin het gezin B. nog steeds woont. Als de wijkwerkers G. Cudell op het onhoudbare van de situatie wijzen, breekt hij het contact af: „Met welk recht bemoeien de wijkwerkers zich wel met het gezin B.?” De burgemeester blijkt er echter niets beters op te vinden dan het gezin naar de Lakense Haard van de stad Brussel door te sturen. Kort voordien had hij trouwens een lijst van uitgezette inwoners bij schepen De Rons aanbevolen. Voor de

Brusselse schepen, die nochtans al een aantal Schaarbeekse en Ten Noodse inwoners had opgenomen, loopt dit de spuigaten uit : „Waarom bouwt de socialistische burgemeester zelf geen vervangingswoningen?” Zo is de burgemeester verplicht zijn eigen verantwoordelijkheid op te nemen voor zijn inwoners. Hij geeft het gezin B. dan ook uiteindelijk, begin oktober 1974, in zijn eigen gemeente een behoorlijke volkswoning tegen een redelijke huurprijs.

Voor de wijkwerkers is dit een klein, maar belangrijk winstpunt. Doch wanneer een actiegroep uit de Schaarbeekse Noordwijk eind oktober 1974 een gezamenlijke wederhuisvesting in de Lakense Haard vraagt voor 12 gezinnen uit de Gazometerstraat, stelt de burgemeester weer vervangingswoningen voor in een oude, vervallen wijk van Sint-Joost. Vraag is of deze gastarbeidersgezinnen daar genoeg mee zullen nemen. Het succes dat het gezin B. heeft behaald, zou wel eens aanstekelijk kunnen werken.

IV. DE SCHAARBEEKSE NOORDWIJK

Sinds de tweede wereldoorlog wordt over de vernieuwing van de Schaarbeekse Noordwijk gesproken. Het Manhattanplan vindt echter geen promotors in Schaarbeek, tot C.D.P. er 3 W.T.C.-gebouwen wil vestigen. Van 1971 af moeten de eigenaars en huurders de wijk in drie schijven verlaten. De eerste schijf verloopt van januari tot september 1971 en wordt gekenmerkt door enkele pijnlijke episodes. De tweede schijf gaat van oktober 1972 tot maart 1973. In deze periode wordt het tegenplan van het A.R.A.U. voorgesteld en poogt de agglomeratieraad de drie gemeenten tot een andere politiek te bewegen. Ook tijdens de derde schijf van november 1973 af blijft de burgemeester het Noordwijkprobleem ontkennen, alhoewel de inwoners zich massaal in de Lakense Haard inschrijven. Eind 1974 moeten de eerste inwoners van de derde schijf de wijk verlaten hebben.

1. Het voorspel (1947-1970)

Een gevaarlijke operatie

Op de vernieuwing van deze wijk werd sinds 1947 aangedrongen, nadat de oorlogsbombardementen er kale plekken hadden nagelaten. De wijk wordt een tweede maal gehavend in 1952 door de verplaatsing van het Noordstation van het Rogierplein naar Schaarbeek. De liberaal-katolieke coalitie steekt dan ook niet onder stoelen of banken waarom zij een vernieuwingsplan wil: „Schaarbeek biedt een lelijke aanblik voor de reizigers die uit één van Brussels drukste stations komen.” Schepen van Openbare Werken Jodogne (PLP) spreekt zelfs van een „etterbuil die zo vlug mogelijk uit de stad moeten worden weggesneden”.

In 1965 komt de heer Henicq van het ministerie van Openbare Werken met een eerste vernieuwingsplan voor de dag. Alleen de socialisten maken bedenkingen. Zij stellen voor dat de Schaarbeekse bouwvereniging voor volkshuisvesting *De Schaarbeekse Haard* vervangingswoningen zou optrekken op de braakliggende Noordwijkgronden bij de Thomaslaan. Eerste-schepen Verbist (CVP) wijst dit

voorstel van de hand : „De gemeente beschikt niet over de mogelijkheden om heel de Noordwijkbevolking van Schaarbeek opnieuw te huisvesten.” Dit kan volgens de katolieke schepenen des te minder in overweging worden genomen, omdat er toch vooral vreemdelingen wonen!

Wanneer de stad Brussel een grootser plan van de groep *Strukturen* voorlegt, moet het Henicqplan wijken. Of dit nieuwe plan stedebouwkundig beter is, komt niet ter sprake. Het grote argument om dit nieuwe plan maar dadelijk aan te nemen, is „dat er al promotoren van ongeduld trappelen om hun kapitaal in de braakliggende gronden te investeren”. Weer zijn het de socialisten die kritiek uitbrengen. Zij eisen niet alleen vervangingswoningen, maar staan ook op een redelijke termijn voor de verwezenlijking van het plan. Het schepenenkollege vindt de eerste eis opgeschroefd : „Het zal wel zo'n vaart niet lopen.” Een redelijke termijn kan al evenmin worden vooropgesteld. Het wegsnijden van de etterbuil zou dus een gevaarlijke operatie kunnen worden! Toch keuren ook de socialisten het BPA goed. Op het openbaar onderzoek, geruisloos in de vakantie ingesteld, komen 30 bezwaren binnen. De schepenen van Openbare Werken wil er echter geen aandacht aan besteden, aangezien „inzake stedeboouw het partikulier belang voor het algemeen nut moet wijken”.

Dadelijk na de definitieve goedkeuring koopt de gemeente negen vervallen woningen van de *Schaarbeekse huurderskoöperatieve* op. Deze is de tweede bouwvereniging voor volkshuisvesting die de gemeente „rijk” is. Deze term is niet zonder ironie : om de beheerders 1,6 miljoen fr. presentiegeld per jaar uit te betalen, heeft de huurderskoöperatieve geld te over. Maar haar woningpatrimonium laat zij verkrotten! De negen huizen die de gemeente opkoopt, zijn bijna de enige krotwoningen van de Schaarbeekse Noordwijk vóór 1967. Met haar 26 huizen zal zij echter vlug de verkrotting van de hele Schaarbeekse Noordwijk aan de gang brengen!

Een voordelig spiegeleffekt

Na de uitbundige verklaringen van 1966 kon men zich aan een stormloop van promotoren verwachten. Maar met het verschijnen van het K.B. van 17 februari 1967, is er geen taal of teken van bouwlustige promotoren meer te bespeuren. Het enige wat de gemeenteraad besluit, is het aankoopkomitee van het ministerie van Financiën te belasten met de onteigening van de huizen naarmate er promotoren komen opdagen. Het ritme van de onteigeningen zal dus door hun „welwillendheid” worden bepaald.

Het eerste welwillende initiatief komt van P. Vanden Boeynants, die bij de Schaarbeekse schepenen pleit voor de bouw van drie W.T.C.-torens op het Schaarbeekse grondgebied. Dit voorstel valt niet in goede aarde bij het Schaarbeekse schepenenkollege, waar nochtans dezelfde partijen aan het bewind zijn als in Brussel.

Raadslid Nols (PLP) vindt het hele W.T.C.-projekt „één grote bluf”. Hij waarschuwt ervoor dat de huurvoorwaarden die de gemeente

aan de vennootschap C.D.P. zou toestaan, de gemeentekas in de grond zullen boren: in 30 jaar tijd zou de gemeente 750 miljoen moeten uitgeven, terwijl ze amper 196 miljoen zou ontvangen.

Burgemeester Williot (PLP) vindt de kritieken van R. Nols niet uit de lucht gegrepen. Ook hij acht de huurvoorwaarden die de vennootschap C.D.P. van de stad Brussel heeft bekomen, louter „symboolisch”: de Noordwijkgronden zijn immers veel meer waard.

Niettemin slaagt de burgemeester erin de gemeenteraad een lening te doen goedkeuren om een eerste reeks huizen te onteigenen. Naderhand blijken 150 miljoen daarvan voor de onteigening van de W.T.C.-grond te zijn bestemd en ondanks het hevig verzet van raadslid Nols en de socialistische oppositie, wordt met de vennootschap C.D.P. een kontrakt gesloten voor de bouw van drie W.T.C.-torens. De liberaal-katolieke meerderheid is de onderneming van C. De Pauw zelfs zozeer genegen, dat ze een herziening van het BPA aanvraagt om de Schaarbeekse W.T.C.-torens „op de Brusselse W.T.C.-torens af te stemmen”. Zo zou een spiegeleffect ontstaan tussen de W.T.C.-torens van beide gemeenten. Een spiegeleffect dat de vennootschap C.D.P. evenwel 12.000 m² extra vloeroppervlakte zou opbrengen, of een meeropbrengst van een slordige 30 miljoen. Als voorwaarde voor het nakomen van het kontrakt stelt C. De Pauw echter dat de herziening tegen 15 oktober 1971 wordt verkregen.

Een slooppartij van 2 miljard

In 1970 komen de W.T.C.-kringen met een nieuw voorstel voor de dag. De ondervoorzitter van het W.T.C., A. Vernieuwe, vindt het Noordstation achterhaald, vooral „omdat het met de architectuur van het W.T.C. vloekt”. Hij stelt daarom voor het Noordstation te verbouwen en het voorplein ervan uit te breiden tot aan de W.T.C.-torens. Ondertussen is een plan ontworpen voor een 1 km lange viadukt dwars over het Noordstation, zodat de Manhattanwijk rechtstreeks wordt verbonden met de autoweg op Zaventem. Het ministerie van Verkeerswezen wil ook zijn duit in het zakje doen. Er wordt een ontwerp gemaakt om het Noordstation tot een reusachtig communicatiecentrum te verbouwen, waar parkings, metro, tram, bus, trein en de air terminal van de SABENA zouden samenkomen. Dit plan stuit op hevig verzet. Het A.R.A.U. vindt dit ontwerp architecturaal „opgeblazen”. Sekretaris-generaal Vrebos van het ministerie van Verkeerswezen waarschuwt ervoor dat de afbraak van een station, dat nog maar 20 jaar oud is, en de bouw van een communicatiecentrum met een veel te laag rendement op een verspilling van 2 miljard zouden neerkomen. Ook de Schaarbeekse inwoners aan de overkant van het Noordstation, „die niet hetzelfde lot willen ondergaan als de Noordwijkbevolking”, zijn tegen het plan gekant. Een tijdlang pogen minister Anseele (BSP) en staatssecretaris Daems (PVV) de schijn op te houden alsof nog geen enkele beslissing is genomen. Maar wanneer in 1974 de metrowerken vóór het Noordstation beginnen, blijkt dat men ondertussen de eerste fase van het gewijzigd plan van het communicatiecentrum realiseert!

Een verkiezingsrekord

In februari 1969 stellen de Schaarbeekse gastarbeiders onder impuls van de toekomstige voorzitter van het plaatselijk aktiekomitee, A. Martens een verzoekschrift op. Hierin vragen zij de gemeenteraad, begrip op te brengen voor de huisvestingsmoeilijkheden waarmee zij dagelijks worden gekonfronteerd. Zij doen een aantal konkrete voorstellen voor het oplossen van hun problemen, die door de komende onteigeningen wel eens uitzichtloos zouden kunnen worden. Het is echter aan dovemans deur geklopt. De enigen die iets te horen krijgen, zijn de bejaarden. Kort vóór de gemeenteraadsverkiezingen belooft schepen Verbist hun 175 bejaardenflats in de wijk te bouwen met een huurprijs van 750 fr. per maand. Een rekordtempo dat eerder op een verkiezingsrekord gelijk! Inderdaad, de beloofde appartementen zullen zoveel waard blijken te zijn als zijn verkiezingsbeloften.

2. Eerste schijf : januari-september 1971

De kansen van de jonge coalitie

Met spanning wordt dan ook uitgekeken naar het nieuw beleid van de francofoon-socialistische ploeg, aangevoerd door het vroegere liberale raadslid Nols. De inwoners van de Noordwijk vestigen vooral hun hoop op burgemeester Nols en schepen Noeth (PSB), die hun sporen hadden verdiend in de vorige gemeenteraad. Maar des te groter is de ontgoocheling als de nieuwe ploeg enkele maanden later een opzeggingsbericht betekent aan de bewoners van een tachtigtal huizen : het is duidelijk dat het nieuwe gemeentebestuur het Manhattanplan wil uitvoeren! De meeste van deze huizen zijn overbevolkt. In totaal worden 800 inwoners getroffen. Het RTT-gebouw krijgt respijt tot het nieuwe gebouw in Evere, dat kontraktueel door de firma Equimo van oud-minister Dubois (PSB) voor 523 miljoen moet worden opgetrokken, klaar zou zijn. Daar zou nog een „supplement” bijkomen van... 527 miljoen.

De sociale dienst van de gemeente Schaarbeek ziet de uitgezette inwoners van de Noordwijk niet graag komen. Hij wil ze hoogstens een premie geven om te verhuizen. Voor de private sociale dienst begint weer een drukke tijd van huisbezoeken, enquêtes, vergaderingen per taalgroep om te eindigen met wijkvergaderingen. Een gezamenlijke wil ontstaat bij de uitgezette inwoners om van de overheid een oplossing af te dwingen.

Een eerste uiting hiervan is het onderhoud dat via raadslid Daubresse (FDF) met schepen van Openbare Werken Weustenraad (PSB) wordt belegd. De wijkwerkers leggen hem de resultaten voor van een huis-aan-huis enquête bij de uitgezette inwoners : 2/3 onder hen zijn vreemdelingen, slechts 15% van de huizen is ongezond, 63% van de huurders betaalt minder dan 1000 fr. Resultaten die de besluiten van de Lemerclinier-enquête van 1967-68 bekrachtigen. Op grond van hun enquête wijzen de wijkwerkers op de netelige

situatie die door de uitzettingen voor de inwoners wordt geschapen. Er worden ook een aantal voorstellen gedaan, waarvan schepen Weustenraad slechts één aanneemt: hij wil de opzeggingstermijn verlengen. Verder schuift hij de verantwoordelijkheid voor de uitzettingen van zich af op de vorige coalitie. Toch belooft hij „alles in het werk te stellen om de problemen op te lossen”.

Maar noch deze bijeenkomst, noch deze plechtige verklaring van de schepen zou veel aarde aan de dijk brengen. Schepen Weustenraad laat verder de huizen, die hij nochtans te goed vindt om ze onbewoonbaar te verklaren, afbreken. Zo worden de inwoners van de wettelijke toelagen beroofd.

Schepen van Sociale Werken Noeth (PSB) wil zich evenmin met de wederhuisvestingsproblemen van de Noordwijk inlaten. Eigenlijk bekommert niemand zich om het lot van de uitgezette inwoners. Het Marokkaans gezin G. (7 kinderen) b.v. heeft na twee maanden vergeefs zoeken nog steeds geen huis gevonden. Op de opzeggingsdatum wenden de ouders zich vertwijfeld tot de gemeenteoverheid. Ze worden er van Pontius naar Pilatus gestuurd. In een open brief, waarin het onthaal van de heer G. in het Schaarbeeks gemeentehuis wordt beschreven, vragen de wijkwerkers of de burgemeester dan zelf geen oplossing te bieden heeft. Raadslid Daubresse (FDF) betreurt de ruchtbaarheid die aan dit „spijtig voorval” wordt gegeven: „Waarom de jonge coalitie geen kansen geven?” Maar hij is pijnlijk verrast als hij ontdekt dat de burgemeester niets voor het gezin G. wil doen. Het zullen tenslotte de wijkwerkers zijn die een ander huis vinden in Sint-Joost, waar het gezin G. later opnieuw zal worden uitgezet.

Volkomen bereid tot vriendelijke samenwerking

Vele andere gezinnen verkeren in dezelfde situatie. Op een wijkvergadering wordt na heel wat gekibbel (de politieke tegenstellingen van het thuisland blijven ook hier doorspelen!) een verzoekschrift opgesteld. Hierin vragen de inwoners van de wijk niemand meer uit te zetten vóór vervangingswoningen klaar zijn en ondertussen alle woningen ongezond te verklaren. Zo kunnen zij de wettelijke toelagen krijgen voor het geval zij op eigen krachten een gezonde vervangingswoning vinden. De burgemeester staat niet afkerig tegenover beide eisen. Hij stelt voor een contactkommissie op te richten om concrete oplossingen te zoeken. Zelf wil hij eerst twee dagen het verzoekschrift bestuderen.

De inwoners krijgen weer hoop als ze zien dat hun gemeenschappelijke actie vruchten afwerpt. Maar hun hoop zal vlug verzwinden. Van een contactkommissie is geen sprake meer en aan de twee dagen bedenktijd komt geen einde. Als enige mogelijkheid blijft over via de openbare opinie druk uit te oefenen op de burgemeester. De perskonferentie die de wijkwerkers aan de situatie van de uitgezette inwoners wijden, vindt zo'n grote weerklank dat de FDF-voorzitter Peeters, zich gedwongen ziet te bemiddelen. Hij belooft op zijn beurt een beperkt comité op te richten met de inwoners en de

burgemeester „die volkomen bereid is tot vriendelijke samenwerking”.

Van dit komitee zou niets in huis komen. En van de vriendelijke samenwerking? Mevrouw D. vraagt tot driemaal toe aan de diensten van schepen Weustenraad om haar huis onbewoonbaar te verklaren, want ze heeft een gezonde woning gevonden. Tenslotte wordt zij afgesnauwd „dat zij haar huis maar moet laten herstellen”. Maar als zij opmerkt dat haar huis aan de huurderskoöperatieve toebehoort, waarvan de burgemeester afgevaardigde-beheerder is en schepen Weustenraad voorzitter, krijgt zij te horen „dat het haar vrij staat te verhuizen als zij niet tevreden is”. Verontwaardigd wendt zij zich tot de dienst van de burgemeester, die haar doorstuurt naar de dienst van sociale werken. Daar wordt zij afgescheept met een verhuispremie. Van samenwerking is er al evenmin sprake bij de KOO, waar „geen traditie bestaat” hulp te verlenen aan uitgezette inwoners. En vriendelijk is al evenmin schepen van Regie Van Brussel (PSB), die de huur van de onteigende huizen laat ophalen door gemeenteamttenaren, geëskorteerd door twee politieagenten. Zijn de inwoners die niet vlug vertrekken dan verdachten geworden?

Dit alles schept groot onbehagen bij de uitgezette inwoners die er de burgemeester wensen over te spreken op 16 juni 1971. De burgemeester doet een massa beloften. Hij zal onbewoonbaarheidsbesluiten treffen, een informatiecampagne bij de eigenaars van lege appartementen op touw zetten, een vergadering met de KOO en de wijkwerkers beleggen. Maar de burgemeester schijnt al deze beloften na de vergadering vergeten te zijn. Het enige dat zal beklijven, is voortaan geen politie meer te zenden om de huur te innen. Ook de vergadering met de KOO zal de uitgezette inwoners niet vooruit helpen. Integendeel, de Schaarbeekse vooraanstaanden willen de wijkwerkers het eens kort en bondig duidelijk maken: „De uitzettingen moeten doorgaan, omdat het gemeentebestuur aan het kontrakt van de vorige meerderheid is gebonden. De meeste uitgezette inwoners hebben echter al een woning gevonden. Er bestaat dus geen probleem! Meer zelfs, de wijkwerkers zouden dankbaar moeten zijn voor de verhuispremie, waartoe de gemeente niet eens verplicht is.”

De wijkwerkers protesteren: als de overheid de mensen uit hun huis zet, dan hebben de inwoners het recht van diezelfde overheid een vervangingswoning te eisen! Maar dit is olie op het vuur. Een spervuur van hatelijkheden tegen de vreemdelingen breekt los: „Waarom zouden wij de gastarbeiders opnieuw moeten huisvesten? Ze hebben ongelijk dat ze naar hier komen. Door hun grote kinderlast beschadigen ze onze huizen. Hoevelen zijn betrouwbaar? Ze halen onze R.M.Z.-kas leeg. Enz...” Kortom, jeremiades die al in 1969 hadden kunnen voorkomen worden, indien de Schaarbeekse overheid op het verzoekschrift van de gastarbeiders uit de Noordwijk was ingegaan!

Op 3 september 1971, wanneer bijna alle inwoners zonder toelagen de eerste schijf van de uitzettingen hebben ondergaan, treft de burgemeester een algemene onbewoonbaarheidsverklaring. Half oktober komt de gemeente de huizen sluiten, zelfs deze waarvan de opzeggingstermijn nog niet is verstreken. In één van die huizen woont de gepensioneerde Algerijnse mijnwerker D. met zijn vrouw en zijn vijf kinderen. Na maandenlang vruchteloos zoeken wendt hij zich tot de gemeente. Alhoewel hij al vijf jaar ingeschreven is voor een volkswoning in de Schaarbeekse Haard, kan de gemeente niets voor hem doen. De burgemeester wil hem weliswaar in de Gaucheretstraat 22 verder laten wonen tot begin november.

Toch zijn op 26 oktober arbeiders van de afbraakfirma Froidecoeur (nomen est omen!) reeds bezig het huis van het gezin D. dicht te spijkeren. Binnen ligt een ziek kind te bed. De ouders D. raken in paniek en roepen de hulp in van hun konsulaat dat — uniek feit in de Noordwijkgeschiedenis — met goed gevolg tussenkomt. De heer D. zoekt onverpoosd verder.

Op vrijdag 19 november hoort hij van de werklui dat ze maandag met de afbraak beginnen. Op het gemeentehuis is de burgemeester onbereikbaar. De wijkwerkers krijgen van een ambtenaar van schepen Weustenraad te horen dat de heer D. al twee aanbiedingen heeft afgewezen en dat ze daarom het huis zullen afbreken zodra de kinderen naar school zijn. Die twee aanbiedingen waren voor de heer D. evenwel onaanvaardbaar: de eerste woning bevatte twee kamertjes, de tweede een ongezond en vochtig achterhuis van de huurderskoöperatieve. Hetzelfde weekend bellen de wijkwerkers 30 eigenaars op, die een aankondiging in de krant hadden geplaatst. Maar niemand is bereid het gastarbeidersgezin op te nemen. Tenslotte komt de maatschappelijke werkster van de gemeente Schaarbeek een huis aanbieden, dat echter veel te duur is. Een compromis wordt bereikt: het gezin D. zal verhuizen naar het nummer 33 van de Gaucheretstraat, eveneens bezit van de huurderskoöperatieve.

Maar als de vuilnis uit het huis is weggehaald, blijkt dit zo bouwvallig dat de heer D. weigert. De maatschappelijke werkster van de gemeente Schaarbeek is woedend: „Bouwvallig of niet, hij moet dit huis nu maar nemen.” Zij gaat zo fel te keer dat mevrouw D. een zenuwinzinking krijgt. De toestand is tot het uiterste gespannen. De wijkwerkers sturen dadelijk een telegram naar de burgemeester, de inspekteur van het Nationaal Instituut voor de Huisvesting en de architecten die op dat ogenblik een kongres over het woningprobleem hielden.

De inspekteur laat niet op zich wachten. Zijn oordeel is formeel: het voorgestelde huis nummer 33 van de huurderskoöperatieve is in zijn huidige staat niet bewoonbaar. De burgemeester belooft echter het huis vóór de vrijdagavond bewoonbaar te maken en daarvoor al het hoognodige te doen. Tenslotte kan de inspekteur het gezin D. geruststellen: hij stelt er zichzelf borg voor dat er geen

huur zal moeten worden betaald zolang de gemeente geen behoorlijk huis ter beschikking stelt.

Maar de vrijdagavond heeft de gemeente nog steeds niets gedaan. De architecten van het kongres zijn ondertussen ijverig bezig met de verhuis van het nummer 22 naar het nummer 33. Daar gebruiken zij bij kaarslicht het avondmaal samen met het gezin D. Wanneer zij nadien de verhuis willen verderzetten, stellen zij vast dat de bulldozer in de laatste minuten vóór het weekeind nog de kans heeft gezien de keuken neer te halen. Nog een afspraak geschonden.

De wijkwerkers willen de burgemeester hierover spreken. Hij bekennt dat hij alleen krotwoningen heeft om uitgezette gastarbeidersgezinnen opnieuw te huisvesten. „Maar waarom dan niet eerst vervangingswoningen bouwen?” repliceren de wijkwerkers. „Ik moet de terreinen beschikbaar hebben om promotoren aan te lokken,” antwoordt de burgemeester, die zich aldus op hetzelfde argument van zijn voorganger beroept: de bouwlust van de promotoren. Toch wil hij zich persoonlijk van de situatie van het gezin D. vergewissen.

Het bezoek van de burgemeester is een nieuwe teleurstelling. Hij trekt zijn belofte, het huis nummer 33 op te knappen, in omdat „de herstellingskosten te zwaar zijn”. Hij belooft het gezin D. evenwel een ander huis te geven. Ook het vroeger aangeboden achterhuis van de coöperatieve vereert hij met een bezoek. Zelfde advies: „Het is de herstellingskosten niet meer waard.” Maar nog dezelfde dag verhuurt hij het aan een Turks kinderrijk gezin.

Wanneer de wijkwerkers enkele dagen later door het schepenkollege worden ontvangen om nieuwe voorstellen te doen, krijgen zij van de burgemeester te horen dat er genoeg oude huizen zijn in Schaarbeek om op eigen krachten iets te kunnen vinden. Schepen Noeth maakt het nog bonter: „De wet voorziet geen enkel recht op een woning. Men moet de gemeente dus niet lastig vallen met de problemen van de uitgezette inwoners.” Schepen van Bevolking Lambert (FDF) vindt er niets beters op dan de wijkwerkers naar de staat en de fabrieksbazen te verwijzen: „Die hebben ze naar hier gehaald, die moeten ze maar een huis geven.”

Maar daarmee is het gezin D. niet geholpen. De burgemeester biedt tenslotte een woning aan in de Rogierstraat. Deze is echter veel minder comfortabel dan het oorspronkelijke nummer 22 in de Gaucheretstraat. De heer D. houdt het been stijf: „Heeft de burgemeester niet beloofd het nummer 33 te herstellen?” De wijkwerkers springen bij. In een schrijven leggen zij de burgemeester uit dat stadskernvernieuwing geen zin heeft als de inwoners er geen betere woning mee krijgen. Op driekoningendag 1972 brengt de politie bij het gezin D. een lijst van 20 adressen. De wijkwerkers gaan dadelijk op stap. Maar hoe groot is hun ergernis als zij vaststellen dat 9 ervan al verhuurd waren, 8 voor vreemdelingen ontoegankelijk en de overige 3 te duur! De burgemeester poogt zich te verontschuldigen: „Mijn politie is niet bekwaam juiste gegevens te verstrekken.” — „Maar is het de politie die voor de wederhuisvesting van de uitgezette inwoners moet instaan?” aldus de wijkwerkers die de burgemeester erop attent maken dat het gezin D. nog steeds in zeer ongunstige omstandigheden is gehuisvest.

Dit biedt de burgemeester de gelegenheid drie maanden achterstallige huur op te vorderen. De heer D. geeft geen duimbreed toe: „Heeft de inspekteur zich niet persoonlijk borg gesteld dat ik geen frank zou moeten betalen vóór u mij een behoorlijke woning zoudt geven?” De inspekteur, die de grond onder zijn voeten voelt branden, trekt zich terug. Het konflikt tussen de burgemeester en de heer D. wordt alsmáar heviger, tot de wijkwerkers het gezin D. in een Brusselse vennootschap voor volkswoningen binnenkrijgen.

Ziekelijk gehecht aan haar levenskader

Desnoods grijpt de burgemeester naar kordatere middelen om lastposten weg te krijgen. Eind 1971, wanneer bijna alle huizen onder de slopershamer zijn verdwenen, staat het nummer 27 van de Gaucheretstraat nog overeind. Indertijd onteigend voor een parking tegenover het Noordstation, wil mevrouw D., 87 jaar, niet meer de speelbal worden van het „openbaar nut”. Zij weigert dan ook haar huis te verkopen.

Op aandringen van haar schoondochter worden ze beiden op 17 november 1971 door de burgemeester ontvangen. Tijdens dit onderhoud overtuigt hij er haar van zich door een vriend-geneesheer te laten onderzoeken. Als die onvindbaar blijkt, brengt de burgemeester haar naar het Schaarbeekse ziekenhuis. Mevrouw D. wil zich echter niet laten onderzoeken door de dokter van wacht. Ondertussen zijn de schoondochter en de burgemeester ervandoor gemuisd. Volgens ooggetuigen zou de burgemeester een interneringsbesluit, dat hij zelf had ondertekend, voorgelegd hebben. Zij weigert zich als zieke te laten behandelen en brengt de nacht onder politiebewaking in de gang door. Onder het mom de volgende dag naar huis teruggebracht te worden, wordt zij naar het neuro-psychiatrisch Titecacentrum gevoerd. Daar wordt zij geïnterneerd. De wijkwerkers komen na hard zoeken op het spoor van mevrouw D. Met Anawim vragen zij de directeur van het centrum mevrouw D. te mogen meenemen, waarmee hij dadelijk instemt: „Er is geen enkele reden om haar hier te houden, tenzij terwille van het feit dat ze geen woning meer heeft.” Het personeel van het Titecacentrum is hiervan niet op de hoogte: volgens hen is mevrouw D. helder van geest, maar moet zij worden geïnterneerd omdat zij aan een vreemd waanbeeld lijdt. Beweert zij niet dat de burgemeester haar huis wil afnemen en haar daarom heeft geïnterneerd? Maar wat voor het personeel een waanbeeld lijkt, is ondertussen werkelijkheid geworden. De burgemeester had het huis van mevrouw D. al laten leeghalen! Wanneer de gemeenschap Anawim voorstelt mevrouw D. op te nemen, mag zij na 10 dagen internering het Titecacentrum verlaten. Nauwelijks is dit nieuws in de wijk uitgelekt, of er ontstaat hevige opschudding bij de wijkbewoners: wat staat hun nog te wachten?

Dadelijk na haar vrijlating legt mevrouw D. bij de prokureur des konings klacht neer tegen de burgemeester. „Gelukkig” zal de prokureur een Schaarbeeks politiekommissaris met het onderzoek belasten. Maar aangezien de burgemeester het hoofd is van de

politie, wordt de zaak vlug in de doofpot gestopt. Ook de francofoon-socialistische koalitie wil haar handen aan deze zaak niet vuilmaken. De dag na de vrijlating schenkt zij de burgemeester het onvoorwaardelijk vertrouwen. Voortaan zullen de schepenen het voorval ofwel loochenen, ofwel vergoelijken. Zo b.v. schepen Weustenraad die haar internering aldus verantwoordt : „Het was toch maar een slordig iemand, werkelijk een sociaal geval.”

Niettemin brengt de internering van mevrouw D. de burgemeester bij vele onbevooroordeelde mensen in opspraak. BRT-journalist K. Borms wijdt er zelfs een reportage aan, die met de prijs van de TV-kritiek 1972 zal worden bekroond. De burgemeester is dan ook verplicht zich tijdens een perskonferentie te verantwoorden. De verantwoordelijkheid wentelt hij af op de zenuwspecialist, wiens diagnose luidde : „Ze zal met geweld uit haar huis moeten worden gehaald” omdat, verduidelijkt de burgemeester, „deze vrouw op een ziekelijke wijze aan haar vervallen levenskader was gehecht en haar huis dringend moest worden gesloopt voor de bouw van het W.T.C.”.

150 miljoen voor een modderpoel

Zijn perskonferentie wordt evenwel van verscheidene kanten op de korrel genomen : door een zenuwspecialist, die het misbruiken van de geneeskunde voor politieke doeleinden aan de kaak stelt; door de bevolking, die haar gehechtheid aan de wijk als „ziekelijk” hoort bestempelen; tenslotte door de wijkwerkers zelf, die in een open brief de burgemeester verwijten mevrouw D. te interneren, alhoewel daar geen enkele reden meer toe was!

Indedaad, sinds 15 oktober 1971 kwam het contact met de vennootschap C.D.P. op losse schroeven te staan. De lezer zal zich herinneren hoe R. Nols als raadslid een verbitterd tegenstander was van een kontrakt met de vennootschap C.D.P. Dadelijk na zijn ambtstoetreding worden de burgemeester en schepen Weustenraad door P. Vanden Boeynants op een eerste verzoeningsvergadering uitgenodigd. De francofoon-socialistische koalitie draait dan ook grotendeels bij. Zij verklaart zich bereid het kontrakt stipt uit te voeren en daarvoor de inwoners uit hun huis te zetten. Zij weigert evenwel een nieuwe tegemoetkoming te doen aan de promotor, die 350 miljoen van de gemeente Schaarbeek zou willen verkrijgen om een kongreszaal in het W.T.C. te financieren.

Maar op 15 oktober 1971 is de herziening van het BPA nog steeds niet bekomen, voor de promotor van het W.T.C. de „conditio sine qua non” voor het uitvoeren van het kontrakt. Op die datum vervalt dus het kontrakt en is er geen enkele reden meer om mevrouw D. uit haar huis te zetten! Een aantal inwoners zijn ondertussen uit hun huis gezet, de grond vóór het Noordstation is in een modderpoel herschepen. Er staat nog alleen het lege huis van mevrouw D. En dit alles om een promotor ter wille te zijn!

Door schade en schande wordt men wijs, zegt het spreekwoord. Maar zelfs dit gaat niet op voor het Schaarbeekse gemeentebestuur.

In plaats van op de braakliggende gronden eerst vervangingswoningen te bouwen, wordt een nieuwe lening voor een tweede schijf oteingenen en uitzettingen goedgekeurd. De burgemeester gaat intussen de salons van de Engelse promotoren af om investeringen voor de Schaarbeekse Noordwijk los te krijgen. Het FDF had in 1971 nochtans klare taal gesproken toen niet minder dan 200 gemeenteraadsleden van deze partij een motie hadden ondertekend waarin zij iedere politiek, die door financiële en economische belangen wordt beheerst, veroordeelden.

3. Tweede schijf : oktober 1972-maar 1973

De inwoners nemen het roer in handen

De uitzettingen van de eerste schijf werden gekenmerkt door de willekeur van de gemeente-overheid en de weerloosheid van de bevolking die, ondanks ernstige pogingen, er niet in slaagde haar wederhuisvestingseisen kracht bij te zetten. In 1972 nemen de inwoners het roer in handen en zoeken geldige argumenten tegen de politiek van het gemeentebestuur. Dit leidt tot een verdieping en een verbreding van de actie. De *verdieping* zal erin bestaan een ander vernieuwingsplan in plaats van het Manhattanplan voor te stellen. Het A.R.A.U. ontwerpt een tegenplan dat gericht is op het behoud van de bestaande woonzone. Vooral in Schaarbeek zal het tegenplan kans maken, omdat daar nog hele huizenblokken in aanmerking komen voor verbetering. De *verbreding* zal erin bestaan allerlei groeperingen buiten de Noordwijk ertoe te bewegen op burgemeester Nols druk uit te oefenen.

De eigenaars voor de rechtbank

Het tegenplan van het A.R.A.U. heeft evenwel maar kans op slagen, als de eigenaars hun huizen willen behouden en verbeteren. Daarom worden zij één voor één ondervraagd. Eerste verrassende vaststelling : 83 % van de eigenaars heeft nooit gehoord van het BPA, alhoewel de overheid het een plan van „openbaar nut” noemt. Tweede vaststelling : slechts een minderheid van de eigenaars wil aan woningverbetering doen. De meerderheid blijkt er zich nog geen gedachte te hebben over gevormd. Om hen voor het tegenplan te winnen, besluiten de wijkwerkers de eigenaars samen te brengen.

Tijdens drie voorbereidende vergaderingen per straat blijkt veel wrok bij de eigenaars te leven : tegen de gemeente, omdat zij sinds 1965 verbouwingen heeft verboden; tegen de gastarbeiders, omdat zij met hun grote gezinnen de aftakeling van hun huizen hebben bespoedigd. Andere eigenaars getuigen hoeveel zij van de leefgewoonten van de gastarbeiders hebben geleerd. Maar hun stem klinkt niet door. Wat de eigenaars vooral bezighoudt, is de prijs die ze voor hun huis krijgen. Er worden voor eenzelfde type van huis prijzen aangethaald die vele duizenden franken uit elkaar liggen. Sommigen

beklagen zich erover dat de grote eigenaars veel gewicht in de schaal kunnen werpen, maar dat de gemeente zich ten koste van de kleine eigenaars verrijkt. Anderen gewagen zelfs van „chantage” die de commissaris van het aankoopkomitee op hen zou hebben uitgeoefend.

Op de plenumvergadering van alle eigenaars uit de Schaarbeekse Noordwijk wordt voorgesteld dat de gemeente objectieve criteria in acht zou nemen bij de aankoop van de huizen. Het tegenplan van het A.R.A.U. vindt geen ingang bij de eigenaars. De wijkwerkers leggen zich bij deze gang van zaken neer, alhoewel zij aldus een grote troef verliezen om het bij de overheid door te zetten. Maar dit is hun methode van opbouwwerk: de groep niets voorstellen waarvoor zij niet rijp is. Op dezelfde vergadering wordt een komitee onder de eigenaars gekozen onder leiding van Johanna Vanden Eynde. Zij vraagt dadelijk een onderhoud met schepen Weustenraad aan. De wijkwerkers hebben ondertussen een beroep gedaan op de wetswinkel om een konkreet voorstel te formuleren, namelijk de oprichting van een paritair komitee van overheid en eigenaars met een advocaat en een expert die voor alle eigenaars volgens objectieve criteria zouden werken.

De eigenaars worden ontvangen door de schepen en de burgemeester, die weigert hen in het Nederlands te woord te staan. Schepen Weustenraad van zijn kant wijst het voorstel van de eigenaars dadelijk van de hand: „Zij moeten hun zaak maar voor de rechtbank brengen als ze een objectieve prijs willen.” Aldus de socialistische advocaat-schepen, die eraan toevoegt: „Gemeenschappelijk optreden helpt toch niet, want zelfs ik ken de objectieve criteria niet.” De schepen is wel bereid een vergadering met de aankoopkommissaris te beleggen om enkele „verongelijkte gevallen” te bespreken.

Wanneer voorzitster Vanden Eynde verslag uitbrengt zijn de eigenaars verontwaardigd. Een bekend eigenaar uit de wijk raadt de aanwezigen aan zich te spiegelen aan oud-schepen Verbist die zijn huis in de Jollystraat aan de huurderskoöperatieve, waarvan hij beheerder was, voor een slordige 10.000 fr./m² heeft verkocht, terwijl de kleine eigenaars maar 3000 fr./m² krijgen. Tenslotte wordt besloten een „vadamecum van de kleine eigenaar” op te stellen, met uitleg over de onteigeningsprocedure en een vergelijkende studie van de aangeboden prijzen. Deze handleiding is ondertussen al van de pers, maar het komitee van de eigenaars wacht nog steeds op een antwoord van de schepen, die beloofd had een vergadering met de aankoopkommissaris te beleggen.

Don Bosco toont het voorbeeld

Loopt de aktie van de wijkwerkers om de Schaarbeekse eigenaars in het tegenplan te betrekken, op een mislukking uit, vele huurders van de Schaarbeekse wijk zijn er dadelijk voor gewonnen. Zij organiseren een tentoonstelling waarin het Manhattanplan wordt vergeleken met het tegenplan. De tentoonstelling brengt heel wat volk

op de been. Ook raadslid Daubresse wordt onder de aanwezigen opgemerkt.

Zelfs van buiten de wijk komt er onverwachts aanmoediging. De gelovigen van „Don Bosco” in Sint-Pieters-Woluwe willen de burgemeester feitelijk bewijzen dat woningverbetering een snelle en goedkope oplossing is om gastarbeiders behoorlijk te huisvesten. Zij vragen de burgemeester een vervallen huis van zijn huurderskoopoperatieve, dat zij na honderden vrije werkuren in een fraaie woning omtoveren. Een Turks gezin met 8 kinderen uit de Noordwijk wordt er de gelukkige bewoner van. Kon de Noordwijk maar op die wijze worden vernieuwd...

Verre van ideaal, maar het ideaal is niet haalbaar

Om het Schaarbækse schepenkollege hiervan te overtuigen, wordt het tegenplan van het A.R.A.U. voorgelegd. Het kollege blijkt er niet afkerig tegenover te staan. Schepen Weustenraad vindt het Manhattanplan verre van ideaal. Hoogbouw en invalswegen vindt hij ronduit slechte oplossingen. Het tegenplan vindt hij zelfs een „interessant en redelijk voorstel”. Ook de burgemeester blijkt niet zo gesteld op het Manhattanplan. De sokkels wil hij opgeven en de stadsautowegen in „brede lanen met aanplantingen” veranderen. Maar als puntje bij paaltje komt, vindt hij het tegenplan niet haalbaar en wenst dan ook het Manhattanplan te behouden. Zelfs FDF-voorzitter Lagasse, die ten gunste van de inwoners van de Noordwijk tussenbeide komt, slaagt er niet in de burgemeester van het Manhattanplan te doen afzien. De wijkwerkers zien dan ook in dat ze tegen de bierkaai vechten en verleggen hun aktie naar de agglomeratieraad, die toen juist officieel werd geïnstalleerd.

Is de burgemeester baas in eigen huis?

Dat de burgemeester de vaste wil heeft dit Manhattanplan uit te voeren, blijkt uit de onbewoonbaarheidsbesluiten die hij op 5 oktober 1972 treft. In het totaal moeten 55 gezinnen hun huis verlaten... voor de invalswegen die het Schaarbeeks gemeentebestuur nochtans niet wil. Enig winstpunt is de algemene onbewoonbaarheidsverklaring. Zo kunnen de uitgezette inwoners met wettelijke toelagen een gezond huis zoeken. Doch in het hartje van de winter valt het niet mee te verhuizen. De inwoners richten dan ook een verzoekschrift tot de burgemeester en de minister van Financiën Vlerick (CVP), die door bemiddeling van het aankoopkomitee voor de gemeente Schaarbeek onteigent. In dit verzoekschrift wordt een verlenging gevraagd tot de lente en wordt teruggekomen op de eis van vervangingswoningen. Beiden gaan akkoord de uitzettingen tot de lente uit te stellen. De wijkwerkers zijn echter heel verbaasd als de aankoopkommissaris, die de huizen onteigent, keer op keer de inwoners een eigen opzeggingstermijn geeft. Dat de minister andere richtlijnen heeft gegeven, interesseert de aankoopkommissaris niet: „Ik volg mijn eigen methode!”

Ook de Schaarbeekse politie houdt er een eigen handelwijze op na. Zo b.v. tegenover mevrouw S., 71 jaar, die het voorgestelde bedrag van het aankoopkomitee niet aanvaardt : zij kan er amper een flatje mee kopen. Op een avond wordt zij om 23 u. door een politiepatrouille uit haar slaap gebeld. Zij snauwen haar toe dat zij al lang weg had moeten zijn. Mevrouw S. is geschokt en klaagt deze handelwijze in de pers aan. Burgemeester Nols stuurt dadelijk een rechtzetting : „Een van mijn politieagenten zag licht branden en dacht dat het oudje niet goed meer te been was. Zij heeft hem een verfrissing aangeboden.” De wijkwerkers zullen in een perscommuniqué, dat ze samen met mevrouw S. publiceren, de burgemeester de vraag stellen of zijn politie nu telkens zou aanbellen als zij om 23 u. nog licht ziet branden achter gesloten rolluiken...

Is everybody happy?...

Ook de tweede schijf van de onteigeningen zou zonder vervangingswoningen eindigen. Toch houdt de burgemeester staande dat er geen enkel huisvestingsprobleem in zijn gemeente bestaat. Een bewijs : twee Turkse grote gezinnen zijn zich eind september 1972 in een huis van de huurderskoöperatieve komen vestigen. Zij werden noch voor het BPA, noch voor de nakende opzegging gewaarschuwd. Einde maart krijgen ze van de huurderskoöperatieve een vervangingswoning : de vertrekken zijn te klein, ongezond en vuil. Maar de twee gezinnen zijn gelukkig : zij waren aan hun vijfde opzegging toe in zeven jaar!

Op 31 maart zijn nog niet alle inwoners van de tweede schijf weg. Een open brief wordt gezonden naar de burgemeester en de nieuwe minister van Financiën W. De Clercq (P.V.V.). Ditmaal krijgen de wijkwerkers spontaan de steun van een aantal organisaties die beloven bij de burgemeester en de minister aan te dringen op vervangingswoningen. Hun solidariteit wordt met succes bekroond : de burgemeester laat zijn gemeente door de politie doorkruisen en is gelukkig te kunnen meedelen dat niet minder dan 180 lege appartementen werden gevonden. Als de lijst echter ter inzage wordt gegeven, blijkt zij volledig onbruikbaar. Noch het aantal kamers, noch de prijs zijn aangegeven. Minister De Clercq van zijn kant belooft, „ondanks zijn zware verantwoordelijkheid op internationaal vlak”, stappen te doen bij de burgemeester.

Een nieuwe actiegroep op de barrikaden

Deze verantwoordelijkheid moet de minister inderdaad zwaar zijn gevallen, want van zijn stappen komt niets terecht. Ondertussen dreigt de politie een Turks gezin op straat te zetten. De sociale dienst voor de huisvesting, die de uitzettingsdrama's van 1971 tot elke prijs wil vermijden, gaat een wachtdienst inrichten onder de overblijvende uitgezette inwoners van de tweede schijf. Daartoe wordt een leeg huis van de huurderskoöperatieve „gekraakt” en tot

informatielokaal ingericht. Na enkele vreedzame bezoeken van de politie wordt de sfeer gespannen. Politiepatrouilles brengen vreemdelingen ervan af naar het informatielokaal te gaan. Twee dagen erna wordt het lokaal ontruimd en gebarrikadeerd. Maar de vroegere animatoren van het Schaarbeeks Cultureel Centrum, onder leiding van A. de Wasseige, die zich in de wijk zijn komen vestigen, vinden dat de bevolking het best bij konfliktsituaties kan worden bewustgemaakt. Zij breken de barrikaden open en met hun nieuw opgerichte *Aktiegroep* publiceren zij een perscommuniqué dat een nieuw geluid in de wijk brengt: „Door de barrikaden open te breken, toont de bevolking dat zij de aktie beheerst, dat zij macht heeft en weerstand kan bieden.”

Deze aktiegroep, die zich in september 1973 apart zou opstellen naast het plaatselijk aktiekomitee, staat een marxistische strategie voor. De oplossing van het Noordwijkprobleem ligt volgens de leden van de aktiegroep in het massaal verzet van de bevolking. De aktie van de groep bestaat er bijgevolg in, de inwoners van de Noordwijk ervan te overtuigen dat ze onverbiddeijk in hun huizen moeten blijven tot de gemeente vervangingswoningen ter beschikking stelt. Zo wordt het konflikt met de gemeenteoverheid in alle scherpste gesteld. Het zal de gemeente dwingen met geweld in te grijpen ofwel volledig toe te geven. Zo kan dit konflikt als één van de vele breekijzers worden gehanteerd om de kapitalistische samenleving uit haar voegen te lichten, aldus de aktiegroep in haar persorgaan *Agence Schaarbeekoise d'Information*.

In ieder geval neemt zij het „reformisme” van de wijkwerkers niet aan, die strijden voor de wederhuisvesting van de inwoners en daarvoor konkrete oplossingen aan de overheid voorstellen. Zo'n werkwijze verzwakt alleen maar het konflikt, aldus de aktiegroep. Om deze reden waren sommige leden van de toekomstige aktiegroep reeds in 1972 gekant tegen het tegenplan van het A.R.A.U.: „De overheid moet maar zelf zien hoe ze uit de impasse geraakt die ze heeft geschapen.” De aktiegroep trekt ook van leer tegen de officiële sociale dienst van de gemeente Schaarbeek, wiens enige bedoeling het is de mensen zo vlug mogelijk zonder wederhuisvesting uit de Noordwijk weg te krijgen.

De wijkwerkers van hun kant worden dagelijks gekonfronteerd met de konkrete huisvestingsproblemen van de inwoners: een zoldering die instort, een kelder die uitbrandt, kinderen die ziek worden door de vochtigheid van het huis, een groot gezin in twee kamers enz. Zij zijn er zich van bewust dat de bevolking in een te zwakke en kwetsbare positie staat om haar tot inzet te maken van een konflikt. Sommige inwoners zijn daar weliswaar toe in staat en de wijkwerkers hebben dan ook tot het einde toe het verzet van het gezin B. in Sint-Joost en D. in Schaarbeek gesteund. Maar is het verantwoord van alle inwoners dezelfde strijdbaarheid te eisen? De methode van opbouwwerk bestaat er immers in de inwoners te brengen tot het bewustzijn van wat ze gezamenlijk aankunnen. En dit bepalen tenslotte de mensen zelf. De aktie met de eigenaars is hier een treffend voorbeeld van.

Twee dagen na het openbreken van de barrikaden geeft de aktie-

groep de bezetting van het informatielokaal op. Want uit een enquête bij de bevolking verneemt zij dat deze de zin niet inziet van een kat-en-muis-spel met de politie. De wijkwerkers van hun kant vragen een onderhoud aan met de burgemeester om de wederhuisvesting van de resterende gezinnen te bespreken. Hier toont hij zich van zijn opperbeste kant. Hij erkent de traagheid van zijn diensten, de moeite die hij heeft om zijn politiek aan zijn administratie op te leggen en het betreuenswaardig optreden van zijn politie, waaraan hij geen openbaarheid kan geven zonder gezichtsverlies.

Schaarbeek heeft taalproblemen...

Deze openhartigheid zou echter niet lang duren. Kort nadien deelt de burgemeester met groot omhaal aan de pers mee, dat de officiële sociale dienst van de gemeente Schaarbeek in de Noordwijk zelf een centrum zal openen. Naderhand blijkt dit een luxueuze bungalow te zijn, die de Schaarbeekse sociale dienst echter moet delen met informatiestands van de promotors. Dit centrum zou nooit zijn deuren openen „omdat er geen vertalers werden gevonden om de opening van dit nieuwe centrum in de verscheidene talen van de bevolking aan te kondigen”.

...en groen te veel

Het enige wat de bevolking in mei 1973 te zien krijgt, is het vellen van de 53 bomen van het Solvayplein voor de aanleg van de Oost-West-as. In een periode dat zowat overal in de Brusselse agglomeratie voor het behoud van het schaarse groen wordt geijverd (Schaarbeek heeft 1 boom per 35 inwoners!), wordt aldus het enige park van de Noordwijk voor koning auto ten offer gebracht.

De agglomeratie komt aan de kar duwen

Hoe dan ook, na het onverbidelijke „njet” van de gemeenten blijft als enige hoop voor een herziening van het Manhattanplan de agglomeratieraad over. Deze was op 21 november 1971 gekozen. Het Rassemblement Bruxellois, een coalitie van het FDF en de PLDP, behaalde de volstreekte meerderheid.

De drie traditionele partijen zijn op deze „onwelkome pottekijker” niet gesteld en zullen de installatie van de agglomeratieraad uitstellen tot 12 juni 1972. De Vlamingen van hun kant voelen zich bedreigd. Niet ten onrechte: het FDF kan geen begrip opbrengen voor de Vlaamse Beweging en haar aanwezigheid in de Brusselse agglomeratie. Vaak geeft deze partij blijk van taktloosheid tegenover de Vlamingen. Dit betekent nochtans niet dat men blind mag zijn voor de werkelijke wil tot vernieuwing, die verscheidene leden van de agglomeratiemeerderheid op andere vlakken aan de dag leggen.

Inderdaad, nog vóór zijn verkiezing tot voorzitter van de agglom-

meratieraad gaat A. Lagasse bij de wijkwerkers inlichtingen inwinnen over het Noordwijkprobleem en het tegenplan van het A.R.A.U. Hij is zelfs bereid bij zijn partijgenoot Nols een lans te breken voor dit tegenplan. En schepen Moureaux wil een einde maken aan de geplande chaos van de Brusselse stedenbouw.

De agglomeratieraad steekt op dit stuk dan ook hoopvol van wal. Reeds in de eerste zitting stelt het kommunistische raadslid J. Moins voor, de drie gemeenten en de Noordwijkbevolking op een rondetafelgesprek samen te brengen. Schepen Moureaux gaat akkoord, maar vreest voor de onwil van de gemeenten. Hij vraagt zich bovendien af of het sop de kool nog waard is. De Noordwijk vindt hij al zo grondig verknoeid, dat hij liever nieuwe Manhattans wil voorkomen dan de scherven van de oude te lijmen.

Koude drukte van beroepsagitatoren

De wijkwerkers zijn het hier niet mee eens : nog grote delen van de Noordwijk zijn te redden, vooral in Schaarbeek en Sint-Joost. Daarom gaan zij een herziening van het Manhattanplan in zo breed mogelijke kringen bepleiten. Inderdaad, sinds de informatiecampagne van 1971 in de Brusselse kerken, zijn heel wat bewegingen zich gaan interesseren voor de sociaal-stedenbouwkundige problemen van de agglomeratie. Dit leidt in 1973 tot een verzoekschrift van een 120-tal organisaties uit kristelijke, socialistische, kommunistische en onafhankelijke kringen. Voor het eerst doen hier de twee grote vakbonden hun intrede. Het zou ook de laatste keer zijn : ondanks herhaalde oproepen van sommige vakbondsmilitanten uit de wijk en de wijkwerkers hebben zij hun invloed tegen de uitzettingspolitiek van de drie gemeenten niet willen aanwenden. „Moeten wij ons daar ook al mee bezighouden”, zou een vakbondsafgevaardigde opwerpen.

Ontgoocheld over de onwil van de partijen aan het bewind en de onverschilligheid van de oppositiepartijen (behalve de KP), beogen de 120 ondertekenaars, naar het voorbeeld van de Union Des Progressistes van Bergen, de bestaande ideologische en politieke verzuiling te doorbreken om de sociale problemen van de bevolking op het voorplan te brengen. Hiervoor pogen zij alle progressieve krachten in één breed front te verzamelen. Deze nieuwe frontvorming wil in de Brusselse agglomeratie van wal steken met een aktie voor de Noordwijkbevolking. Konkreet stellen zij zich tot doel door een gezamenlijk verzoekschrift een herziening van het Manhattanplan af te dwingen.

Een afvaardiging van deze 120 organisaties werd in de loop van 1973 door de drie burgemeesters ontvangen. Zij stellen de burgemeesters voor samen met de bevolking aan een rondetafelgesprek, onder leiding van schepen Moureaux, deel te nemen en vragen hun geen inwoners meer uit hun huis te zetten vóór de gemeenten zich in het rondetafelgesprek over een mogelijke herziening hebben uitgesproken.

Maar burgemeester Nols heeft lak aan al wat er buiten zijn gemeente wordt beslist : in 1973 is de gemeentelijke schuld bijna tot

één miljard opgelopen en hij wil die met de Noordwijkvernieuwing aanzuiveren. Het verzoekschrift vindt hij dan ook koude drukte van „beroepsagitatoren of mensen die te goeder trouw kritiek uitbrengen zonder te weten waarover ze eigenlijk spreken". Als de afgevaardigden van de organisaties de burgemeester erop wijzen dat na het vervallen van het kontrakt met de vennootschap C.D.P. de gemeente het BPA gemakkelijk kan herzien, geraakt hij verward in tegenstrijdige verklaringen. Uiteindelijk toont hij zich bereid aan het rondetafelgesprek deel te nemen.

De problemen voor onbepaalde duur uitgesteld

Het rondetafelgesprek van 30 mei 1973 komt neer op een bijna onafgebroken monoloog van de gemeenten, die elkaar even in het haar zitten als de aanleg van de sokkel en de invalswegen op het tapijt wordt gebracht. Maar als de uitzettingen ter sprake komen, is alles plots weer koek en ei. Zelfs burgemeester Nols beweert boudweg dat zijn gemeente nog op geen enkel huisvestingsprobleem is gestoten. De afgevaardigden van het verzoekschrift krijgen nauwelijks de kans hierop te repliceren. Als zij op de uitzettingen willen terugkomen, valt schepen Moureaux, die er eindelijk in geslaagd is de drie gemeenten rond dezelfde tafel te krijgen en ze vooral niet wil ontstemmen, hen in de rede. Hij wil niet dat de huisvestingsproblemen worden „gedramatiseerd". Hij nodigt hen evenwel uit aan een verdere werkvergadering op 18 juni 1973 deel te nemen „om de problemen uit te diepen".

Wanneer op de wijkvergadering verslag wordt uitgebracht, zijn een aantal inwoners verbitterd: „Wat baat het het rondetafelgesprek verder te zetten, als de gemeenten toch niet willen tornen aan hun BPA en als de problemen van de inwoners niet eens mogen ter sprake worden gebracht zoals zij het in feite ervaren? Natuurlijk, voor de overheid zijn de huisvestingsproblemen altijd 'gedramatiseerd'. Ze leven te ver van de problemen af om ze te snappen!" Er gaan dan ook stemmen op om niet meer mee te werken. Maar de opbouwende krachten in de vergadering halen het. Dit zou nochtans niet veel meer uithalen. Kort nadien laat schepen Moureaux weten dat de werkvergadering „voor onbepaalde duur" zal worden uitgesteld.

Een bakinstallatie ingekrompen

De gemeenten waren er dus in geslaagd een onmiddellijke voortzetting van het rondetafelgesprek te torpederen. Het zou tot november 1974 duren, vooraleer de eerste werkvergadering wordt bijeengeroepen: het grootste deel van de Noordwijk is dan al gesloopt. Het uitstel „voor onbepaalde duur" is echter welgekomen voor de gemeente Schaarbeek om de huurprijzen van sommige huizen van de huurderskoöperatieve in de wijk tot 300 % te verhogen. Een nieuwe maneuver om de inwoners er vlugger uit te krijgen? Het ziet er in

ieder geval naar uit dat de gemeente de inwoners op alle mogelijke manieren weg wil. Zo b.v. door de winkels die in het BPA liggen te sluiten.

De Marokkaanse bakker L. komt zich in juli 1972 in de Rogierstraat vestigen. Hij neemt er een bakkerij over, waarvoor hij met de eigenaar een kontrakt sluit van 20 jaar. Begin 1973 wordt de bakvergunning door schepen Weustenraad ingetrokken „omdat de bakinstallatie van de heer L. niet meer voldoet aan de nieuwe hygiënische voorschriften voor de Noordwijk”. Bakker L. is volkomen van streek. Is zijn bakinstallatie dan plots te klein geworden? Er is echter nog een glimp van hoop : wettelijk kan de gemeente een verlenging van twee jaar toestaan. Schepen Weustenraad weigert. Ook de vereniging van Brusselse bakkers doet stappen bij de schepen. Deze geeft toe dat er geen enkele haast is bij de ontruiming, maar hij wil geenszins op zijn beslissing terugkomen.

De winkeliers die nog in het BPA wonen, zijn ongerust : drie onder hen hebben eveneens bericht gekregen van schepen Weustenraad. Het beroep dat de heer L. door bemiddeling van de wetswinkel bij de Bestendige Deputatie aantekent, wordt niet ontvankelijk verklaard. Tenslotte wordt hij als hulp bij een andere bakker aangenomen. Kort nadien wordt zijn huis verhuurd en dit tot op heden!

Op het altaar van de partijbelangen geofferd

Dit alles gaat aan de Schaarbeekse gemeenteraadsleden onopgemerkt voorbij. Raadslid Daubresse nochtans, die van het begin af in de bres is gesprongen voor de uitgezette inwoners van de Noordwijk, brengt herhaalde malen het Noordwijkprobleem ter sprake op de gemeenteraad. Hij smeekt zijn 16 partijgenoten poolshoogte te nemen van de Noordwijksituatie, maar hij is een roepende in de woestijn.

Tenslotte wil R. Daubresse de burgemeester zelf interpellieren op 11 mei 1973. Burgemeester Nols roept echter een week vóór de interpellatie zijn partijleden samen en slaagt erin hun volledig vertrouwen te krijgen. Zo staat hij buiten schot, terwijl R. Daubresse bij voorbaat al niet meer op de steun van zijn partijgenoten moet rekenen wanneer hij de burgemeester verantwoording vraagt voor zijn politiek tegenover de inwoners van de Noordwijk. Na zijn interpellatie brengt hij een motie in stemming, waarin de sociale politiek van de gemeente Schaarbeek wordt veroordeeld en op de herziening van het BPA wordt aangedrongen. Zijn woorden slaan in, maar de burgemeester weet in een handomdraai en de interpellatie en de motie van de agenda af te voeren : „Op de interpellatie kan ik niet antwoorden, want ik bezit nog niet de volledige tekst, terwijl de motie eerst moet worden onderzocht.”

Maar het gezag laat zich niet ongestraft beledigen. Per telegram roept de burgemeester 's anderendaags de 46 leden van het Schaarbeeks FDF-bestuur samen. Met de zeven leden die aan dit telegram gevolg geven, wordt een officiële blaam tegen raadslid

Daubresse uitgesproken. Deze neemt dit niet en tekent beroep aan bij partijvoorzitter Lagasse. Ook de wijkwerkers zijn verontwaardigd : „Hebben niet vele FDF-verkozenen openlijk stelling genomen tegen het 'Noordwijkschandaal'?”

Voorzitter Lagasse antwoordt zuur : „De beginselen van het FDF inzake stads kernvernieuwing zijn voldoende bekend. Maar om die in praktijk te brengen, moet men met de partij, niet met de openbare opinie rekening houden.” Of voor wie tussen de regels leest : raadslid Daubresse moet voor de partij sneuvelen.

Het scenario verloopt als volgt. Op een verzoeningsetentje vraagt de partijvoorzitter konkrete voorstellen van R. Daubresse, die dan door de burgemeester zouden worden bestudeerd. Maar opdat het konflikt niet openbaar zou worden, moet raadslid Daubresse uit de volgende zitting wegblijven.

R. Daubresse zet zich dadelijk aan het werk : samen met de wijkwerkers stelt hij een heel dossier met haalbare voorstellen samen. Maar op één punt wil raadslid Daubresse van geen kompromis weten : hij vindt het Noordwijkprobleem zo schrijnend, dat hij omtrent dit probleem een openlijke stellingname vanwege zijn burgemeester verwacht.

Hij verschijnt dan ook op de volgende zitting. De burgemeester heeft echter de agenda zo overladen, dat er geen tijd meer overblijft voor een antwoord op de interpellatie en een stemming over de motie. De bespreking gebeurt bovendien in zo'n onverstaanbare, technische taal, dat de talrijk opgekomen inwoners van de Noordwijk zelfs niet in de gaten hebben dat een nieuw kontrakt met de Immobiliënvennootschap DELEC voor de bouw van de drie WTC-torens en de 162 m hoge „vuurtoren” wordt goedgekeurd. Kontrakt dat de doodsteek zou toebrengen aan de resterende Schaarbeekse Noordwijk! Vlak vóór het sluiten van de zitting stelt een oppositiedid de motie aan de orde. Ze wordt echter met een overdonderende meerderheid afgewezen.

Ook het dossier met de konkrete voorstellen brengt geen zoden aan de dijk : vijf maanden na het indienen ervan geven noch de burgemeester, noch de partijvoorzitter enig teken van leven, wat raadslid Daubresse in een open brief aanklaagt. De partijvoorzitter betreurt het ongeduld van R. Daubresse. Hij verwijt hem bovendien niet meer op de hoogte te zijn van het nieuwe initiatief van de burgemeester, noch de partijvoorzitter bericht van ontvangst, wat aan uitgezette inwoners van de Noordwijk. Dit initiatief zou echter nooit echt van de grond komen. Maar R. Daubresse had zijn kans verbeurd om tot de ingewijden van de partijpolitiek te behoren...

4. Derde schijf : november 1973-?

Een donderslag uit heldere hemel

In november 1973 vaardigt de burgemeester een algemene onbewoonbaarheidsverklaring uit voor alle resterende huizen van de Schaarbeekse Noordwijk, zonder een opzeggingsdatum te vermelden.

den. Dit moet de inwoners in de gelegenheid stellen op lange termijn naar een ander huis te zoeken.

De wijkwerkers voeren dadelijk een enquête. Hieruit blijken 250 gezinnen, samen ongeveer 1320 personen, in deze derde schijf betrokken. Op grond van deze enquête kan het opbouwwerk herbeginnen. In twaalf vergaderingen per nationaliteit wordt de inwoners uitgelegd hoe ze de wettelijke toelagen kunnen krijgen. Een gezamenlijk verzoekschrift komt uit de bus, waarin de burgemeester wordt verzocht een gezonde woning tegen een redelijke huurprijs in de nabijheid van de wijk ter beschikking te stellen. Dit verzoekschrift krijgt geen antwoord, tot de burgemeester plots op 24 november 1973 een oproep doet tot zijn 18 kollega's van de Brusselse agglomeratie en de agglomeratieraad om hem ter hulp te komen: „Ondanks al onze goede wil kunnen wij op ons grondgebied de grote gezinnen van de Noordwijk niet opnieuw huisvesten.” Deze oproep komt als een donderslag uit heldere hemel aan bij de wijkwerkers, die dadelijk in een open brief de burgemeester om opheldering verzoeken: „Waarom hebt u dan op de sinds jaar en dag braakliggende Noordwijkgronden geen vervangingswoningen gebouwd? Waarom heeft u dan, na het vervallen van het kontrakt met de vennootschap C.D.P., het Manhattanplan niet willen herzien? Waarom hebt u raadslid Daubresse gelaakt, die dit probleem al jaren aan de orde stelt?”

De voorzitters van het FDF en het Rassemblement Wallon, Lagasse en Defosset, zijn echter door deze kritiek op hun partijgenoot in hun wiek geschoten. Zij schrijven een brief terug naar de wijkwerkers, waarin zij zeer zuinig zijn met hun woorden: „U zoudt beter met de burgemeester samenwerken om dit ingewikkelde probleem op te lossen.”

Zij zouden vlug ondervinden hoezeer de burgemeester bereid was om tot een oplossing bij te dragen!

De burgemeester tussen twee stoelen

De oproep van de burgemeester is echter koren op de molen van schepen Moureaux, die van het begin af bekommerd is om de sociale gevolgen van het stedenbouwkundig wanbeleid in Brussel. Een eerste initiatief was het opkopen van enkele vervallen Ten Noodse huizen om die te herstellen voor uitgezette inwoners van de Noordwijk. De financiering hiervoor zou moeten komen uit een speciaal hulpfonds voor slachtoffers van onteigeningen en uitzettingen. Om dit fonds te spijzen, wordt in december 1973 voorgesteld een bouwbelasting te heffen op een bepaalde categorie buildings die voor derden worden gebouwd, met als basisvoet 350 fr. per m² en verhoogd naargelang van de vloeroppervlakte. Of in eenvoudige termen gezegd: de promotoren zouden de wederhuisvesting moeten betalen van de mensen die plaats moeten ruimen voor hun buildings. Er komt een sterke oppositie van kristendemokraten en socialisten die, ondanks verheven beginselverklaringen, „niet graag de promotoren naar het buitenland zien wegtrekken” (CVP-schepen Lefère) of liever „de onteigende gronden tegen zo hoog mogelijke prijzen

wensen te rentabilizeren" (PSB-schepen Noeth), die er zelfs aan toevoegt dat „de Noordwijk een voordelig zaakje is en een uitstekende investering om de inkomsten van de gemeente te verhogen". Ook burgemeester Nols, die blijkbaar zijn liberale afkomst niet is vergeten, wil uit protest de zaal verlaten, alhoewel dit fonds voor zijn inwoners uit de Noordwijk juist de redding zou kunnen betekenen! Maar de dreiging van FDF-RW-voorzitter Defosset disciplinaire maatregelen te treffen, doet de burgemeester tenslotte toch aan de stemming deelnemen. Zo is het kworum bereikt en heeft het geen belang meer dat hij tegenstemt en aldus de zijde kiest van de drie traditionele partijen en de immobiliënnvennootschappen.

Deze zullen, na heel wat druk op de agglomeratieraad, erin slagen de bouwbelasting te wijzigen. Het nieuwe reglement verliest zijn strijdend karakter tegen de woekering van kantoorgebouwen en wordt vooral een financiële maatregel om het speciaal hulpfonds te spijzen... tot dit midden 1974 door minister van Binnenlandse Zaken Michel (PSC) nietig zal worden verklaard. En tot — wie zal het verwonderen? — ook de gewijzigde bouwbelasting ongeldig zal worden verklaard in oktober van hetzelfde jaar...

De Kerk betoogt mee

Na de bezetting van het informatielokaal werkt de actiegroep een tijd lang samen met de wijkwerkers. Maar de meningsverschillen worden te groot. Van september 1973 af legt de actiegroep een eigen en drukke activiteit aan de dag. In haar lokaal worden iedere avond informatiezittingen gehouden, wekelijks wordt het programma besproken, pamfletten en muurkranten worden verspreid. Na hard werken komt het speelplein op de Thomaslaan klaar. Ook stuurt de actiegroep een brief naar de burgemeester. Hierin wordt hij verzocht aan de bevolking in de wijk te komen uitleggen wat zijn plan voor volledige wederhuisvesting inhoudt. De burgemeester weigert: zijn agenda is overvol. Een plan heeft hij al evenmin. Hij wijst erop dat de problemen tot nog toe konden worden opgelost dank zij particuliere organisaties. Dit antwoord voldoet de actiegroep niet: zij verwijt precies de wijkwerkers de mensen te helpen verhuizen in plaats van ze tot weerstand aan te zetten.

Om die weerstand aan te wakkeren en tevens een grote massa op de been te brengen, wordt op 16 februari 1974 een meeting ingericht. De Schaarbeekse deken P. Lauwers roept zijn gelovigen op om aan de meeting deel te nemen. Zijn oproep is een bescheiden orgelpunt na een lange reeks schuchtere initiatieven die de Brusselse Kerk in de loop van de voorbije jaren heeft genomen. Het begon met de adventsaktie van 1971, gewijd aan de Noordwijk. De kristenen wordt gevraagd de uitgezette gezinnen op te nemen en de overheid wordt verzocht eerst te huisvesten alvorens uit te zetten. De Brusselse dekens houden deze motie echter tegen „omdat zij door te weinig informatie is voorafgegaan". Begin 1972 bezoekt deken Lauwers de wijkwerkers; twee maanden later komt kardinaal Suenens ter plaatse poolshoogte nemen. Hun bezoek heeft tot ge-

volg dat de dekens in maart 1972 de motie in de Brusselse parochies laten ondertekenen. Slechts één parochie op drie biedt de motie ter ondertekening aan. Samen amper 8300 handtekeningen. Is het dan te verwonderen dat de motie nooit aan de overheid zou worden overhandigd?

In het Jaar van de Rechtvaardigheid besteedt de Brusselse Justitia et Pax-kommissie bijzondere aandacht aan het Noordwijkprobleem. Tot slot van dit jaar roept zij de Belgische Kerk op om de grondspeculatie te veroordelen en de kristenen aan te zetten zich in wijkkomitees te verenigen. Maar ook deze oproep zou de Kerk niet in beweging brengen.

Een geestdriftige meeting

Ongeveer 400 mensen zijn op de meeting aanwezig, waarvan slechts een klein deel inwoners van de wijk. Uit schrik voor de politie, zoals de actiegroep dacht? Of omdat de inwoners te weinig bij dit initiatief betrokken waren, volgens de mening van de wijkwerkers? Hoe dan ook, het enthousiasme van de sprekers is er niet minder om. Voorzitter De Waegemaeker plaatst het verzet van de Noordwijk in de bredere samenhang van de strijd van alle onderdrukte groepen tegen de kapitalistische samenleving. Onder de gastsprekers neemt o.m. kapelaan Vander Biest van de Marollen het woord. Door vernieuwingsplannen zoals het Manhattanplan, aldus spreker, bloedt de binnenstad langzaam maar zeker dood. Kamerlid Van Geyt (KP) vindt het onaanvaardbaar dat het recht om in de stad te wonen nog steeds miskend wordt. Tenslotte eist raadslid Daubresse het ontslag van burgemeester Nols, „die het Noordwijkprobleem al vier jaar lang ontkent en laat aanslepen”.

De Solzjenitsyns van de Noordwijk

De aanklacht van R. Daubresse zou in de agglomeratieraadszitting van 30 mei 1973 ten volle worden bewaarheid. In een fel opgemerkte rede schrijft de burgemeester alle kritiek op zijn politiek toe aan 'beroepsagitatoren': „Het is vals te beweren dat ik iemand zo maar uit zijn huis heb gezet. Ik heb een ronde gedaan in mijn gemeente en nergens mensen op braakliggende gronden in tenten zien slapen. Er lopen geen Solzjenitsyns in mijn gemeente rond.” Tenslotte geeft de burgemeester te kennen dat hij de resterende huizen van de Noordwijk zo vlug mogelijk wil afbreken „om een cholera-epidemie te voorkomen”.

De Lakense Haard een steen des aanstoets

De toespraak van de burgemeester klinkt erg ongeloofwaardig, want zijn officiële sociale dienst blijft de Schaarbeekse inwoners van de Noordwijk naar de private *sociale dienst voor de huisvesting* door-

sturen. Deze private sociale dienst heeft ondertussen al een ellenlange lijst met Schaarbeekse ingeschrevenen in de Lakense Haard aangelegd en wil hun kansen om in de nieuwe blokken van de Helihavenlaan te worden opgenomen, met de Brusselse schepen De Rons bespreken.

Deze is niet mals voor de Schaarbeekse burgemeester: „Het is gemakkelijk zijn financiën in evenwicht te brengen door zijn inwoners op straat te zetten en dan een oproep te doen tot de andere gemeenten!” De schepen drukt er overigens zijn verwondering over uit waarom zoveel Schaarbeekse inwoners van de Noordwijk zich bij de Lakense Haard laten inschrijven, als de burgemeester met klem bevestigt dat hij geen enkel probleem heeft? Toch wil de schepen de Schaarbeekse inwoners van vóór 1967 op de vijfde plaats in de nieuwe blokken toelaten.

Voor de Schaarbeekse ingeschrevenen is dit evenwel een jobstijding: de meesten hebben zich pas na 1967 in de wijk gevestigd. De wijkwerkers schrijven dan ook een brief naar de Schaarbeekse burgemeester om hem dit probleem voor te leggen. De actiegroep is hiertegen gekant. Volgens haar geven de wijkwerkers valse hoop aan de inwoners: de kans om in de nieuwe blokken binnen te geraken, acht zij zeer gering, en in het beste geval zou slechts een klein gedeelte uit de nood worden geholpen. Zij vreest bovendien dat een aktie voor een volledige wederhuisvesting van alle inwoners aldus wordt verlamd.

De wijkwerkers zijn het hier niet mee eens. Zij vinden dat iedere kans die zich aandient om de uitgezette inwoners een behoorlijke woning te geven, moet worden aangegrepen. Met een afvaardiging van de Schaarbeekse ingeschrevenen worden de wijkwerkers dan ook door de burgemeester ontvangen. Hij belooft met schepen De Rons een financiële tegemoetkoming van de gemeente Schaarbeek in de Lakense Haard te bespreken. Nadien zal hij naar de wijk komen om de inwoners in kennis te stellen van zijn nieuwe maatregelen voor hun wederhuisvesting. De wijkwerkers, die het klappen van de zweep hebben geleerd, vragen de burgemeester na de vergadering zijn beloften schriftelijk te bevestigen. Hij weigert. En het beloofde bezoek in de wijk kan niet doorgaan „omdat het probleem nog niet is vooruitgegaan”. De hoop om het probleem eindelijk vooruit te doen gaan, blijkt weer ijdel.

De burgemeester strooit zand in de ogen

Geen beter lot is de 750 Franstalige KWB- en KAV-leden beschoren, die in een verzoekschrift bij de burgemeester op een regeling voor de uitgezette inwoners aandringen. Ditmaal pakt de burgemeester met een nieuwe argumentatie uit: „De verhuis-, huur- en installatietoelagen die de uitgezette inwoners krijgen, betekenen reeds een zware last voor de Schaarbeekse belastingplichtigen!” Maar hij spreekt de hoop uit „dat de gemeente socialer zal kunnen optreden wanneer het Noordwijkprobleem achter de rug zal zijn”. Waarbij de burgemeester wijselijk vergeet te vermelden dat deze drie toelagen

door de hele Belgische bevolking worden betaald! Uiteraard zal het de gemeente gemakkelijker vallen zich sociaal voor te doen tegenover de toekomstige bewoners van de Amelinckxblokken in de Schaarbeekse Noordwijk dan tegenover de huidige inwoners van de Noordwijk die toch niets opbrengen voor de gemeentekas!

De kastanjes worden voor Schaarbeek uit het vuur gehaald

Ondertussen heeft de nieuwe minister voor Brusselse Aangelegenheden zich met de Schaarbeekse Noordwijkbevolking gemoeid. Hij belegt enkele vergaderingen met de 3 burgemeesters die in het Manhattanplan zijn betrokken. Het resultaat van deze vergaderingen zou aan de wijkwerkers worden medegedeeld. Dit is niet gebeurd. Maar het is waarschijnlijk aan deze bijeenkomsten te danken dat de Brusselse schepen De Rons de Lakense Haard heeft opengesteld voor Schaarbeekse en Ten Noodse inwoners van de Noordwijk.

De actiegroep komt begin november met een enquête over de staat van de huizen in de Jollystraat voor de dag. Hieruit blijkt dat de verkrotting van deze huizen in een ver gevorderd stadium is getreden. Is dit niet de beste tactiek om de bewoners geruisloos uit hun huis te krijgen? Om deze tactiek te dwarsbomen vraagt de actiegroep de inwoners geen huur meer te betalen aan de gemeente. Zij volgen echter deze actie niet.

Ondertussen raakt bekend dat een aantal inwoners uit de derde schijf de Gaucheretstraat tegen het einde van 1974 zullen moeten verlaten voor de bouw van het tweede Amelinckxblok. De actiegroep zoekt dadelijk contact met de burgemeester en vraagt hem voor deze inwoners stappen te doen bij schepen De Rons. Dit nieuwe initiatief ligt in de lijn van de wijkwerkers.

Failliet van een eerlijk geloof

Inderdaad, ook de actiegroep heeft moeten vaststellen dat een aanzienlijk aantal Schaarbeekse bejaarden en gastarbeidersgezinnen een onderkomen heeft gevonden in de Lakense Haard. De opname van de Schaarbeekse inwoners is echter aan de welwillendheid van schepen De Rons te danken, niet aan de inspanningen van het Schaarbeekse schepenkollege. Raadslid Daubresse laat dan ook geen kans onbenut om de Schaarbeekse verkozenen tot een andere politiek te bewegen. Maar hij botst op een muur van onverschilligheid en onwil. Eind september dient hij ontslag in als lid van het FDF „omdat hij niet langer lid wil zijn van een partij die moedwillig aan de verzuchtingen van de bevolking voorbijgaat”. Hij wil evenmin tot de oppositie toetreden, omdat die „haar verantwoordelijkheid als korrektor van het gemeentebestuur nooit naar behoren heeft opgevat”. Failliet van een eerlijk geloof dat de bestaande partijen een democratische besluitvorming waarborgen?

Schepen Mouraux van zijn kant laat zich niet ontmoedigen. Brussel, Sint-Joost en Schaarbeek hebben een aanvraag tot gedeeltelijke herziening van hun BPA ingediend voor de vestiging van respectievelijk het torenflatgebouw van de Nationale Maatschappij voor Krediet aan de Nijverheid, nieuwe woningcomplexen en het Kommunikatiecentrum van het Noord. De schepen, die hierover advies moet geven, grijpt deze gelegenheid aan om de drie gemeenten en de wijkwerkers op 6 november 1974 in een eerste werkvergadering, anderhalf jaar na het rondetafelgesprek, samen te roepen.

Er is weliswaar één groot verschilpunt met het rondetafelgesprek : de voorgedij-overheid heeft ondertussen beslist dat de schepen geen bevoegdheid over de huisvesting heeft. Daarom wil de schepen het ditmaal over een andere boeg gooien. De wet op de agglomeraties kent hem uitdrukkelijk een aantal bevoegdheden toe (kollektieve voorzieningen, groene zones, brandweer enz...), waardoor hij toch nog enige zeggenschap over het Manhattanplan heeft. Van deze bevoegdheid wil hij gebruik maken om de Manhattanwijk „te vermensenlijken waar dit nog kan”. Daarom stelt hij voor een koördinatiebureau op te richten, waarin hijzelf, de drie gemeenten en de vertegenwoordigers van de Noordwijkbevolking regelmatig zouden samenkomen om de uitvoering van het Manhattanplan te bespreken.

Of dit voorstel door de drie gemeenten zal worden aangenomen, is hoogst twijfelachtig. Bovendien eisen ook het *Koördinatiekomitee van het Noord*, destijds voor de verwezenlijking van het Manhattanplan door schepen Vanden Boeynants ingesteld en nu door de minister voor Brusselse Aangelegenheden nieuw leven ingeblazen, alsmede de *Interkommunale B1* voor de aanleg van de Brusselse ring en invalswegen, onder voorzitterschap van senator-schepen Pierson, deze koördinerende bevoegdheid voor zich op. Het interesseert de verschillende overheidsinstanties blijkbaar meer te bekvechten over de afbakening van hun bevoegdheden dan deze te delen met de bevolking.

Enig lichtpunt van deze werkvergadering is de belofte van de gemeente Schaarbeek, het overblijvende deel van de Noordwijk niet door een uitbreiding van het Manhattanplan aan te tasten. Toch blijven de wijkwerkers op hun hoede, vooral omdat de Schaarbeekse magistraten kort tevoren nog een sterk staaltje van hun democratische gezindheid ten beste hadden gegeven : voortaan zouden alle beslissingen van de huurderskoöperatieve geheim gehouden worden!

V. INSPRAAK IN DE GEMEENTEDEMOKRATIE

Wat kan ik er aan doen?

Uit het eerste hoofdstuk heeft de lezer kunnen opmaken hoezeer de grondspekulatie en de auto de grote stad bedreigen. De zeer winstgevende grondspekulatie leidt tot een concentratie van kantorenflatgebouwen in de binnenstad en de vorming van een „city” te midden van krottenwijken. De automobilist wil gemakkelijke verkeersdoorbraken van de ring naar het centrum. Dit stelt het probleem van de stadsvernieuwing aan de orde : vernieuwen door afbraak of door verbetering van de oude woningen?

In de vorige hoofdstukken werd concreet beschreven hoe zo'n stadsvernieuwing-met-de-bulldozer in de Brusselse agglomeratie werd gepland en uitgevoerd. Een terugblik op de controle- en inspraakmogelijkheden van de inwoners bij zo'n vernieuwingsoperatie zou bij vele lezers een ironische glimlach kunnen opwekken. Toch is deze terugblik belangrijk, omdat de lezer zich tenslotte voor de vraag ziet gesteld : „Wat kan ik er aan doen?” Op deze vraag zal in dit hoofdstuk dieper worden ingegaan.

De gemeentedemocratie in het ziekbed

Volgens de gemeentepolitici wordt de inspraak van de staatsburger door de verkiezingen ruim gewaarborgd. Om de zes jaar kan hij zijn woordvoerders kiezen. Beantwoorden dezen niet aan de verwachtingen, dan kan hij de volgende keer zijn stem uitbrengen op een partij die een beter gemeentebeleid belooft. Hij kan desnoods door zijn stem een oppositiepartij versterken, of zelfs een kandidaat steunen in wie hij al zijn vertrouwen stelt. Bovendien schermen de politici dan nog met de participatiemogelijkheden die binnen elke partij worden geboden.

De Noordwijkgeschiedenis toont echter aan hoe weinig de *partijen aan de macht* met de bevolking rekening houden. In Schaarbeek komt in 1970 een nieuwe ploeg aan het bewind, waarvan de inwoners van de Noordwijk veel verwachten. Maar eenmaal in het zadel, breekt de francofoon-socialistische ploeg met haar vroeger afgelegde verklaringen en neemt het standpunt van het uitgetreden gemeentebestuur over : de Noordwijkgrond zo vlug mogelijk ont-ruimen om promotors aan te lokken. In Brussel treden de socialisten

tot de liberaal-katolieke coalitie toe. Schepen Pierson (PSB) laat echter zijn eis tot voorafgaande wederhuisvesting vallen.

In deze drie gemeenten blijkt de politiek van de drie traditionele partijen en de nieuwlichter, het FDF, niet veel van elkaar te verschillen. De vernieuwing van de Noordwijk beschouwen zij allen vanuit economisch of financieel oogpunt. Dat de liberalen zo'n politiek bedrijven, is niet te verwonderen: de vrijheid van de kapitaalcrachtige is in hun initialen geschreven. Zo duikt de voorzitter van de PLP herhaalde malen in de zakenwereld van de Manhattanwijk op. Dat de katholieken hetzelfde beleid voeren, wijst erop hoezeer zij hier bij de liberale ideologie aanleunen: schepen De Rons (CVP) noemt de winst van C. De Pauw normaal en schepen Lefère (CVP) van de agglomeratieraad zou niet graag de promotors naar andere hoofdsteden zien weglopen. Ontgoochelend is de houding van de socialisten die, als men althans op hun programmaverklaringen afgaat, de arbeiders en minder gegoede groepen zouden moeten verdedigen. Welnu, het merendeel van de Noordwijkbevolking zijn arbeidersgezinnen. In de gemeente Sint-Joost worden nochtans alleen de promotors „vertroeteld”. Schepen Weustenraad is bang dat de kleine eigenaars zich kollektief zouden opstellen. Verwondering wekt ook de politiek van het FDF dat als jonge partij meteen dezelfde politiek aankleeft die het de drie traditionele partijen altijd heeft verweten.

Maar ook de *oppositie* speelt haar rol niet naar behoren. Uit de Noordwijkproblematiek kan zij geen munt slaan, want de inwoners van de Noordwijk zijn geen interessant kiezerskorps. De afwezigheid van de Volksunie is in dit opzicht treffend! Alleen de KP kiest de zijde van de Noordwijkbevolking. Haar macht is echter zo gering, dat zij geen gewicht in de schaal kan werpen. Vandaar ook dat zij bij de verkiezingen van 1970 uit de Brusselse gemeenteraad gewipt wordt: op een achterban kan zij nauwelijks rekenen.

Bovendien wordt de oppositie stelselmatig van informatie afgehouden. Het Manhattanplan wordt door technici in overleg met de schepen opgesteld en kant en klaar voorgelegd. De oppositie krijgt de kans niet om over de grondlijnen van het plan te discussiëren of om alternatieven voor te stellen. Op het kabinet van de schepen worden alle belangrijke beslissingen met de promotors genomen. In de gemeenteraad kan de oppositie alleen een aantal toekomstige opmerkingen maken, b.v. over de vestigingsplaats van het W.T.C. De oppositie wordt niet juist voorgelicht wanneer, op welke wijze en om welke reden de inwoners uit hun huizen moeten worden gezet.

Ook *kandidaten* die geen moeite ontzien om hun partij tot een andere politiek te bewegen, zijn niet in staat de bevolking in het beleid haar woordje te doen meespreken. Zij zijn witte raven in hun partij en verlenen zelfs een progressief imago aan een feitelijk onsociale partijpolitiek. Vandaar de beslissing van raadslid R. Daubresse om zijn partij te verlaten. Zo is ook het feit te verklaren dat R. Leblanc in 1970 niet meer wordt herkozen: zijn politiek wijkt zozeer van de officiële lijn af, dat hij bijna alleen nog zijn eigen stem vertegenwoordigt.

Van *participatie in de partij* is al evenmin sprake. R. Daubresse

(FDF) loopt een blaam op, omdat hij zijn partijgenoot-burgemeester openlijk om zijn Noordwijkpolitiek aanvalt. De FDF-voorzitter durft geen standpunt innemen tegen de burgemeester en vraagt R. Dau-bresse weg te blijven om het partijbelang niet te schaden.

De inwoner tot makke kliënt verlaagd

Maar ook al ligt de gemeentedemocratie in het ziekbed, toch kan de inwoner hiertegen in verzet gaan. Zo hoort men soms de verdedigers van een al te geïdealiseerde gemeentedemocratie beweren.

De werkelijkheid is echter niet zo rooskleurig, vooral niet als het een bevolking betreft die op een of andere wijze marginaal is : gast-arbeiders, bejaarden, ongeletterden of weinig geschoolden. De bestaande inspraakkanalen kunnen zij zich moeilijk ten nutte maken, in geen geval kunnen zij door persoonlijk initiatief een ander beleid van de gemeentepolitici bekomen. Integendeel, de overheid weet hen in een subtiele voogdij in te kapselen. Enkele voorbeelden volstaan.

Door het K.B. van 17 februari 1967 worden alle eigenaars terwille van het openbaar nut onteigend; eigenaars en huurders krijgen aldus de gemeente als algemene huisbaas, die nu zeggenschap heeft over huurprijs, -opzegging en -verlenging. De panden die de eigenaars na lang sparen hebben kunnen kopen, worden nu opgekocht, niet door de hoogstbiedende, maar door de gemeente; „brave” eigenaars maken dan ook meer kans een hogere vergoeding te krijgen. Talrijke bejaarden genieten een steun van de KOO; alhoewel de KOO objectieve criteria tracht aan te leggen, toch koesteren de steungerechtigden de hoop door een voorbeeldig gedrag op een goed blaadje te komen bij de schepen die over de KOO bevoegd is. Bovendien behoren de schaarse nieuwe woningen, die de uitgezette inwoners opnieuw moeten huisvesten, aan de gemeente of de bouwvereniging die door gemeentepolitici wordt beheerd; de gemeente-overheid is dus zowel de huidige als de toekomstige huis-eigenaar.

De inwoners zijn zich zeer goed bewust van de machtspositie die de overheid over hen heeft. De bekoring is dan ook groot om bij haar in het gevlij te komen. Desnoods is men bereid de wafels van P. Vanden Boeynants tijdens de verkiezingen in de wijk rond te delen. Het *kliëntensysteem* van het oude Rome, waar iedereen uit de hand van enkele machtige en rijke politici leefde, doet ook hier opgeld, ook al wordt de staatsburger aldus tot makke en kruiperige cliënt verlaagd.

Wie niet kruipt, moet buigen

Niet alle inwoners laten zich door dit kliëntensysteem muilkorven. De overheid heeft echter nog andere middelen tot haar beschikking om de inwoners te doen buigen naar haar wensen.

Schrik en bedreiging zijn dagelijkse kost. Inwoners die na de

opzeggingsdatum nog geen huis hebben gevonden, worden met een regelmatig politiebezoekje vereerd. De bevolking moet zich bij de politiekommissaris aanmelden, om te ondertekenen dat zij de uitzettingsdatum zal in acht nemen. Politiekontrolé over de staat van de huizen was een van de eerste maatregelen die schepen Vanden Boeynants trof. In Schaarbeek gingen twee politie-agenten mee de huurgelden ophalen.

De politie heeft ook de gastarbeiders goed in het oog. Identiteitskontrolé is schering en inslag. Hun rechtszekerheid is zo broos, dat zij op staande voet uit het land kunnen worden gewezen als zij „de openbare orde en rust verstoren”. Welnu, aangezien de vernieuwing van de Noordwijk een aangelegenheid van openbaar nut is, kan weerbarstigheid als het storen van de openbare rust worden uitgelegd. Als de politie de vreemdelingen aanraadt zich niet naar het „gekraakte” informatielokaal te begeven, dan komt deze „raad” op een formeel verbod neer!

Er bestaan nog meer verwijnde methoden. Een alleenstaande bejaarde vrouw, die haar huis niet wilde verkopen, werd om elf uur 's avonds door een politiepatrouille uit haar nachtrust gewekt. De overheid sloot de elektriciteitsleiding af toen de opzeggingstermijn van de inwoners uit de Herrystraat zijn einde naderde. Soms werd „per ongeluk” een keuken ingedeukt of „toevallig” een voorgevel omvergehaald. Een ambtenaar liet in koelen bloede weten dat het huis zou worden afgebroken zodra de kinderen naar school waren. In één enkel geval spijkerde men zelfs het huis dicht terwijl binnen een ziek kind in bed lag. Een vrouw die haar huis niet wilde verlaten, werd in een psychiatrische instelling geplaatst. Ondertussen werd haar huis leeggehaald.

Het verzet vindt zijn bedje niet gespreid

De geschiedenis van de Noordwijk leert nochtans hoe de inwoners het keurslijf van de slaafse afhankelijkheid van zich hebben afgeschud en de dagelijkse vreesaanjaging hebben getrotseerd. Zij hebben zich georganiseerd en zijn gezamenlijk in verzet gekomen tegen de politiek van de overheid. In de meeste gevallen weliswaar een zeer hoffelijk en (grond)wettelijk verzet: openbare bijeenkomsten, een meeting, een manifest, verzoekschriften, handtekeningenacties, open brieven, perscommuniqué's en mededelingen via pers en radio. Een tentoonstelling werd in Schaarbeek georganiseerd om de aandacht van de bevolking te vestigen op het verschil tussen de oude Noordwijk en het Manhattanplan. Ook de kinderen van het jeugdtehuis van P. Steels tekenden de oude en de nieuwe wijk voor een tentoonstelling medio 1974.

Maar daarmee vinden de inwoners hun bedje nog niet gespreid. Integendeel, de weg van de wettelijke konfrontatie lijkt eerder op een lijdensweg, waar teleurstellingen en ergernis elkaar aflossen.

Op de eerste plaats staan de inwoners machteloos tegenover de *geheimhouding* waarmee de overheid tal van beslissingen, die de toekomst van vele gezinnen kunnen fnuiken, omkleedt. In geheime

of technische besprekingen en op informele party's tussen politici, promotors of kapitaalbeleggers wordt het lot van duizenden mensen bepaald. Wie deze promotors zijn en welke plannen ze hebben, mag niet worden medegedeeld om hun „privacy” niet te schenden. Doch ondertussen moeten de inwoners de wijk verlaten voor hun projecten, die naderhand niet worden uitgevoerd.

Op de tweede plaats heeft de overheid in de drie gemeenten steeds gepoogd de bevolking *onmondig te houden* en haar zo *weinig mogelijk in het beleid te betrekken*. Aanlegplannen worden in de vakantieperiode aan een openbaar onderzoek onderworpen. De aanplakbiljetten die de inwoners tot mogelijke bezwaren uitnodigen, worden zo klein mogelijk gehouden en op onopvallende plaatsen aangebracht. Gemeenteraadszittingen worden naar believen geschorst en in de kleine uurtjes voortgezet : welke inwoner die 's ochtends naar zijn werk moet, kan deze zo laat bijwonen? Bovendien verlopen ze vaak in een technische, voor de gewone burger onverstaaanbare taal, waarbij gegevens onnodig ingewikkeld gemaakt worden.

Op de derde plaats kan de overheid van de drie gemeenten de uitdrukkelijke bedoeling worden aangewreven het *mondige deel van de bevolking zo ver mogelijk van de beslissingen af te houden*. Dat doet zij door haar *afspraken niet na te komen* en de *initiatieven van de inwoners met de grootste achteloosheid, zelfs misprijzen te bejegenen*. Dienen de inwoners bezwaren tegen de aanlegplannen in, dan worden die met één pennetrek afgewezen, omdat ze toch maar „door partikulier belang” zijn ingegeven. Schepen De Rons belooft goedkope woningen te bouwen in de wijk vóór de bewoners er worden uitgezet; pas zeven jaar later zijn de eerste woningen klaar : de wijk is dan al voor een groot deel gesloopt. Schepen Vanden Boeynants breekt na enkele keren de maandelijks geplande bijeenkomsten met de bevolking af. Het N.I.H. beroept zich op een waarde-loze steekproef om het Noordwijkprobleem te ontkennen; nadien wordt een partijdig en onjuist verslag opgemaakt. Minister De Saeger weigert het tegenplan van het A.R.A.U. met de wijkwerkers te bespreken; als deze laatsten te veel aandringen, wentelt hij zijn verantwoordelijkheid op de gemeenten af. Vallen er zeldzame maatregelen in het voordeel van de Noordwijkbevolking uit, dan worden die door bevoegdheidsbetwistingen nietig verklaard; hierbij denken de verscheidene overheidsinstanties krampachtig aan het behoud van hun macht, in plaats van op het welzijn van de inwoners bedacht te zijn. Alhoewel een rondetafelgesprek volledige gelijkheid beoogt tussen de gesprekspartners, *geeft* schepen Moureaux het woord aan de gemeenten, die uitvoerig over technische problemen uitweiden; tenslotte moeten de afgevaardigden van het verzoekschrift het woord *vragen*, om beknopt de problemen van de inwoners ter sprake te kunnen brengen; de eerste werkvergadering wordt voor onbepaalde duur uitgesteld. Burgemeester Nols trekt keer op keer de beloften terug die hij aan de wijkwerkers op een vorige bijeenkomst heeft gedaan; hij weigert naar de wijk te komen „wegens overvolle agenda” of „omdat de zaak nog niet is vooruitgegaan”; wat hem niet belet ondertussen, zoals zijn Brusselse kollega's, in uitvoerige

perskonferenties zijn Noordwijkpolitiek te bewieroken; organisaties die ten gunste van de Noordwijkbevolking tussenbeide komen, worden met een kluitje in het riet gestuurd. Erop wijzen dat de overheid de bevolking poogt te paaien met verkiezingsbeloften, die nadien niet worden gehouden, is een open deur intrappen: schepen Morelle laat de ingeschrevenen van de Harmonie een appartement kiezen, alhoewel hij zelf niet weet wie er in mag en wanneer; schepen Verbist belooft aan de bejaarden in zes maanden flats op te trekken. De burgemeesters Nols en Cudell beloven herhaalde malen gezonde woningen aan gastarbeiders, maar als de nood aan de man komt, blijken dit krotten te zijn.

Kortom, alleen een beperkte en streng geselecteerde informatie lekt druppelsgewijs van de overheid naar de bevolking door. De inspraakkanalen zijn in hoge mate verzand. Het enige waar de overheid om bekommerd is, is de *aanvaardbaarheid* van haar beslissingen. Zij kan zich onverschillig welk beleid veroorloven, zolang zij maar niet in opspraak komt. De Morschstudie geeft daar een treffend voorbeeld van: de ideale methode om de inwoners uit hun huizen te zetten, bestaat er volgens deze studie in zo weinig mogelijk de openbare opinie te beroeren.

Het protest als alarmbel

Ontegensprekelijk heeft schepen De Saulnier gelijk, wanneer hij de gemeente-overheid de enige wettige vertegenwoordiger noemt van de bevolking. Maar dit veronderstelt dat de bevolking haar verkozenen kan controleren en in dialoog kan treden zo hun politiek niet strookt met het algemeen belang. De Noordwijkgeschiedenis is echter een voorbeeld van een bovenmatige machtsconcentratie, waartegenover de verweermogelijkheden van de bevolking tekort schoten. Geen wonder dat de inwoners in deze omstandigheden naar het enige middel grepen waarover ze nog beschikten: het protest, de alarmbel van de democratie. Voor de overheid had dit het teken moeten zijn dat het democratisch proces verstoord was.

Maar het tegendeel is gebeurd. De gemeentepolitici hebben hun machtspositie verder willen beveiligen en hebben daarom het protest toegeschreven aan „beroepsagitatoren” (R. Nols, P. Vanden Boeynants), „mensen die kritizeren zonder te weten waarover ze spreken” (R. Nols), „kontestatairen” (P.-J. De Rons) of „lui die van diplomatie geen kaas hebben gegeten” (R. Detrez van het N.I.H.). Door het verzet deze etiketten op te plakken, is het bij voorbaat verdacht gemaakt en uitgeschakeld.

Opbouwwerk als geneesmiddel

Ook al lag de gemeentedemocratie in het ziekbed, ook al waren de inwoners tot makke cliënten verlaagd of werden ze tot onderdanigheid gedwongen, ook al vond het verzet zijn bedje niet ge-

spreid, toch heeft de bevolking gepoogd het democratisch proces weer op gang te brengen. Dit gebeurde in drie fazen.

In *de eerste fase* werden de wijkwerkers met de onmiddellijke nood die uit de uitzettingen voortvloeyde, gekonfronteerd. Toen hun eigen zoektochten naar vervangingswoningen weinig uithaalden, brachten ze de inwoners in groepjes samen om hun zo volledig mogelijke informatie te verstrekken. Door dit *opbouwwerk* leerden de inwoners hun situatie objektief bekijken en het zelfvertrouwen groeide om die aan te pakken. De gevolgen bleven niet uit : het contactkomitee werd verruimd en een aktiekomitee opgericht. Dit aktiekomitee heeft de vraag naar vervangingswoningen op alle beleidsniveaus aanhangig kunnen maken. Dit blijkt uit de talrijke bijeenkomsten die de politici hebben moeten toestaan. Zelfs de ongenaakbare minister De Saeger ziet zich gedwongen een vertegenwoordiger naar de wijk te sturen. In september 1970 komen de Brusselse schepenen naar de wijk. En burgemeester Cudell maakt er een punt van eer van regelmatig in de wijk met de bevolking contact op te nemen

Is er aldus een zekere wisselwerking tussen politici en inwoners hersteld, toch heeft deze al bij al weinig onmiddellijke resultaten opgeleverd : de wijkwerkers zien in dat hun pogingen om de onmenselijke kanten van dit plan af te ronden, op niets uitlopen : er zijn immers geen vervangingswoningen. De wijkwerkers zullen daarom in *de tweede fase* tot een grondige kritiek van het Manhattanplan overgaan. In de voorgaande fase hadden de wijkwerkers noodgedwongen het BPA als een onomstootbaar gegeven moeten aannemen. Nu stellen ze met het A.R.A.U. een tegenplan voor om het huisvestingsprobleem van meet af aan uit de wereld te helpen : door behoud en verbetering van de bestaande woningen kunnen de inwoners ter plaatse blijven wonen. Doch dit tegenplan wordt niet aanvaard.

Ondertussen worden de wijkwerkers voor voldongen feiten geplaatst : enerzijds is de wijk langzamerhand onherstelbaar geschonden, anderzijds komen de lang beloofde vervangingswoningen eindelijk klaar. De wijkwerkers passen zich in *de derde fase* aan deze nieuwe stand van zaken aan en eisen met klem inspraak in alle beslissingen die van dan af nog over de inwoners van de Noordwijk worden genomen. Zij eisen inzage van de lijsten van wie in de volkswoningen wordt opgenomen; zij vragen waarborgen voor de inwoners van de Arbeidsstraat; zij dringen bij burgemeester Cudell zolang aan tot het gezin B. een behoorlijke woning krijgt; zij oefenen zoveel druk uit op burgemeester Nols dat hij het initiatief neemt partikuliere woningen te huren en onder te verhuren aan de inwoners van de Noordwijk; burgemeester Nols gaat ook op het voorstel in bij schepenen De Rons aan te kloppen; de wijkwerkers eisen zekerheid omtrent het resterende deel van de Noordwijk. Al deze akties worden met meer sukses bekroond dan in de twee vorige fazen ooit kon worden vermoed.

Aken en Keulen zijn niet op één dag gebouwd

Men heeft gezien hoe de wijkwerkers daardoor in konflikt zijn

geraakt met de Schaarbeekse actiegroep, die hun verwijt de bevolking aan te passen aan de gevestigde orde en inspraak te verlenen in structuren die volgens de actiegroep in feite zouden moeten omvergoeden worden. Zij wijst erop dat door de klassenoverheersing van het kapitaal (promotors, politici, politie en pers) over de arbeiders, de Noordwijkgeschiedenis zich nog ettelijke keren kan herhalen. Daarom poogt de actiegroep het Noordwijkprobleem te verbreden tot een element van de klassenstrijd. Hiertoe gebruikt zij het konfliktmodel: de overheid voor schut zetten, zodat deze kleur moet bekennen. Deze scherpe konfrontatie moet volgens de actiegroep de oplossing van het Noordwijkprobleem bespoedigen, ook al moeten hiervoor offers gebracht worden. Vandaar hun actie de inwoners van de Noordwijk ervan te overtuigen geen duimbreed te wijken als Schaarbeek hen uit hun huis wil zetten. Actie die haar hoogtepunt bereikte in de meeting. In dezelfde lijn ligt het voorstel de inwoners ertoe aan te zetten geen huur meer te betalen aan de gemeente.

De kritiek van de actiegroep op de wijkwerkers moet ernstig worden genomen, omdat zij de vinger op de wonde legt: de wijkwerkers staan machteloos tegenover de machtsconcentratie van kapitaal en politiek. Ook is het waar dat maatschappelijk werk vaak neerkomt op het „oplappen” van de „kliënt”. De kritiek van de actiegroep heeft de wijkwerkers dan ook genoodzaakt zich over hun doelstellingen te bezinnen. Zij zien een verandering in de samenleving niet mogelijk, als de bevolking niet reeds in haar concrete situatie iets poogt te verwezenlijken van de democratie die de nieuwe samenleving moet kenmerken. Vandaar hun poging de grootste openheid aan de dag te leggen: hun acties worden aangekondigd, en zelfs als zij over de schreef der wettelijkheid gaan, laten zij in hun kaart kijken. Zo wordt de bezetting van het stadhuis aangekondigd en de „kraak” van het informatielokaal wordt door een perscommuniqué bekendgemaakt. Van een kat-en-muis-spel met de politie distantiëren zij zich. De stappen die de wijkwerkers bij de overheid zetten, worden op wijkvergaderingen voorbereid en aan een nabespreking met de bevolking onderworpen. Ook is het hun overtuiging dat alle kansen die in het gesprek schuilen, moeten worden aangegrepen. Daarom gaan de wijkwerkers telkens opnieuw met burgemeester Nols praten, ook al kan dit de lezer naïef toe lijken. Terzelfder tijd pogen zij de dialoog op hoger vlak (agglomeratieraad en ministeries) aan de gang te brengen.

De actiegroep heeft gelijk als zij opmerkt dat aldus tastbare resultaten zoniet uitblijven, dan toch moeizaam worden behaald. Maar de wijkwerkers achten dit de tol die moet betaald worden voor het groeien naar meer inzicht, solidariteit en weerbaarheid. Voor hen is de bewustwording van elk individu de sleutel tot duurzame maatschappelijke verandering: alleen hierdoor kan een gemeenschappelijke actie blijvende vruchten afwerpen. Uiteraard zal dit *opbouwwerk* van lange adem zijn. Maar zal de kollektieve mentaliteitsverandering, die aldus tot stand komt, geen grotere diepgang hebben? De entoesiaste start van het huurderskomitee van de Harmonie is alvast een bewijs dat deze nieuwe mentaliteit zich in

andere situaties gemakkelijk voortplant. Dit is dan ook de reden waarom de wijkwerkers zoveel belang hechten aan groepsvorming of buurtleven in de nieuwe volkswoningen. Is het experiment in de Harmonie gestrand, toch kan dit de overtuiging om het opnieuw in de Lakense Haard te proberen, niet afzwakken : ook Aken en Keulen zijn niet op één dag gebouwd.

Een hoopvol teken

Is het eindresultaat van dit opbouwwerk in de Noordwijk niet overdonderend, toch heeft het naar buiten toe onmiskenbare vruchten afgeworpen. J. Vander Biest is als sekretaris van het A.R.A.U. goed geplaatst om de balans op te maken van 6 jaar Noordwijkstrijd.

Op 15 november 1974 telt hij alleen al in de Brusselse agglomeratie meer dan 100 aktiegroepen, waarvan nog heel wat in hun kinderschoenen staan, andere reeds in het beleid worden betrokken. Dit is een hoopvol teken. Hun talrijke opkomst schrijft hij toe aan het „shokeffekt” dat van de Noordwijk is uitgegaan : „De inwoners zijn er zich van bewust geworden dat ze bijtijds het hecht in handen moeten nemen, willen ze hun woonmilieu gaaf houden. De aktiegroep is een voor de hand liggend middel om, wars van partijbelangen, de burgers participatie in de besluitvorming te verlenen. Zij is een moderne methode om de verzande inspraakkanalen vlot te krijgen.”

BESLUIT

Dit besluit wil kort en bondig zijn om de lezer zo weinig mogelijk slotindrukken op te dringen. Bedoeling is tenslotte dat hij zelf uitmaakt wat hij in vorige hoofdstukken belangrijk acht. Daarom zal dit besluit zich beperken tot enkele vaststellingen die tijdens het lezen van de Noordwijkgeschiedenis in het oog vallen en tot enkele gevolgtrekkingen die hieruit kunnen afgeleid worden om de geplande chaos van de grote stad tegen te gaan.

Enkele vaststellingen

- a. *De belofte ter plaatse goedkope vervangingswoningen te bouwen vóór de uitzetting van de inwoners, werd niet gehouden.* De woonomstandigheden van het merendeel van de bevolking werden niet verbeterd, terwijl het buurtleven van de oude wijk grotendeels verminkt werd. Deze stadsvernieuwing heeft zich aldus tegen de inwoners gekeerd. Plechtige beloften hebben de burger niet beschermd tegen de misbruiken van het gezag, die de gemeentedemocratie niet heeft kunnen corrigeren.
- b. *Het Manhattanplan legt een zware hypoteek op de toekomst van de Brusselse agglomeratie* door zijn stedenbouwkundige opvattingen zelf: samenballing van kantorenflatgebouwen in het hart van de stad, de sokkel en de invalswegen. Aan de duizelingwekkende cijfers over woon- en werkgelegenheid hecht niemand meer geloof. Er moet een ernstig vraagteken worden geplaatst bij het „algemeen nut” van het Manhattanplan.
- c. *Een aantal beslissingen, die voortkomen uit afspraken tussen politici en zakenlui, zijn niet te verantwoorden:* terreinen worden uiterst voordelig aan promotors verhuurd; de overheid springt door middel van staatsleningen bij in de financiering van torengebouwen en verrijkt promotors door het huren van verdiepingen; inwoners worden verjaagd en hun grond wordt aan particuliere bouwheren verkocht; verkeersdoorbraken van de ring naar het centrum worden bureaukratisch gepland en uitgevoerd.

Enkele gevolgtrekkingen

- a. *De Belgische huisvestingspolitiek* moet worden herzien. Het behoud en de verbetering van oude woningen moeten voorrang krijgen, terwijl de overheid moet streven naar volkswoningen die werkelijk toegankelijk zijn voor een laag inkomen. Om de bevolking naar een gezonde woning te begeleiden, of om haar aan te zetten tot woning- en wijkverbetering, moeten gespecialiseerde sociale diensten of buurtwerkinstellingen gesubsidieerd worden.
- b. *De Belgische gemeentepolitiek* moet worden herzien. De verzuiling moet worden doorbroken om de sociaal-ekonomische problematiek van de onderste bevolkingslagen aan bod te laten komen. Deze doorbraak zou de vorm kunnen aannemen van een frontvorming van progressieve krachten. Ook moet de vraag gesteld worden of de autonomie van de gemeenten niet achterhaald is. Een werkelijke planning wordt pas mogelijk in grotere eenheden (federaties of agglomeraties), die ruimere bevoegdheden moeten krijgen.
- c. *De huidige ontwikkeling van de grote stad* moet worden herzien. Met de vraag of de stad weer een menselijk gezicht kan krijgen dan wel of de geplande chaos zal voortwoekeren, staat tenslotte de democratie zelf op het spel. Wijkcomitees en spontane burgerinitiatieven moeten in het beleid betrokken worden. Er moet een nieuw, kollektief recht komen dat de bevolking beschermt tegen de wanordelijke uitbreiding van flatgebouwen en dat het bureaukratisch trekken van nieuwe verkeerstracés tegengaat. Alleen een bewust kiezerskorps kan dit afdwingen. Hiervoor is een mentaliteitsverandering nodig die moet beginnen met het slachten van één van onze heilige koeien : de willekeurige beschikking over de grond, en met het afbreken van een heilig huisje : de onbeperkte bewegingsvrijheid van de automobilist.

BEKNOPTTE BIBLIOGRAFIE

In deze lijst worden enkele werken samengebracht die de problematiek, in deze brochure behandeld, uitgebreider bespreken. Gespecialiseerde literatuur wordt in de mate van het mogelijke vermeden, zodat deze beknopte bibliografie zich richt tot een zo breed mogelijk lezerspubliek.

1. Over de stedenbouw en de ruimtelijke ordening

- ARON J., *La spéculation foncière*, Brussel, 1973.
BRAEM R., *Het lelijkste land ter wereld*, Leuven, Davidsfonds, 1968.
LAGROU E., *Ruimtelijke Ordening... ook in België?* Leuven, Davidsfonds, 1971.
LAUNSPACH J.A., *Stedenbouw en Samenleving; materiaal voor een theorie van de stedenbouw*, 's-Gravenhage, 1967.
SCHOONBRODT R., *Le droit à la ville*. Dokument van Justitia et Pax, Brussel, 1974.
SUETENS L.P., *Ruimtelijke Ordening. Recht en praktijk*, Antwerpen-Utrecht, De Nederlandsche Boekhandel, 1973.
STEIGENGA W., *Moderne planologie*, Utrecht. Het Spectrum, 1969.
VAN DE LEUR W., *Bevolkingsaktie in de ordelijke ruimte*, in *Nimo-Bulletin*, juli-augustus 1971.

2. Over het woningvraagstuk

- MENSELIJK WONEN. NATIONALE AKTIE VOOR DE BESTAANSZEKERHEID en A.R.A.U., *Is de „Sociale Huisvesting” waarlijk sociaal als de meest slecht-gehuusvesten genegeerd worden?*, Brussel, 1973.
Eerste balans van de sociale huisvestingspolitiek in België, Brussel, 1973.
Gespecialiseerde sociale diensten voor de huisvesting, Brussel, 1973.
Eisen inzake de huisvestingspolitiek. Zes sleutelvoorstellen ten gunste van de slecht-gehuusvesten, Brussel, 1974.
Verbetering van de ongezonde verbeterbare woningen. Oprichting van de noodzakelijke organen, Brussel, 1974.
VAN WATERSCHOOT J. e.a., *Ekonomische en sociale betekenis van de Belgische bouwnijverheid*, Knokke, 1972.

3. Over stadsvernieuwing en maatschappelijk werk met inwoners van ongezonde wijken

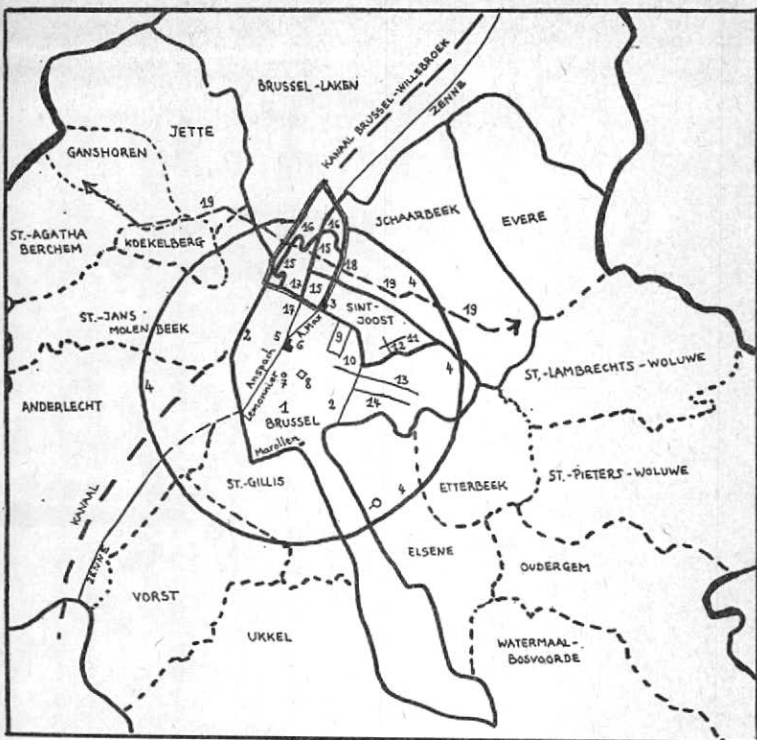
- KOOPMANS R.R., *Krotopruijing en sanering in maatschappelijk perspectief*, 's-Gravenhage, 1967.
- KOOT T. e.a., *Krot op! Een non-disciplinair verhaal rondom de stadsvernieuwing*, Alphen aan den Rijn, 1973.
- MAATMAN G.H., *Aktiegroepen en Stadsvernieuwing*. In *Sociale Aktie : een passie?*, Deventer, 1973.
- VAN DE VENNE J.J., *Regeneratie van de oude stad*, 's-Gravenhage, 1971.
- VAN TIENEN A.J.M. en ZWANIKKEN W.A.C., *Opbouwwerk als een sociaal-agogische methode*, Deventer, 1972.

Het bekendste voorbeeld van stadsvernieuwing door aktie van de inwoners biedt het dossier *Aktie Transvaalwijk. Behoud en verbetering van een oude woonwijk*, Leeuwarden, 1972.

4. Over de Noordwijk

- BRASSEUR N., *Stadsvernieuwing : een probleem dat alle Brusselaars (be)treft*, in *Nimo-Bulletin*, november 1972.
- BRASSEUR N., *An urban renovation experience in the centre of Brussels*, in *Abstract-Clearing House*, oktober 1972.
- HAUWAERT W. e.a., *Le plan Manhattan ou que crèvent les expulsés*. Dit dossier verschijnt begin 1975.
- LEROY X., *La rénovation du quartier Nord à Bruxelles : l'impact du mode de production sur les rapports sociaux*, in *Contradictions*, 1974, 6. Heel dit nummer van *Contradictions* is aan het verschijnsel „wijkkomitee” gewijd. In een ander artikel over *Luttes urbaines* geeft A. De Wasseige een indeling van de verschillende soorten wijkkomitees en een kritiek vanuit marxistisch standpunt.
- MARTENS A., *Kanttekeningen rond participatie en mobilisatie in buurten in afbraak*. In *Tijdschrift voor sociaal welzijn en maatschappelijk werk*, september-oktober 1974.
- MARTENS A. en WOLF S., *Buitenlandse werknemers op de huisvestingsmarkt. Waar en hoe wonen de vreemdelingen in de Brusselse agglomeratie?*, Leuven, Sociologisch Onderzoeksinstituut KUL, 1974.

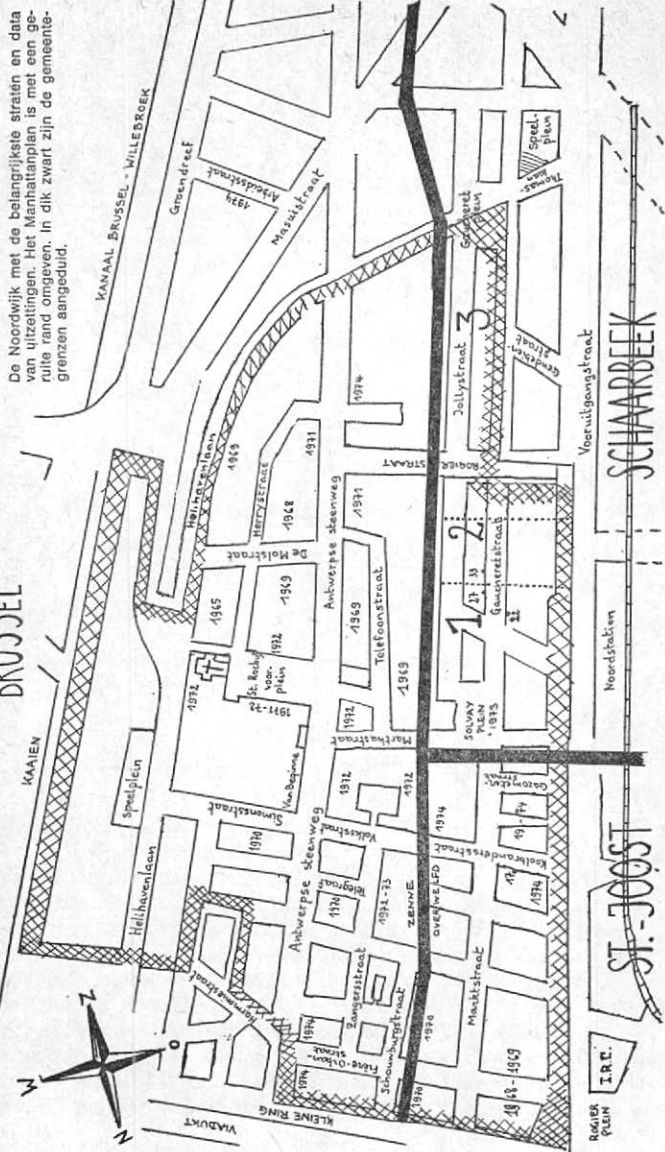
DE NOORDWIJK IN DE BRUSSELSE AGGLOMERATIE

1. Het Brusselse stadscentrum of de binnenstad, gelegen tussen 2. de vijfhoekige kleine ring 3. K. Rogierplein, drukste punt van de agglomeratie 4. de ringzone, anderhalve kilometer rond het stadscentrum, gekenmerkt door oude en vervallen woonbuurten 5. het Brouckèreplein met 6. het Muntcentrum 7. Grote Markt met Stadhuis 8. het Europa-kruispunt 9. de administratieve wijk 10. de Madoutoren 11/12. de Hoeven Liedekerkestraat 13/14. de wijk van de Wet- en Belliardstraat 15. deel van de Noordwijk dat vernieuwd wordt tot Manhattanwijk 16. resterende deel van de Noordwijk 17. E. Jacquainlaan over de overwelfde Zenne doorheen de Noordwijk verlengd; zal in de toekomst worden verbreed tot Noord-Zuid-as 18. het Noordstation 19. de Oost-West-as die nog moet worden aangesloten op de autosnelweg van Oostende-Zaventem-Luik.

HET GRONDPLAN VAN DE NOORDWIJK

BRUSSEL

De Noordwijk met de belangrijkste straten en data van uitzettingen. Het Manhattanplan is met een geruite rand omgeven. In dik zwart zijn de gemeentegrenzen aangeduid.

SCHAARBEK

ST.-JOOST

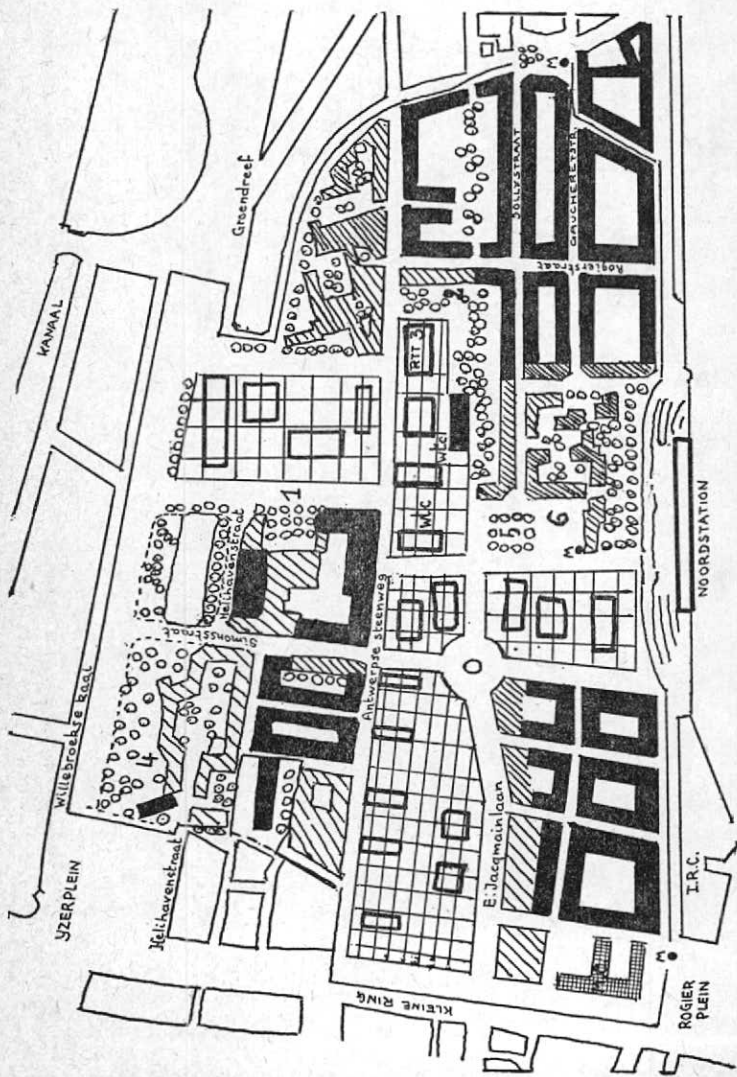
I.R.C.

HET MANHATTANPLAN VAN 17 FEBRUARI 1967

Het Manhattanplan zoals goedgekeurd op 17-02-1967, ondertussen op enkele plaatsen gewijzigd; in stippellijn: gemeentegrenzen; in dunne lijnen: grondplan van oude Noordwijk; in vette lijnen: geplande torangebouwen met hoogte en bouwvoornoodschap; cijfer 13: de sokkels; met bolletjes: groenvoorzieningen; in het midden: de 2 invalswegen.

HET TEGENPLAN VAN HET A.R.A.U.

geruit: braakgronden afgestaan voor kantorenflatgebouwen; schuin: braakgronden teruggevoerd voor woningblokken met binnentuin; zwart: te behouden en te verbeteren blokken;

(1) Oost-West-as verdwijnt en wordt ter dele park (2) groenvoorzieningen tussen woningen en RTT-toren (3) die verder wordt ingeplant (4) groenscherm tegen bezoedende kanalenzone (5) heraan te leggen Solvayplein (6) woningen en groen i.p.v. het Schaarbeekse W.T.C. M metro-ingangen bij de woonkernen.

De Ten Noodse Noordwijk

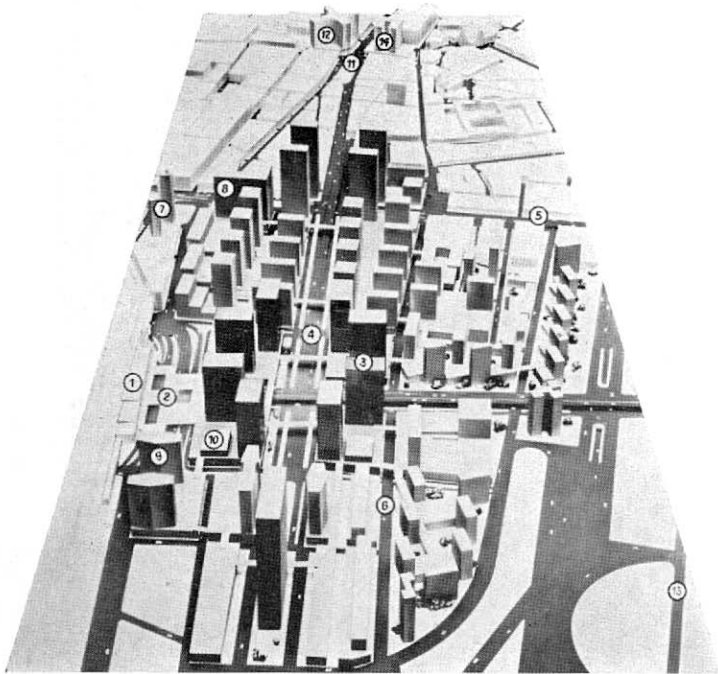
1. Noordstation; 2. Plaats waar LOTIMO komt; 3. Internationaal Rogiercentrum; 4. Manhattan Center met Sheraton- en Lendihotel; 5. Viadukt over Kleine Ring; 6. Verlengde E. Jacquainlaan (Noord-Zuid-As)

De Arbeidsstraat

C. De Pauw en Minister De Saeger bij de eerste steenlegging van de eerste W.T.C.-toren op 22 juni 1971.
Op de achtergrond : Antwerpse Steenweg, St.-Rochusvoorplein en -kerk.

Manhattanwijk in maquette

1. Noordstation; 2. Kommunikatiecentrum van het Noord; 3. W.T.C.;
4. Verlengde E. Jacqmainlaan (Noord-Zuid-As); 5. Kleine Ring; 6. Antwerpse Steenweg; 7. Internationaal Rogiercentrum; 8. Manhattan Center;
9-10. Vroeger gepland hotel en kongreszaal; 11. De Brouckèrplein; 12. Muntcentrum; 13. Willebroeks kanaal; 14. Philipsgebouw.

Harmoniecomplex

1. W.T.C.-torens; 2. Sokkel; 3. Lakense Haard; 4. R.T.T. gebouw;
5. Oost-West-As.

J. LIEVENS - N. BRASSEUR - A. MARTENS hebben in de huisvestingsdienst van de Noordwijk dagelijks met de uitdrijving van de bewoners te maken. Als maatschappelijk werkster heeft N. Brasseur een « opbouwwerk »-methode ontwikkeld, die een model kan zijn voor politiek buurtwerk in het algemeen. A. Martens is woordvoerder van het plaatselijk aktiekomitee. Hij publiceert verscheidene sociologische artikels over de gastarbeiders. J. Lievens nam de eindredactie waar van de bewogen Noordwijkgeschiedenis en het onderzoek naar haar achtergronden.

Een typisch voorbeeld van deze geplande chaos is de Noordwijk, een oud stadsgedeelte van Brussel, Sint-Joost en Schaarbeek. Meer dan 10.000 inwoners worden er verdreven om de inplanting mogelijk te maken van een Europees Manhattan, 80 torengebouwen met dwars erdoorheen twee stedelijke autosnelwegen.

Van 1967 af is de bevolking in verzet gekomen tegen de brutale uitdrijvingen. Dit verzet is uitgegroeid tot een brede politieke actie, waarin zelfs een alternatief vernieuwingsplan voor de Noordwijk werd voorgesteld. Aan de hand van dit voorbeeld pleit deze brochure voor een nieuwe toekomst van de grote stad.